DE SOCIALISTISCHE GIDS
MAANDSCHRIFT DER SOCIAAL-DEMOCRATISCHE ARBEIDERSPARTIJ
Jaargang VI No. 11 November 1921

DE JODEN IN DE DUITSCHE SOCIAAL-DEMOCRATIE.

DOOR

EDUARD BERNSTEIN.[1])

Over de rol der Joden in de Duitsche sociaal-democratie worden zeer uiteenloopende meeningen verkondigd. In de anti-semitische literatuur treft men vaak de bewering aan, dat de sociaal-democratie een uitvinding der Joden is en dat zij achter de coulissen door Joden wordt bestuurd; de Joden zijn het, die onzichtbaar de teugels in handen houden. Somtijds kan men ook het tegenovergestelde vernemen, n.l. dat de sociaal-democratische arbeiders hebben begrepen, dat de Jood de werkelijke uitbuiter is en er daarom naar streeft de partij van den invloed der Joden te bevrijden. Van een anti-semitische tendens in de sociaal-democratie spreken niet zelden ook Zionistische Joden en hun geestverwanten.

Aan de zotte fabel van de „uitvinding" van de sociaal-democratie door de Joden, behoeven slechts weinig woorden te worden verspild. Zij is gebaseerd op het feit, dat Karl Marx en Ferdinand Lassalle — in welke personen de Duitsche sociaal-democratie haar geestelijke vaders vereerd — van Joodsche afkomst waren. Maar niet alleen dat men in Duitschland reeds radikale socialisten kende voordat Marx en Lassalle voor het voetlicht traden, kunnen de beide laatsten hoogstens als importeurs en voortbouwers van het strijdbare socialisme worden beschouwd. Want voordat het socialisme in Duitschland tot ontwikkeling kwam, kenden Engeland en Frankrijk reeds socialistische bewegingen, waarin de Joden geen enkele rol van beteekenis hebben gespeeld.

Hoe onnoozel het sprookje van de joodsche uitvinding der sociaal-democratie moge zijn, dringt zich in verband met de groote beteekenis

[1]) Vertaling van Andr. Sternheim.

van Marx en Lassalle toch de vraag aan ons op; hoe groot de beteekenis der Joden in de Duitsche sociaal-democratie is geweest.

Marx en Lassalle hebben feitelijk zonder vooropgezette bedoeling de plaats der Joden in de partij gunstig beïnvloed. Het bloote feit, dat deze mannen, die hartstochtelijk voor de zaak van het proletariaat streden van afkomst Joden waren, sterkte reeds de socialistische arbeiders in den strijd tegen het anti-semitisme. Tevens droeg de bovengenoemde omstandigheid er toe bij, dat de socialistische propaganda onder de Joden sterk toenam. Hetgeen Marx en Lassalle zelf over de Joden hebben geschreven kon evenwel eerder tot een tegenovergestelde uitwerking leiden.

Van Marx bezitten wij een speciale, zich met het jodenvraagstuk bezighoudende, verhandeling in zijn artikel „Over het Jodendom", verschenen in de „Deutsch-Französische Jahrbücher" van 1844. Hierin bespreekt Marx twee publicaties van Bruno Bauer, die hetzelfde onderwerp behandelen. Gelijk alle arbeid van Marx bevat ook deze veel vernuftige en diepe gedachten. Toch is zij in haar geheel onbevredigend. Marx bevindt zich in dit opstel, evenals in zijn andere werken, sterk onder den invloed van Hegel. Hij ziet de Joden in het algemeen als een volk van sjacheraars en werkt daardoor mee, het in Duitschland op den voorgrond tredende vraagstuk betreffende de staatsburgerlijke rechten der Joden te verschuiven tot het nog verafliggende tijdstip van den socialistischen ommekeer der maatschappij, waarna geen gesjacher meer mogelijk zal zijn. Wij lezen bij hem o.a.:

„Waarop berust het bestaan van het jodendom? De directe behoefte, het eigenbelang.

Wat is de maatschappelijke beschaving der Joden? De sjacher . . . Wat is zijn maatschappelijken god? Het geld . . .

Wij zien dus in het jodendom een algemeen voor dezen tijd antisociaal element, dat door de historische ontwikkenling, waaraan de Joden in deze verhouding ijverig hebben medegewerkt, tot zijn tegenwoordige hoogte werd opgevoerd, tot een hoogte, waarop het zich noodzakelijk moet oplossen.

De bevrijding der Joden in haar diepste beteekenis is de bevrijding der menschheid van het Jodendom . . .

Het geld is de ijverzuchtige god van Israël, waarvoor geen ander god mag in de plaats komen. Het geld vernedert alle goden van den mensch en doet hen in een waar veranderen . . .

De god der joden heeft zich verwereldlijkt, hij is tot god der wereld geworden. De wissel is de waarachtige god der Joden. Hun god is slechts de in hun verbeelding levende wissel."

Het was verre van Marx, te willen beweren, dat alleen de Jood

aanbidder van het geld is. In den verderen loop van zijn artikel wordt aangetoond, dat in de burgerlijke maatschappij, ,,burgerlijk in den zin van bourgeois-maatschappij", dit alles zich doorzet en ten slotte op de spits wordt gedreven. ,,Het jodendom bereikt zijn hoogtepunt," zegt Marx, ,,met de voleindiging der burgerlijke maatschappij, maar de burgerlijke maatschappij voltooit zich eerst in de christelijke wereld." En verder: ,,Het christendom is uit het jodendom voortgekomen. Het heeft zich weder in het jodendom opgelost." De burgerlijke christenen hebben, wil Marx aantoonen, daarom geen enkel recht zich boven de Joden verheven te voelen. Heel goed bedoeld. Maar alles bijeengenomen wordt de Jood in het artikel toch uitgebeeld als de incarnatie van het egoïsme en zijn godsdienst als het voorbeeld van de gedachten der geldmenschen. Verder leest men: ,,Hetgeen in den joodschen godsdienst in abstracto aanwezig is, de verachting der theorie, der kunst, der geschiedenis, van den mensch als zelf-doel, dat is het werkelijk bewuste standpunt, de deugd van den geldmensch." In één woord: de joodsche geldmensch representeerde in het algemeen de Jood. Doch deze opvatting geldt zelfs niet in deze mate voor de West-Europeesche landen en geldt nog minder voor de Joden van het Oosten. Zij kwam echter sterk overeen met de anti-semitische vooroordeelen van het volk en werd ook door socialisten die haar huldigden in dezen zin uitgebuit. Dit laatste was onder meer het geval bij W. Hasselman, die jarenlang redacteur was van het orgaan van den Lassalliaanschen vleugel der Duitsche sociaal-democratie. Veelal loopt door de literatuur van de Partij langen tijd de tendens Joden en kapitalistische uitbuiting eenvoudigweg als synoniem te beschouwen.

Reeds Ferdinand Lassalle, die, gelijk ons uit zijn dagboek bekend is, zich als jongeman gedurende korten tijd voor de zaak der Joden heeft geïnteresseerd, heeft zich in latere jaren, toen hij over de Joden schreef, hoogst afkeurend over hen geuit. De meest begaafde van zijn volgelingen, J. B. von Schweitzer, ging nog verder dan zijn meester. In zijn socialistische roman ,,Lucinde", die destijds onder den titel ,,Emma" in het Noorsch verscheen, is een joodsch bankier, Itzinger, de verpersoonlijking van de uitbuiting en het volksbedrog, en in zijn voor de propaganda bestemde dramatische dialoog ,,De Vlegel", is de daarin als doordraaier, op verachtelijke en belachelijke wijze getypeerde fabrikant, eveneens een Jood. Op dit punt overtreft Hasselman nog zijn leermeester v. Schweitzer. In de door hem met groote bekwaamheid geredigeerde nieuwe ,,Sociaal-Democraat", waarmede hij in 1871 aanving, werd bij iedere gelegenheid kapitalistische uitbuiter en Jood als één-en-het-zelfde begrip aangegeven, en

hoezeer Hasselman ook tegen Marx was ingenomen, kon hij toch niet nalaten op zekeren dag diens bovenvermeld artikel over het jodenvraagstuk als bewijs voor de juistheid van zijn eigen zienswijze aan te voeren.

Hiertegen zou Marx zich sterk verweerd hebben als hij dit geweten had. Want zijn verhandeling was voor een literair en belezen publiek geschreven, waarvan men kon verwachten, dat het daaruit onmiddellijk de sociologische bedoeling en de kenschetsing van de kapitalistische maatschappij als de voortbrengster van de bij het jodendom gekweekte eigenschappen, zou begrijpen.

Het door Hasselman geredigeerde blad was voor het grootste deel voor onontwikkelde arbeiders bestemd en liet het niet blijven bij algemeene beschouwingen over het jodendom, maar speelde het naïeve volksvooroordeel dikwijls genoeg tegen politieke tegenstanders, zoowel burgerlijke als socialistische, uit. Bekend is onder meer, dat de Berlijnsche aanhangers van het sociaal-democratische program van Eisenach (Bebel—Liebknecht), meestal als de dertien „Mühlendammer" Joden werden bespot, omdat zij een groot percentage Joden bevatte. De „Mühlendamm" in Berlijn was destijds de verzamelplaats der Joodsche kooplieden, die het voorbijgaande publiek op ietwat opdringende wijze tot koop of verkoop van oude kleeren aanmoedigden, waarbij op de prijzen nogal sterk werd afgedongen, hetgeen er toe leidde, dat bedoelde kooplieden als minderwaardigen werden beschouwd.

* * *

Ondanks de hatelijke uitvallen tegen de Joden ontbrak het de partij van Lassalle niet aan leden van Joodsche afkomst. Zoodra Lassalle het vaandel der socialistische beweging had omhoog geheven, sloten zich spoedig ook Joodsche socialisten bij hem aan, onder meer Moses Hess, die reeds vóór Marx en Engels socialistische propaganda gemaakt had, en die Lassalle zeer gaarne voor zijn partij wenschte te winnen. Ook na den dood van Lassalle hield de toevloed van Joden tot de socialistische partij aan. Intusschen ging een groot gedeelte naar de oppositie over, toen de beweging zich in 1869 splitste. Deze oppositie smolt samen met den linkervleugel van de Duitsche Democratische Arbeiderspartij en vormden te zamen de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij op den grondslag van het program van Eisenach. Het zou ecther dwaas zijn, die uittocht der Joden uit de oude partij in verband met het Jodenvraagstuk te willen brengen. Een Jodenvraagstuk volgens onze opvatting bestond destijds niet; het liberalisme vierde hoogtij. Het verschafte den Joden nieuwe werkgelegenheid en de Joden die zich bij de socialistische beweging aansloten, namen de anti-

semitische houding in de artikelen van von Schweitzer, die zich feitelijk tot de bourgeoisie richtten waarmede zijzelve gebroken hadden, zeer philosofisch op. De oppositie richtte zich tegen de dictatoriale politiek van von Schweitzer, en diens lonkjes geven aan de Pruisische conservatieven.

Slechts weinig socialistische Joden van groote begaafdheid bleven in de partij van Lassalle of traden tot deze toe en wanneer enkele hunner in de partij op groote vriendschap konden bogen en candidaat werden gesteld voor den Rijksdag, dan is toch geen socialist van Joodsche afkomst, speciaal Lassalliaan, in den Rijksdag binnengetreden.

De eerste socialistische Rijksdagafgevaardigde van Joodschen oorsprong was de publicist Max Kayer, die in het jaar 1878 in het Saksische kiesdistrict Freiburg/Aederau als zoodanig werd gekozen.

Kayser was vóór de vereeniging van de Duitsche sociaal-democratie, die 3 jaar vroeger had plaats gevonden, een ijverig lid van de Eisenacher Partij. Als een toevallige samenloop van omstandigheden mag hier worden medegedeeld, dat in het jaar 1876 August Bebel en de toenmalige socialistische afgevaardigde August Geib den schrijver van dit artikel hadden verzocht, een socialistische candidatuur aan te nemen; hij meende dit verzoek echter met het oog op zijn betrekkelijk jeugdigen leeftijd te moeten afwijzen. Nu was Max Kayser weliswaar niet ouder dan schrijver dezes, maar hij was reeds langen tijd lid van de partij en zelfs bij haar in functie getreden, terwijl ondergeteekende slechts in zijn vrijen tijd voor haar werkte. Hij was een zeer begaafd redenaar en gaf zich met volle toewijding aan de zaak van de arbeiders. Kenmerkend voor Kayser's denkwijze is het volgende:

Toen kort na zijn verkiezing een joodsche krant hem verzocht om toezending van een foto en enkele biografische mededeelingen, zulks ten behoeve van een overzicht van alle joodsche Rijksdagleden, antwoordde deze, dat hij als sociaal-democraat en niet als jood gekozen was, en dientengevolge van de eer afzag in deze rubriek te worden genoemd. Ondanks dit besliste standpunt behoorde hij tot de verdedigers eener reformistisch-socialistische politiek, hetgeen echter niet verhinderde, dat hij onder de Socialistenwet door de Saksische bureaucratie op de schandelijkste wijze werd vervolgd. Op grond van deze wet en oude politievoorschriften, die men voor deze gelegenheid aan de vergetelheid had ontrukt, werd hij van stad tot stad vervolgd en hem iedere gelegenheid, zijn brood te kunnen verdienen, ontnomen.

In het jaar 1888 stierf deze goedhartige, bescheiden partijgenoot, die met een vrouw uit de arbeidersklasse getrouwd was geweest, aan een hevige keelaandoening.

De tweede socialist van joodsche afkomst, die den Rijksdag binnentrad, was de ook buiten Duitschland zeer bekende Paul Singer. Van beroep koopman en fabrikant en oorspronkelijk burgerlijk-democraat, was Singer reeds vele jaren, voordat hij in 1884 in het publiek als socialist optrad, lid van de sociaal-democratische partij, die op het standpunt van Eisenach stond en had hij reeds vriendschappelijke betrekkingen met Bebel en andere leiders van de partij aangeknoopt. Ook werd de partij rijkelijk door hem gesteund. Toen ik voor de Rijksdagverkiezing van het jaar 1894 — waarbij wij in Berlijn ook den gelijktijdig door de burgerlijk-democratische partij gesteunden Johan Jacoby candidaat hadden gesteld — aan de hand van een mij van democratische zijde verstrekte lijst tot het inzamelen van bijdragen voor ons verkiezingsfonds een rondgang ondernam en ook bij den mij tot nu toe onbekenden Paul Singer aanklopte, bereidde hij mij een groote vreugde door de volgende mededeeling: „Ik zal u wat zeggen: Ik kies Johan Jacoby, niet o n d a n k s, maar o m d a t hij tot de sociaal-democratie behoort. Hier heeft u voorloopig 50 thaler (meer dan alle anderen gezamenlijk gegeven hadden), wanneer ge meer noodig hebt, kunt ge terugkomen."

In den Rijksdag werd Singer spoedig het brandpunt van haat voor de reactionnaire partijen. En nadat hij in een rede gewezen had op het door minister Puttkamer ingesteld spionnage-systeem, wreekte de reactie zich, door Singer op grond van de socialistenwet uit Berlijn te verbannen. Dit bracht ook groote materieele schade met zich mee, want Singer zag zich nu genoodzaakt uit de firma te treden die hij zelf gegrondvest en groot gemaakt had. Voor de sociaal-democratie was zijn uitwijzing een voordeel, want Singer wijdde zich nu geheel aan haar. Hij behoorde tot de partijleiding en kon thans zijn groote administratieve bekwaamheden voor de partij aanwenden. Op het gebied van vraagstukken, die de tactiek der partij betroffen, schaarde hij zich aan den radicalen vleugel; in zijn onverzettelijkheid stond hij dikwerf méér links dan Bebel. Dit verhinderde hem evenwel niet, practische hervormingspolitiek te voeren. Voornamelijk bewoog hij zich op het gebied van gemeentepolitiek. Spoedig nadat hij in den Rijksdag gekozen werd, werd hij, dank zij de Berlijnsche arbeiders, tot lid van den gemeenteraad gekozen. Met nog 3 partijgenooten behoorde hij tot de eerste sociaal-democraten, die het Berlijnsche raadhuis betraden. In dezen werkkring ontplooiden zich zijn capaciteiten ten volle. Zijn bekwaamheden werden ten slotte ook door de tegenstanders erkend. Toen Singer in 1910 zijn 25-jarig jubileum als gemeenteraadslid vierde, zonden de burgerlijke autoriteiten der stad Berlijn deputaties

naar zijn woning, waarbij hem den dank der stad werd gebracht voor zijn vruchtbaren arbeid in de gemeente.

Niet als lid van den gemeenteraad en het parlement, maar als particulier heeft Singer zich zeer bijzondere verdiensten verworven door de stichting van het Berlijnsche Asyl voor Dakloozen, dat degenen die er in verblijf houden, de contrôle van de zijde der politie bespaart, waaraan zij anders zijn blootgesteld. De voortreffelijke inrichting en de humane behandeling waren de trots van den socialist Singer en het was kort voor zijn dood, dat hij mij verklaarde, dat hij aan niets met meer genoegen gewerkt had dan aan het totstandbrengen van deze inrichting. Verwenscht door de anti-semieten, werd Paul Singer, evenals August Bebel, door de Berlijnsche arbeiders op de handen gedragen. Zijn begrafenis was een van de meest indrukwekkende die de hoofdstad ooit had aanschouwd.

Nog twee andere socialisten van joodsche afkomst kwamen op het laatst van de vorige eeuw in den Rijksdag en in den Berlijnschen gemeenteraad. De jurist Arthur Stadthagen en de scheikundige en publicist Emanuel Wurm. De eerste, een zeer bekwaam en vlijtig jurist, maakte zich, tengevolge van een onverschrokken optreden als verdediger, zoo onbemind bij de rechterlijke macht, dat men een reden uitvond om hem uit zijn ambt te ontzetten. Hij was een handige en geestige maar ietwat ongediciplineerde redenaar en werd daarom vaak als oppervlakkig beschouwd. Hij bewees echter groote kennis en scherpzinnigheid te bezitten bij de diskussies over het Burgerlijk Wetboek voor het Duitsche Rijk, waarbij hij voor de partij in de betreffende commissie en als voornaamste woordvoerder in de openbare zitting waardevolle arbeid verrichtte. Ook zijn handboek over Arbeidsrecht dat vele malen in herdruk verscheen en nog dikwijls wordt geciteerd, is een zeer belangrijk werk. Onvermoeid werker voor de partij behoorde hij tot den linkervleugel en stond bij het uitbreken van den oorlog aan de zijde van diegenen, die zich tegen de oorlogskredieten verklaarden. Enkele maanden vóór het uitbreken der revolutie stierf hij.

Emanuel Wurm heeft de revolutie nog medegemaakt en was gedurende de eerste maanden van het bestaan der Duitsche republiek staatssecretaris voor de volksvoeding; vroeger had hij zich in den Rijksdag reeds in het bijzonder op vraagstukken, de Volksgezondheid betreffende, toegelegd. Zijn werk voor de Partij, waarmede hij reeds als student ten tijde van de Uitzonderingswetten was begonnen, was veelzijdig. Nadat hij de redactie van verschillende provinciale partijbladen had gevoerd, bekleedde hij verscheiden jaren naast Karl Kautsky een redacteursplaats aan het orgaan der partij „Die

Neue Zeit". Evenals Paul Singer en Arthur Stadthagen was hij gelijktijdig lid van den Rijksdag en van den gemeenteraad. Zijn werk op het gebied van de gemeentepolitiek werd ook door niet-socialisten openlijk geprezen. Toen hij in het voorjaar van 1920 stierf kon de burgemeester van Berlijn, de heer Wermuth, niet nalaten aan zijn graf te getuigen, dat Wurm door zijn bijzondere kennis van zaken, zijn energie en werkkracht tot de meest gewaardeerde leden van het stedelijk bestuur had behoord.

Van de socialisten van joodsche afkomst, die vóór de revolutie tot de sociaal-democratische Rijksdagfractie behoorden, noem ik nog: Max Cohen, Oscar Cohn, George Davidsohn, Georg Gradnauer, Hugo Haase, Joseph Herzfeld, Gustav Hoch, Otto Landsberg en schrijver dezes. Gradnauer en ik waren in de eerste plaats publicisten. Haase, Herzfeld en Landsberg juristen. Haase en Landsberg waren in de stad hunner inwoning, Haase in Koningsbergen en Landsberg in Maagdenburg, zeer in aanzien en werden door de inwoners der genoemde steden als Rijksdagafgevaardigden gekozen. Haase gaf zijn schitterende advocatenpractijk eraan, toen hij in de plaats van Singer werd gekozen en verhuisde van Koningsbergen naar Berlijn. Nog grooter als de zijne was de advocatenpractijk van Landsberg.

Oscar Cohn is ook in het buitenland bekend om zijn moedige oppositie; Gustav Hoch geniet minder bekendheid in het buitenland en staat in Duitschland zelf bekend als een der meest werkzame leden van de sociaal-democratische Rijksdagfractie, waarvan hij tot voorzitter werd gekozen. Als bewijs welk aanzien Georg Gradnauer in Saksen, waar hij jarenlang als redacteur werkzaam was geweest, genoot, moge gelden, dat hij tot minister-president werd benoemd op het oogenblik dat deze staat een republiek werd.

George Davidsohn staat bekend als een der meest energieke strijders voor de geheelonthouding. Van de elf joodsche leden die bij het uitbreken van den oorlog deel uitmaakten van de sociaal-democratische Rijksdagfractie, verklaarden zeven n.l. Cohn, Haase, Herzfeld, Hoch, Stadthagen, Wurm en Bernstein zich tegen het toestaan der oorlogscredieten. Van dezen traden er zes toe tot de oppositioneele minderheidsfractie, toen deze zich in het voorjaar van 1916 naar aanleiding van het al of niet inwilligen der credieten had gevormd. Gustav Hoch bleef, te zamen met een aantal niet-joodsche tegenstanders van het inwilligen der credieten, die deze aparte formatie afkeurden, bij de oude fractie, hoewel zij hun strijd tegen de oorlogscredieten voortzetten. Bij het uittreden der zes andere joodsche partijgenooten uit de fractie, moet een niet-joodsche lid te woorden hebben uitgesproken: „God zij

gedankt, nu zijn wij de Joden kwijt." Ik vermeld dit, omdat hierover destijds veel werd geschreven. Een bijzondere beteekenis ten aanzien van het standpunt der sociaal-democraten tegenover het jodenvraagstuk is hieruit, zelfs wanneer de uitroep gebezigd is, niet af te leiden.

Veeleer is hij te beschouwen als een bewijs van de sterke nationale gevoelens, die zich van een groot deel der Duitsche arbeidersklasse, zelfs van hen, die deel uitmaakten van de sociaal-democratie, meester hadden gemaakt. Dat dit het geval zou zijn, schreef Friedrich Engels mij reeds in de tachtiger jaren, toen hij mij er voor waarschuwde, de mogelijkheid van een oorlog met Rusland niet al te licht op te vatten. Een oorlog tusschen Duitschland en Rusland, schreef hij, moet als vanzelf de inmenging van Frankrijk ten gunste van Rusland tengevolge hebben. Zou Duitschland met Rusland en Frankrijk voor de handhaving van zijn nationaal bestaan in een oorlog worden gewikkeld, dan zouden de nationale hartstochten ook de Duitsche arbeiders aangrijpen, of wij het wilden of niet. Als een zoodanige strijd om het nationaal bestaan leek de oorlog voor de meerderheid der sociaaldemocraten en zoo kon het gebeuren, dat snel vuurvattende naturen het ageeren van een zoo groot percentage Joden tegen de inwilliging der oorlogscredieten als bewijs opvatten van hun ôn-Duitsche zelfs anti-Duitsche gezindheid. Hoe weinig dit oordeel iets te maken heeft met anti-semitisme, blijkt uit het feit, dat de Joden, welke deel uitmaakten van de meerderheidsfractie en die voor de oorlogscredieten hadden gestemd, des te meer werden geprezen.

Toch mag men uit de tegenstelling: zeven joodsche afgevaardigden tegen vier joodsche afgevaardigden vóór de inwilliging der credieten niet een gelijke verhouding opmaken in de rijen der joodsche sociaaldemocraten. Hier was de verhouding juist omgekeerd. Van de geheele groep, behoorende tot de „Socialistische Monatshefte", waarvan veel Joden deel uitmaakten, was ik langen tijd de eenige tegenstander van de inwilliging der oorlogscredieten. En ook ik werd eerst tegenstander, toen ik had ingezien dat de oorlog door de keizerlijke regeeringen van Berlijn en Weenen was aangestookt en iedere internationale actie van het proletariaat tegen het voortduren van de met brutaal geweld gevoerden oorlog onmogelijk zou blijven, zoolang de Duitsche sociaal-democraten voortgingen de keizerlijke regeering te steunen en het inwilligen van de oorlogscredieten het denken van een groot deel van de Duitsche arbeiders op een dwaalspoor bracht. Gelijksoortige overwegingen hadden ook Cohn, Haase, Stadthagen en Wurm tegen het inwilligen der credieten doen stelling nemen. Er was echter bij hen geen sprake van onverschilligheid ten aanzien van het lot van het Duitsche volk.

Van de joodsche sociaal-democraten, behoorende tot de medewerkers aan de „Sozialistische Monatshefte", moet allereerst de naam van den redacteur van dit tijdschrift, Dr. Josef Bloch genoemd worden: een buitengewoon begaafde Oost-Pruis van joodsche afkomst, dermate Duitsch voelend, dat men hem menigmaal voor een verkapte Duitsch-nationaal zou hebben kunnen houden. Vóór den oorlog was hij voorstander van het protectionisme en de koloniale politiek van het Duitsche Rijk, en zag hij in Engeland de wereldmacht, waártegen Duitschland zijn geheele politiek had te richten. Gedurende den oorlog was hij een der warmste verdedigers van het toestaan der oorlogscredieten. Tegenwoordig is hij de leider van de socialistische strijders voor een z.g. continentale politiek, d. w. z. de politiek van samenwerking van Duitschland met Rusland en Frankrijk tegenover Engeland en, zoo noodig, met de Vereenigde Staten. Alles evenwel zonder vooringenomenheid tegenover de Engelschen in het algemeen, maar alleen in de meening in het belang van Duitschland's wereldroeping te handelen. Als socialist is hij een uitgesproken voorstander van de revisionistische beweging, en als Jood staat hij dicht bij de Zionisten. Hij houdt nauw voeling met vakbeweging en coöperatie en heeft door zijn tijdschrift, dat hij met veel bekwaamheid redigeert, veel bijgedragen tot het doen innemen van het bekende standpunt der meerderheidssocialisten.

Van de bekende socialisten van joodsche afkomst, die zich rondom de „Monatshefte" scharen, noemen wij Bruno Borchardt, wethouder van Charlottenburg en directeur bij het Ministerie van Onderwijs, Max Cohen, voor den oorlog lid van den Rijksdag en gedurende de revolutie voorzitter van den Duitschen Centrale Arbeiders- en Soldatenraad. Verder noemen wij Julius Kalisky, een hooggeacht journalist, specialist op het gebied van financiën en Wally Zepler, één van de knapste en meest opofferende strijdsters in de socialistische vrouwenbeweging. Een geestdriftig aanhanger vond de „Sozialistische Monatshefte" in den voor enkele jaren gestorven bekwame natuurkundige Leo Arons, die jarenlang het orgaan financieel gesteund heeft en er voor heeft gezorgd, dat het ook nà zijn dood kon blijven voortbestaan. Leo Arons, behoorende tot een rijke Berlijnsche bankiersfamilie en destijds wegens zijn openlijk belijden van zijn socialistische beginselen door de Pruisische regeering als docent aan de Berlijnsche Universiteit geweerd, heeft een groot deel van zijn vermogen voor de socialistische propaganda en de ondersteuning van behoeftige socialistische voormannen beschikbaar gesteld. Als vriend van de vakbeweging heeft Arons door het beschikbaar stellen van groote geldsommen, in de negentiger jaren, de

oprichting van het Berlijnsche vakvereenigingsgebouw, het eerste in zijn soort, mogelijk gemaakt. Wanneer het grootsche gebouw voor het verblijf van dakloozen in Noord-Berlijn, dat door het volk, naar aanleiding van de straat waarin het staat, „de Wiesenburg" wordt genoemd, een waardig gedenkteeken voor Paul Singer is, dan kan het Berlijnsche vakvereenigingsgebouw, gelegen aan den „Engelufer", in het Zuid-Oosten van Berlijn, worden beschouwd als een blijvend gedenkteeken aan de warme belangstelling die Leo Arons, de joodsche bankierszoon, voor den strijd en verheffing der arbeiders heeft getoond.

Er is nog een derde gebouw, dat zijn ontstaan te danken heeft aan een socialist van joodsche afkomst. Het is de Volksbibliotheek en Leeszaal, gesticht door den sociaal-democraat Hugo Heimann. Deze bibliotheek laat elke andere gelijksoortige instelling in Berlijn ver achter zich. Hugo Heimann is lid van den Rijksdag en was lid en later voorzitter van den gemeenteraad van Berlijn, tot een zware ziekte hem aan het ziekbed kluisterde. Heimann genoot, dank zij zijn onvermoeiden strijd voor de zaak der arbeidersklasse en zijn onbaatzuchtig optreden, algemeene waardeering, een waardeering die zich niet beperkte tot binnen de grenzen van de partij. Hetzelfde gold trouwens voor Leo Arons.

Behalve de bovengenoemden, behoorde nog een groot aantal andere joodsche sociaal-democraten tot den Berlijnschen gemeenteraad. Onder hen bevond zich ook een aantal doctoren. In het algemeen is geen academisch gevormde groep zoo sterk in de sociaal-democratie vertegenwoordigd als die der doctoren. Wanneer we het feit vaststellen dat tot nu toe geen joodsche sociaal-democratische doktor lid van den Rijksdag is geweest, dan is dit aan dezelfde oorzaken toe te schrijven waardoor de Rijksdag tot nu toe over het algemeen geen doktoren tot zijn leden telt. Des te meer hebben de sociaal-democratische artsen van joodsche afkomst arbeid in de gemeenteraden verricht. In Berlijn is vooral bekend Ignaz Zadek, de broer onzer, voor eenige jaren geleden te New York gestorven, partijgenoote Julie Roman—Zadek. Ignar Zadek behoort sedert veertig jaren tot de onzen, was destijds socialistisch student, wien de Socialistenwet niet belette deel te nemen aan het werk van de partij. De koninklijk Pruisische regeering heeft hem hiervoor beloond door hem zelfs die titels te onthouden, waarop elke middelmatige arts na een zekeren tijdsduur aanspraak kan maken. Zadek heeft voor de volksgezondheid in Berlijn bijzonder nuttig werk gedaan. Toen in het begin der negentiger jaren in Duitschland de cholera-epidemie uitbrak, werd door hem een arbeidersgezondheidscommissie in het leven geroepen. Deze commissie werd samengesteld uit vertegenwoor-

digers van de arbeiders en doktoren en stelde zich tot doel, met behulp van de eersten, hygiënische wantoestanden in de kazernewoningen op te sporen en voorstellen tot opheffing daarvan aan de autoriteiten te doen. Deze commissie, waarvoor in de arbeidersklasse veel sympathie bestond, heeft vele jaren onder leiding van Zadek, gelijk ook later door tal van autoriteiten werd erkend, een buitengewoon goed werk verricht. De commissie was de schrik van de huiseigenaren in wier huizen onhygiënische toestanden bestonden; deze heeren werden onverbiddelijk in het orgaan van de sociaal-democratie aan de kaak gesteld. Tegelijkertijd was de commissie een uitmuntende school voor een aantal jonge artsen die zich in haar dienst stelden. Tot hen behoorden o.m. Dr. Weill, de toenmalige voorzitter van den gemeenteraad van Groot-Berlijn en leider van de fractie der onafhankelijke socialisten in dien Raad.

Een bijzonder waardevolle hulp kreeg Zadek van de zijde van den toenmaligen arts, thans professor en geheimraad, Dr. Blaschko, den stichter en leider van de Duitsche vereeniging voor bestrijding van geslachtsziekten, een geleerde, die ook als dermatoloog buiten Duitschland grooten naam heeft gemaakt. Evenals Zadek en Weill is Blaschko sociaal-democraat van joodsche afkomst. Hetzelfde geldt van Dr. Raphael Silberstein, Medizinalrat in de Berlijnsche voorstad Neu-Kölln. Verder noemen wij o.a. den oogarts Dr. Sussmann uit Charlottenburg en Dr. B. Chajes, hoogleeraar in de gemeentelijke hygiëne aan de Technische Hoogeschool te Berlijn.

* * *

Wat het beroep van leeraar en publicist aangaat, waren in het algemeen vóór de revolutie de uit het Jodendom voortgekomen leeraren aan Duitsche Hoogescholen zeer gering in aantal. Meestal werden slechts zij benoemd tot leeraar aan een universiteit, die door hun overgang tot het Christendom het bewijs van politieke onderworpenheid gegeven hadden. Reeds op grond daarvan kon een socialistische hoogleeraar van Joodschen oorsprong slechts uitzondering zijn. Eén van deze was de hoogleeraar in Staathuishoudkunde aan de Heidelberger Universiteit, Emil Lederer, die in November 1918 door de toenmalige volksvertegenwoordiging gekozen werd als lid van de socialisatiecommissie. Reeds vóór de revolutie had de groote mathematicus Albert Einstein aan de toen nog Koninklijke Academie voor Wetenschappen naam gemaakt. Dat deze geniale geleerde een Jood was, nam men als een noodzakelijk kwaad op den koop toe. De Berlijnsche Academie kon zich niet voor het oog van de geheele wereld blameeren, door een man, die

door de meest bevoegde vertegenwoordigers in zijn vak als de grootste denker van zijn tijd beschouwd werd, alleen wegens zijn afkomst niet te benoemen. Einstein is niet alleen Jood, maar ook sociaal-democraat. Verder heeft kort geleden de Universiteit van Frankfort a/d Main den sociaal-democraat van joodsche afkomst Hugo Sinzheimer een leerstoel aangeboden. Sinzheimer, van huis uit jurist en lange jaren als advocaat gevestigd, behoort tot de meerderheids-socialisten en werd in Januari 1919 tot lid van de Nationale Vergadering gekozen. Daar behoorde hij tot de Grondwetscommissie en was hij verder lid van de commissie tot onderzoek naar de oorzaken en den langen duur van den oorlog. Als lid van de commissie legde hij bewijzen van groote juridische bekwaamheid en scherpzinnigheid aan den dag. Het feit dat Oscar Cohn en Sinzheimer onder meer ook de aangebeden legerbevelhebbers Hindenburg en Ludendorff moest verhooren en niet eenvoudig voor hen in een hoek kropen, heeft de Duitsche anti-semieten tot woedende aanvallen op hun persoon aanleiding gegeven.

Wat wij omtrent de Hoogescholen hierboven hebben medegedeeld, geldt evenzeer voor de Middelbare en Lagere scholen. In het bijzonder hebben zich de gymnasia onder de keizerlijke regeering ontwikkeld tot een voedingsbodem van eng nationalisme, en zijn deze tijdens den oorlog voor een groot deel centra van onbekookt anti-semitisme gebleven. De joodsche sociaal-democraat, die de neiging in zich voelde leeraar te willen worden, was tot nu toe aangewezen op particuliere scholen en op het verrichten van publicistischen arbeid.

De lijst van sociaal-democratische publicisten en journalisten vermeldt een aanzienlijk aantal Joden. Uit den tijd van de Socialistenwet noemen wij Adolf Hepner, de mede-redacteur van Wilhelm Liebknecht aan „den Volksstaat", Karl Hirsch, de reeds bovengenoemde Max Kayser, Samuel Kokosky en Maximilian Schlesinger. Tijdens de Socialistenwet begon ook schrijver dezes zijn publicistische loonbaan, en wel allereerst als redacteur van de Züricher „Sociaal-Democraat". In Duitschland vangt korten tijd daarna Dr. Heinrich Braun als uitgever van het „Archiv für Soziale Gesetzgebung" en van het „Sozial-politiches Zentralblatt" zijn journalistieke loopbaan aan. Met journalistieken arbeid houden zich onder de Socialistenwet ook nog bezig: Moses Oppenheimer en Bruno Schönlank, welke laatste ook nog korten tijd redacteur was van de Berlijnsche „Vörwarts" en die in 1901 benoemd werd tot chef-redacteur van de „Leipziger Volkszeitung" en later lid van den Rijksdag werd.

Een van de redacteuren aan de „Vorwärts" was verder Dr. Adolf Braun, tevens bekend als een der pioniers van de Duitsche arbeidersbeweging, thans lid van den Rijksdag en bestuurder der Duitsche meerderheidspartij. Voorts noemen wij Kurt Eisner, een schrijver met groote philosofische en litteraire gaven, een voortreffelijk dichter, buitengewoon stylist en als politicus dikwijls blijk gevend van een onmiddelijk begrijpen van moeilijke vraagstukken. Toch kon zijn idealistische levensrichting hem dikwijls ernstige fouten doen begaan. Dit is wel het meest gebleken tijdens de revolutie in Beieren, toen Eisner op aandrang van de massa zich aan het hoofd der revolutionaire regeering stelde. Zijn eerste daden en zijn eerste redevoeringen als minister-president waren het bewijs van ruim politiek inzicht. Eerst later, toen eenerzijds de burgerlijke partijen weer moed gevat hadden en anderzijds de door Moskou opgehitste elementen uit de arbeidersbeweging zich gereed maakten Beieren door middel van een staatsgreep tot een Radenrepubliek om te vormen, verloor Eisner den grond onder de voeten, zoodat de kogel van den adellijken moordenaar, die hem in Maart 1919 trof, hem van een zwaren innerlijken strijd verloste. Die kogel doodde een man, die een jaar tevoren, door het houden van een moedige rede tegen den oorlog, waarvan hij wist dat deze hem in de gevangenis zou helpen, in volle bewustzijn zijn vrijheid had opgeofferd, om den strijders voor den vrede een voorbeeld te geven. Toen hij uit de Beiersche archieven het telegram van graaf Löwenfeld publiceerde, die het noodlottig dubbelspel van Berlijn en Weenen, — oorzaak van den wereldoorlog —, aantoonde, deed hij het in de overtuiging, dat alleen de openbaarheid en de waarheid het Duitsche volk een beter aanzien in de wereld zouden geven.

Ook Friedrich Stampfer, die gedurende den wereldoorlog politiek hoofdredacteur van de „Vorwärts" is geweest, is van joodschen oorsprong. Hij beschikt over een buitengewoon goede pen en over de gave zich zeer vlug te oriënteeren. Toen hij dan ook, voor dat hij zijn plaats aan de „Vorwärts" ging innemen, een soort socialistisch correspondentiebureau leidde, werden zijn artikelen door de geheele Duitsche socialistische pers gaarne afgedrukt.

De artikelen die hij in de dagen van de ineenstorting van het Duitsche leger en in den eersten tijd van de November-revolutie schreef, maakten de „Vorwärts" tot een der meest gelezen Duitsche bladen. Later zijn zijn artikelen veel matter geworden, hetgeen verklaard wordt door het feit, dat Stampfer zelf in hooge mate aan stemmingen onderhevig is. Afkomstig uit Brünn, is hij sterk Duitsch-nationaal voelend en niemand wellicht meer dan hij heeft er toe bijgedragen dat de Duitsche sociaal-democratie zich in de Augustusdagen van 1914 voorstandster

van het inwilligen der oorlogscredieten verklaarde. Een andere, in Oostenrijk geboren joodsch publicist die in de Duitsche sociaal-democratie een belangrijken invloed uitoefent, is Dr. Rudolf Hilferding. Als auteur van „Das Finanzkapital", een van de belangrijkste geschriften die het Marxistisch socialisme heeft voortgebracht, heeft Hilferding zich een voorname plaats in de wetenschappelijke wereld veroverd, zoodat hij niet slechts in 1918 tot lid van de Socialisatiecommissie, maar ook onlangs door de socialistische coalitie-regeering tot lid van de voorloopige „Reichs-wirtschaftsrat" werd benoemd. Behalve als wetenschappelijk man en journalist geniet Hilferding ook als docent groot aanzien en zijn werkzaamheden als redacteur der „Freiheit" heeft niet belet, dat velen van zijn sociaal-economische voordrachten meer bijval ondervonden in de rijen der meerderheidssocialisten dan in die van zijn eigen partijgenooten.

* * *

We zouden uit de rijen der Duitsche sociaal-democratie nog vele schrijvers en journalisten van joodschen oorsprong kunnen noemen, wier capaciteiten ver boven de middelmaat uitgaan. Het zou echter dwaas zijn om, zooals de anti-semieten doen, uit het bovenstaande te willen afleiden, dat de socialistische literatuur en pers door de Joden worden beheerscht. Dat is absoluut niet het geval. Laat men niet vergeten, dat er op dit oogenblik minstens 200 sociaal-democratische dagbladen bestaan, waaraan 500 journalisten verbonden zijn en het is ruim genomen wanneer men het aantal joden daaronder op 50, dus op een tiende, taxeert. Een statistiek daaromtrent bestaat niet, aangezien in de partij weinig lust bestaat den stamboom der leden na te gaan en bovendien het meerendeel der sociaal-democratische joden niet het geloof gebroken heeft en in een eventueel te maken statistiek zich als godsdienstloos zou aangeven. Gedoopte Joden vindt men in de partij slechts bij uitzondering en van deze laatsten werden de meesten reeds in hun jeugd op last hunner ouders gedoopt of waren reeds vóór hun toetreden tot de sociaal-democratie tot een anderen godsdienst overgegaan. Ook het Zionisme heeft geen sterken aanhang in de rijen der joodsche sociaal-democraten. Toch moet worden opgemerkt dat het Zionisme op de jonge generatie niet nalaat indruk te maken. De vloedgolf van anti-semitisme op de hoogescholen drijft de warmbloedige Joodsche jeugd in de richting van de Joodsch-nationale politiek.

Het verhoudingsgetal van Joden tot niet-Joden komt onmiskenbaar naar voren op de congressen en afdeelingsvergaderingen der sociaal-democratie. Zelden zijn meer dan $^1/_{10}$ der deelnemers Joden of van

Joodschen oorsprong. In den regel is dit aantal nog geringer. In den Rijksdag waren kort geleden van de 113 afgevaardigden der Duitsche Meerderheidspartij 8 of 9, van de 59 afgevaardigden van den rechtervleugel der Onafhankelijken 6 en van de 24 afgevaardigden der nu met de Communisten saamgesmolten groep 2 van Joodsche afkomst.

Er zijn echter meer Joden in den Rijksdag, als men, afgaande op het verhoudingscijfer tusschen Joden en niet-Joden, zou verwachten. Het is echter bekend, dat de Joden, door historische omstandigheden, bijna uitsluitend groote-stads-menschen zijn en stedelijke beroepen uitoefenen, en wijl in de arbeidersbeweging het stedelijke element overwegend is en de Joden daar procentueel sterker vertegenwoordigd zijn dan op het land en in de agrarische beroepen, is het reeds daarom duidelijk, dat zij ook in de socialistische beweging sterk vertegenwoordigd zijn. Het ware echter valsche bescheidenheid om het feit buiten beschouwing te laten dat de Joden — zij het ook tengevolge van historische omstandigheden — in doorsnee genomen geestelijk superieur zijn aan de groote massa der niet-Joden, en ook meer dan deze aan het openbare leven deelnemen.

Ten slotte mag niet worden vergeten dat geen enkele partij in Duitschland minder voedingsbodem voor het anti-semitisme biedt dan de sociaal-democratie.

Een uitgesproken anti-semiet zou in de Duitsche sociaal-democratie ten eenenmale onmogelijk zijn. Hier en daar stuit men in de partij en vakbeweging op zekere vooroordeelen of op zekere resten van een vijandelijk aanvoelen; zij spelen echter geen rol in de politiek of bij de verdeeling van functies. In mijn 50-jarig lidmaatschap van de partij is mij geen enkel feit bekend waarbij een partijgenoot wegens zijn Jood-zijn bij de verdeeling van functies bij anderen werd achtergesteld. Juist de arbeiders toonen zich in deze gevallen zeer objectief en vormen hun eigen oordeel over de geschiktheid der betreffende personen slechts op zakelijke gronden.

Treffende voorbeelden daarvan levert de strijd in den gemeenteraad van Groot-Berlijn en de bezetting van belangrijke plaatsen in de gemeentelijke instellingen. Dank zij het democratisch kiesrecht dat door de republiek ook voor de verkiezingen voor den gemeenteraad werd ingevoerd, hebben in Groot-Berlijn de drie socialistische partijen gezamenlijk de meerderheid verkregen. Zonder eenig bezwaar kwamen zij met elkaar overeen dat het ambt van „Oberstadtschulrat" aan een Jood, de onafhankelijke socialist Dr. Kurt Löwenstein, werd toevertrouwd, hetgeen bij de burgerpartijen een ware storm van protest te voorschijn riep.

Slechts de omstandigheid, dat in de hoogere bestuursfuncties een

groot deel der ambtenaren nog niet democratisch heeft leeren denken, leidde er toe, dat de verkiezing van Dr. Löwenstein werd vernietigd. Destijds stonden de onafhankelijken er op, dat hun lid Dr. Hermann Weill, ook een Jood, tot eerste burgemeester van Groot-Berlijn zou worden benoemd.

Tot groote ergernis van de anti-semieten werd tot „Obermedizinalrat" van Groot-Berlijn Dr. Rabnow, eveneens Jood, benoemd. Deze heeft als hygiënist in vakkringen groot aanzien verworven; Dr. Rabnow is lid der meerderheidspartij.

Trots al deze benoemingen, en ondanks het feit, dat in de revolutie van 1918 een belangrijk aantal Joodsche sociaal-democraten tot ministers werd benoemd of andere hooge functies gingen bekleeden, moet nog eens worden betoogd, dat het onjuist is van een overheerschende plaats van de Joden in de sociaal-democratie te spreken. In den Rijksdag, zoowel als in de Nationale Vergadering, evenals in de andere vertegenwoordigende lichamen, zijn $^{9}/_{10}$ niet-Joden en personen als Gustav Bauer, Otto Hue, Marie Juchacz, Hermann Molkenbuhr, Hermann Müller, Philip Scheidemann, Robert Schmidt, Rudolf Wissell, van de meerderheidssocialisten, en ook socialisten als Rudolf Breitscheid, Robert Dissmann, Wilhelm Dittmann, Hermann Jäckel, Fritz Kunert, Georg Ledebour, Ewald Vogtherr en Louise Zietz van de onafhankelijken, en ten slotte Otto Brass, Ernst Däumig, Emil Eichhorn, Adolf Hoffmann en Klara Zetkin, alle behoorende tot de Communistische partijen, zijn niet-Joodsche leiders der beweging en laten zich noch door Joden, noch door niet-Joden, in een niet door een door henzelf gekozen richting stuwen.

Bovendien vormen de Joden in de sociaal-democratie geenszins een gemeenschappelijke, zich één voelende groep. Er bestaan bij hun even zooveel meeningsverschillen over tactische en andere strijdvragen als onder de niet-Joden en de invloed van enkelen van hen in de beweging draagt een zuiver persoonlijk karakter. Welke plaats de Jood in de sociaal-democratie inneemt, heeft hij alleen te danken aan het aanzien dat hij als persoon bij de partijgenooten geniet. Het is in onze rijen nooit tot een afzonderlijke actie der Joden gekomen, hiervoor bestond trouwens nooit aanleiding. Integendeel, ook op dit gebied heeft de Duitsche sociaal-democratie bewezen de partij te zijn, die opreedt voor gelijke rechten voor allen, zonder onderscheid van afkomst of ras. En ik geloof niet, dat niet-joodsche leden dit ooit betreurd hebben.

DOSTOJEWSKI

DOOR

FRANS MIJNSSEN.

Honderd jaar geleden — den 11en November 1821 — werd Fedor Michajlowitsch Dostojewski te Moskou geboren. Dostojewski: een schrijver van zoo diepe en veel-zijdige menschelijkheid, en van zoo machtig kunstenaarsvermogen, dat men zijn werk een w o n d e r van den geest zou willen noemen.

Ik heb deze woorden met eenige aarzeling neergeschreven. Het is gebruikelijk in ons vaderland, tot uitersten te vervallen; de verhoudingen — de beteekenis van den een tegenover den ander — worden te zelden in acht genomen. En zoo kan het voorkomen, dat een geniaal dirigent, maar u i t v o e r e n d kunstenaar toch, vergeleken wordt bij Rembrandt, of dat zeker schrijver, bij wien men wel eens schijn voor wezen neemt, zich voor zekere Oostersche boeken den lof hoort toezwaaien van: in sommige opzichten zelfs grooter te zijn dan Shakespeare.

Juist bij werk dat zich uitrekt naar het groote, is het gevaarlijk geesten op te roepen. Het is mij niet bekend, of Rembrandt van muziek hield; deed hij dit wel, dan zou hij zich ongetwijfeld maar buitengewoon genoegen onder het gehoor van den eminenten dirigent hebben geschaard, en op zijn beurt diens beteekenis, in meer algemenen zin, hebben overschat. Doch wat Shakespeare aangaat, zoo moet ik betwijfelen, of deze zijn vakgenoot zou hebben gewaardeerd.

In ernst weer: er is klein-kunst, die door de wijze waarop de schrijver zijn onderwerp bekeek, en door de uitvoering, tot de in haar soort groote kunst moet worden gerekend. Zij handhaaft zich soms na tal van jaren, als het opgeblazene reeds lang is uiteengespat en men den naam des blazers niet meer kent.

Doch er is ook nog iets anders en iets van hooger waarde. De voortreffelijkste klein-kunstenaar ziet — laat ik zeggen: een moment — hij beschouwt dit in en om zichzelf, en zijn geest en handen zullen er wellicht iets zeer edels van maken.

Belangrijker dan het moment is echter: ondergrond van leven, belangrijker: het leven in zijn samenhang; de innerlijke strijd der krachten; de mensch tegenover zichzelf en tegenover: het andere.

Het onderwerp alleen bepaalt natuurlijk niet de beteekenis van het kunstwerk. De onbeduidende geest bijvoorbeeld, behoort zich niet te

het groote te meten; wat hij ook onderneemt, het resultaat zal op zijn best niet beter kunnen zijn dan onbeduidendheid. Maar een groot gegeven, door een grooten geest beheerscht — en het kunstwerk dat daardoor ontstaat — zullen wij toch anders dienen te beschouwen dan de klein-kunst, zelfs al werd het tijdelijke bij wijze van spreken vereeuwigd, door het talent (of méér dan dat) van een uitnemenden kunstenaar.

Dostojewski nu werkt met groote gegevens, en zijne rijke, mee-voelende menschenziel, zijn vermogen om de meest tegenstrijdige en in-zich-zelf meest tegenstrijdige naturen in hun wezen te doorgronden, en het Geheel — het leven der menschen . . . in een grooter Geheel? — te overzien, steunt zijne onbegrijpelijke beeldende gave. Deze beeldende gave, deze kunstenaarskracht, brengt zoowel het geweldige — wilde en verwrongen hartstochten — in woord, als het fijnste, spoedig gekneusde en in zijn tegendeel verkeerende sentiment.

De wereld van Dostojewski is de Russische wereld, en zijne menschen zijn Russen. Vooral in verband met zijn werk, veel meer dan dat van andere schrijvers, heeft men gesproken van: de Russische ziel.

Hoe is dat eigene, anders-saamgestelde, dat misschien terecht, misschien ten onrechte, met Russische ziel wordt aangeduid? Waarin bestaan de wezensverschillen tusschen ons Westerlingen en den Slavischen mensch, zooals wij hem aanvoelen in het werk der Russische schrijvers, en het sterkst bij Dostojewski? — Laten wij ons niet aan eene definitie wagen; een algemeenheid pakt den mensch toch niet in zijne tegenstellingen en overgangen. En ik geloof, dat wij ons ver van den grooten kunstenaar zouden verwijderen, indien wij op de gestelde vragen trachtten te antwoorden.

Men nadert Dostojewski niet met verstandelijkheid. Wilt gij zijne personen met het verstand begrijpen, dan sluit hij u buiten. Zijne verhalen blijven ook dan nog ontzaggelijk boeiend en spannend, doch aan het eigenlijke neemt gij geen deel. Doch zijt gij ontvankelijk voor de andere stem, die niet is van het verstand, dan zullen die ongekende, onverklaarbare menschen niets voor u verborgen houden, ook niet het diepste en meest geheime, van al datgene waarmee de menschengeest, de menschenziel, zich foltert in — misschien — den eeuwigen strijd naar het licht.

De wereld van Dostojewski, zeide ik met een vaag woord, doch dat gij begrijpen zult, is de Russische wereld, en zijne menschen zijn Russen. Heeft de kunstenaar zijne motieven in zijn omgeving gevonden? Er zijn er, die ook voorkomen bij andere Russische schrijvers. Zooals: het laagst gezonken, verworpen wezen, dat tot de

edelste gevoelens in staat, of een wijze blijkt te zijn. Bekend is, dat hij vele motieven vond in zichzelf. Hoe dit moge zijn, bij het scheppen van zijn werk, bij het vorm geven aan zoo vele ongebreidelde machten en uit de diepste duisternis oplichtende schoonheid, had hij grooter mogelijkheden en kon hij verder gaan dan iemand van ons in het Westen. Niets bij hem lijkt uitzondering, noch lijkt bedenksel van den geest.

Men zou Dostojewski niet begrijpen, indien men hem noemde: een beelder van den mensch, zonder meer. Gorki, de pessimist, laat in het boek „Drei Menschen", aan het slot zijn vluchtenden hoofdpersoon den kop te pletter rennen tegen een muur; inderdaad, wil hij zeggen, zóó is de mensch, er is geen ontkomen aan. Wat Dostojewski betreft: aan hem denkende, schreef ik hierboven mijn woorden over den eeuwigen strijd naar het licht. Door het werk van Dostojewski, den idealist, den mysticus, spreekt de stille, nooit zich opdringende overtuiging, dat in zijn diepste innerlijk de mensch goed is, en dat hij den strijd winnen kan.

* * *

Dostojewski, ik vermeldde het reeds, werd geboren te Moskou, op 11 November 1821. In 1849 werd hij, de revolutionnair, ter dood veroordeeld, doch naar Siberië verbannen en door Alexander II in 1856 begenadigd. Hij stierf te Petersburg, den 9en Februari 1881.

Als enkele zijner meest belangrijke werken noem ik: „Raskolnikow" (Schuld en Boete), „Die Gebrüder Karamazow", „Der Idiot", „Der Jüngling". Sommige zijn ook in het Nederlandsch vertaald. Wie zijn werk niet kent, zal goed doen het eerst „Schuld en Boete" en „De Gebroeders Karamazow" te lezen.

DE DIENENDE MAAGD.

(DERDE GEDEELTE. SLOT.)

DOOR

MARGOT VOS.

I.

Ik heb het duist're duin verwonnen,
In wilde struiken een pad gemaaid;
De dorens hebben mijn bloed gedronken,
Mijn zware haren zijn losgewaaid.
Zegen mij, zegen mij, zee van begeerte,
Die voor mijn voeten ligt uitgelaaid.

Ik zoek het zilv'ren spoor der schepen:
Ik ben de bevende visschersbruid;
Maar al uw wegen zijn saamgedreven
In één blauw veld naar een oud besluit.
Zegen mij, zegen mij, zee van begeerte,
Op welke baai liep de liefste uit?

Uw golven hebben wel duizend monden,
En duizend zangen gaan af en aan;
Ik hoor ze ruischen, ik hoor ze trillen,
Ik hoor ze tegen elkander slaan.
Zegen mij, zegen mij, zee van begeerte,
Laat mij uw meesterlijk lied verstaan.

Ik heb het duist're duin verwonnen;
O levende golven, licht mij voor!
Ik zoek het zeil van den jongen visscher
En nergens, nergens een zilverspoor!
Zegen mij, zegen mij, zee van begeerte,
Draag mij uw wankele diepten door!

II.

'k Vaar over uw lichte schoot
Op de ritmen, stralend en sober,
Uw hemel verguldt mijn boot
Lijk een zonnige dag October,
Als de storm het hooglied ruischt
In de gouden branding der boomen
En het schitterend zilvergruis
Van het licht vult de najaarsstroomen.

Ik drijf op het fluisterend lied
Van uw zang'rig vloeiende vlakte.
O, heldere wijsheid, giet
Uwe golve' in mijn vaas van zwakte!
Zie, mijn oogen heffen tot u
Hun donker-brandende schalen.
Doe de kern van mijn wezen nu
Vol waarachtige liefde stralen!

Laat deelen me als droppel in 't feest
Van het matelooze dodeinen!
Laat daav'ren me in éénen geest
Met de rollende watertreinen!
Mijn hart in de perelenrij
Van uw eind'looze snoeren geregen,
Wordt een zilveren spiegel als zij
Waar de eeuwen zich raads'lig bewegen.

'k Roei over uw lichte schoot
Als een rietvink over den morgen;
Waar hebt ge de glanzende vloot
Van uw peillooze droomen verborgen?
Ik moet rake' aan den diepsten toon,
De hartslagader der zangen,
Eer ik u vind op den troon
Van mijn eigen uitbundig verlangen.

III.

Stil wandelt de wind op zuidervoeten
En steekt aan de aarde de bloemen vast;
Hoe lang zal mijn ziel nog beiden moeten
Zijn bloemenbrengenden lentegast?

Mijn tempel staat met zijn zuilen open
Naar ied'ren vlinder, naar elken wind.
In welke tonen dit staêge hopen
Zijn bevende openbaring vindt?

Er glinstert gerucht in sterrestroomen,
In ruischende zeilen van duisternis;
Doch over mijn hoofd wil nog niet komen
De wilde geur die zijn bode is.

IV.

Sluit ik de oogen, zijt ge me nader
Dan wanneer ik u wakend bei;
't Is of àl grenzen en heem'len en luchten
Zich stellen tusschen u en mij.

Sluit ik de oogen, voel ik het tochten
Van uw mantel voorbij me gaan.
Doch wil ik grijpen uw onzichtb're zoomen,
Vind ik al 't zichtbare voor u staan.

Weet wat ik denk in mijn diepste gedachte;
Moeizaam heb ik den wrong ontward:
'k Ontmoet u niet op de woelige schouwplaats,
Doch aan de poort van mijn eigen hart.

V.

Er is een wild licht in de wereld geworpen:
Ik zie de duisternis openwaaien.
Over water en wolken de winden zaaien
Onstuimige drift door steden en dorpen.

Hoe groeien de dagen als ruischende vlammen
Nabij tot dicht aan de brandb're lage!
Het was of mijn oogen den aardgeest zagen
Gelouterd en jong op de uiterste kammen.

Er is een sterk licht op mijn handen geslagen!
Ik zie de hemelen openspouwen.
Over water en wolken de winden stouwen
Een felrosse vreugd' in vonk'lende vlagen . . .

VI.

De stilte viel en ik vond een kust
Als een vochtige druivengaard duisterblauw;
Ik nam den weg dien een werker ging
Door dauwige landen in schemergrauw . . .
Er was iets van u aan hem;
Doch gij waart het niet.

Ik volgde zijn spoor tot een bosch opstond,
In zijn toppen de nesten van morgenrood;
De werker dook in zijn zwijgend hout;
Ik zonk aan den zoom, een vogel floot:
Er was van uw wijze in,
Doch ik wist niet wat.

Hoe stond in mijn zinnen als kleur op steen
Die kloekgeschouderde werkgestalt'!
Glimlachend liep de uchtend aan mij voorbij
En zond mij een toon, een bronzen alt,
Zoo diep als uw stem bij storm;
Doch gij waart het niet.

Wie droeg daarbinnen zoo blijde lust?
Was 't de bijslag die zong of een zangerskeel?
Den middag door rolde die held're klank
Tot hij vloot als een beek in het avondgeel
En zoo licht als uw oog bij nacht;
Doch gij waart het niet.

Een vroege ster bracht den avond aan,
Toen mijn morgengids uit de stammen trad . . .
Waart gij het, makker, die diep in 't woud
Zoo'n koper-zingenden hamer had,
Zoo'n slag als mijn liefstes hart
En toch 't zijne niet?

VII.

Het wachtvuur brandt. We zitten getweeën
In zwijgzame luistering op de avondwind . . .
Vaag is de landgrens en neev'lig de zeeë;
Makker, weet ge waar de dag begint?

Het wachtvuur brandt. Wie schikt ons terzijde,
En nog een en nog een in dit duister uur?
Eer ik het weet, zit een donk're wijde
Kring van gestalten om het peinzend vuur.

Het wachtvuur brandt. Een vreemde gaat spreken,
En nog een en nog een in zijn diepe taal.
Eer ik het weet, stroomen held're beken
Woorden welluidend door de schaduwzaal.

Ik luister stil. Zij hebben bij 't rijzen
Eenzelfde verheffing en eenzelfden val;
Toch draagt er ieder zijn eigen wijze
Droef- en vereenzaamd naar zijn eigen dal.

Alleen hij zwijgt: mijn vrind uit de wouden.
Mijn ving'ren woelen in zijn rechterhand.
Slaat gij niet aan de snaren zoo gouden
Wijze, met uw zangtuig uit het wonderland?

Het wachtvuur brandt. Een zwerver gaat henen
En nog een en nog een door het duister uur;
Eer ik het weet zit ik weer met de' eenen
Spraakloozen makker aan het peinzend vuur . . .

VIII.

Gezel, wat speurt gij in den nacht?
Uw oog ziet verder dan de stilt'
En verder dan het sterrekamp.
Wat is het dat ge ontslui'ren wilt
Met uw kleine zwakke lamp?

Ik zie een donker leger uit
Het hart der aarde klimmen en
De vlakte overstroomen lijk
Een zware val van wateren,
Gewonnen in het regenrijk.

Ik zie één wezen dat ze scheidt,
Ik zie één wezen dat ze bindt:
Of ze als felle schotsen op
Elkander kruien driftverblind,
Ze schuimen same' in één wijd sop.

Gezel, wat hoort gij in den nacht?
Gij luistert verder dan de droom
En verder dan de duisternis . . .
O zeg mij wat voor wereldstroom
Aan zeeschelp van uw ooren is.

Ik hoor het daav'ren van den draf
Van millioenen voeten die
De hemelbochten vullen met
Een namelooze melodie
Die hangen blijft in 't sterrenet.

Ik hoor één stemme die ze scheidt,
Ik hoor één stemme die ze bindt.
Uit vreemde verten waar het meest'
Mijn ooren vangen van den wind
Hoor ik de fluiten van een feest . . .

IX.

Zal ik weenen als ik niets overhoud
Dan het lied dat me aan u bindt?
De boomen verkwisten hun laatste goud
Wel in 't zinloos spel met den wind.

Zal ik weenen als ik een sneeuwveld vind,
Waar mijn hunk'ren een bloemhof dacht?
Ligt niet tusschen stormen en voorjaarswind
Somwijlen één witte nacht?

Zal ik weenen als ik u treffen moet
In een siereloos slecht gewaad?
Ik weet hoe de hemel zijn offer doet
Van sterre' aan den dageraad.

Zal ik weenen als ge mij henenzendt
Tot de kleinste die leeft en mint?
Ik weet hoe de bloei van een nieuwe Lent'
Bij de bleeke grassen begint.

X.

Wilde, sterrelooze tijd,
Zwaar van ongesproken droomen,
Door uw donk're oneindigheid
Zal mijn sterke koning komen.
Of uw somb're holen steken
Vol met duistere rabauwen,
Zijn geweldig weerlichtteeken
Zal hun maskers zóó doorblauwen,

Dat het al de spooksels klaart
Die mijn pad tot hem verlengen
En mij als een schichtig paard
Immer weer aan 't angsten brengen.
In hun ravenzwarte mant'len
Zal zijn witte licht ontvonken
En hij zal den disch doen kant'len
Der ontaarde zat-gedronken

Goden uit het wolktempeest
Op de aarde en de rafels
Van hun stukgescheurde feest
Slaan de armen van hun tafels.
Want zij hebben beet're malen
In hun waardelooze woning
Waar ik weet de sterke tale
En den zetel van mijn koning.

XI.

De dag zet zijn blinkende venst'ren op
En een lied komt hem in huis gevlogen.
Is het niet of er uw vreugd invliegt
Door mijn eigen opgetogen oogen?

Want al wat mijn weemoed aan garven zet
Op het oude wiel, wordt blank gedragen
In 't beidend huis, waar de zachte tred
Gaat van jonge fluisterende sagen.

Mijn gaarde zie 'k groeien in zuiverheid
Tot de zingende glorie van alle winden.
Uw zwevende zaad gaat op steen en rots
Zijn rechtstandigen stevigen wortel vinden.

Daar zullen veel' stil als een honigbij
Verbaasd aan uw geurige bloemen hangen
En t' avond zult gij ze vol edel sap
In uw wijdgeopende korven vangen.

Daar zullen veel' staan aan uw lichte spoor
Met een grauw en zorgenzwart geweten
Als wintersche boomen die lof en geur
En zingende voog'len zijn vergeten.

Doch gij zult den brand in hun harten slaan
En in glans hen aan zichzelf hergeven . . .
O ziet gij mijn donker gelaat vol licht
Naar uw verre geschemer opgeheven?

XII.

'k Wist niet dat ik zelve zoo blij kon zijn:
De ontroeringen rijzen en dalen in mij
Als vluchten van trekvogels boven de zee . . .
Ik houd in mijn handen de vaalgrijze pij
Die zwaar van mijn lendenen nederglêe . . .
O, licht als een straal in den morgen te zijn!
'k Wist niet dat ik zelve zoo blij kon zijn!

O moeder, die mij in den nachtstorm stiet,
Waarom toch in flarden uw vreugd gehuld?
De levende luister die golfde in uw schoot
In duistere tinten van rouw geduld!
Een koningskind ben ik, zoo blank en rood,
Dat gij tot een dienende merken liet . . .
O moeder, die mij in den nachtstorm stiet!

De dagen zijn wild voor mij opgestaan
Als steig'rende paarden en siddering
Op siddering rilde als een winterwind
Mij door het gebeent om de ijz'ren kling
Der hoeven en 'k boog als een grashalm in 't
Gedrang van de sikkels om 't staal te ontgaan . . .
De dagen zijn wild voor mij opgestaan!

Maar o, dat ik zelve zoo sterk kon zijn
En fier van gebaar als een beuk in de zon!
In zuivere trots ben ik opengegaan,
Toen rustlooze smeeker mijn dienstwade won.
Als ik niets meer droeg dan een bloem in 't graan,
Vond ik nederblikkend mijn eigen lijn . . .
O vreugd, dat ik zelve zoo sterk kon zijn!

XIII.

Hoe dank ik het koord van het strenge ontberen
Dat zweepte me voort tot uw machtigen dom!
Mijn hart trekt tot u als een zwaan tot de meren . . .
O liefste, ik kom!

Hoe dank ik den nood van het naakte berooven
Dat joeg me barvoets tot uw adelendom!
Mijn ziel zweeft tot u als een bij tot de hoven . . .
O liefste, ik kom!

Hoe dank ik de brandende boomlooze wegen
Die droegen mijn pijn in uw schaduwenkom!
Mijn kracht zwelt in u als een beek in den regen . . .
O liefste, ik kom!

XIV.

Als een zee, die zwijmelt
Aan de Oosterpoorten
In het kleurgewemel
Van haar wedergeboorte
Tusschen dag en sterren,
Ligt de glinst'rende bocht
Waar uw stralende wereld is verrezen.

Als een damp die optrekt
Naar het zonnewezen,
Trekken over d' aarde
Alle bleeke vreezen,
Alle grauwe droomen
Naar de glinst'rende bocht
Waar uw stralende wereld is verrezen.

Op zang'rige voeten
Spoeden jonge driften
Over wijde hoogvlakt'
Van de ziel en ziften
Hun onstuimig borr'len
Aan de glinst'rende bocht
Waar uw stralende wereld weet te schiften.

Met hong'rige stemmen
Roepen ijd'le klachten
Door de holle koepels
Van vervallen prachten
Om hun oude torens
En de glinst'rende bocht
Van uw stralende wereld glimlacht zachte.

Als een bloem die uitgolft
In gebed van geuren
Golven uit den hartslag
Alle levenskleuren,
Tot één wieg'ling van rozen
Heel de glinst'rende bocht
Van uw stralende wereld staat te kleuren.

XV.

Mijn gedacht is van u vervuld,
Als een bloem van den zomer,
Geliefde.
Kom snel over zware aarde
Met uw vleugels en zonverklaarde
Gelaat en leer uwe waarde,
Geliefde.

Mijn gedacht is van u vervuld
Als een harp van de winden,
Geliefde.
Kom snel met uwe schoone oogen
Over dezen ellendigen logen
Lijk zevenkleurige boge,
Geliefde.

Mijn gedacht is van u vervuld
Als een storm van gezangen,
Geliefde.
Kom snel met uw jong beloven
Als de bergbeek door grijze kloven,
Dat ieder uw schoonheid love,
Geliefde.

XVI.

Nu weet ik u wel nabij, nabij;
De zoelte heeft me uw zoet voorzegd.
De zingende vogels, de gouden wei
En de zon die haar stralen openvlecht,
Zij allen hebben een glans voor mij.
Nu weet ik u wel nabij, nabij . . .

Nu roer ik uw zuivere wezen aan,
Vervuld van een heilige dorstigheid.
Mijn ziel heeft zich breed als een bloemevaan
Op uw schitt'rende meren uitgespreid.
Uw golven ruischende binnengaan.
Nu roer ik uw zuivere wezen aan . . .

Nu speur ik den grooten gouden stroom
Die woelt aan de kim, die klotst aan den dag,
Die keert aan het licht wat grauw en loom
Nog nimmer zijn glanzende waarde zag.
Mijn oogen worden zoo wijd, zoo vroom.
Nu speur ik den grooten gouden stroom . . .

XVII.

Dit is de nacht van het geheim verbond;
De stilte slaat haar groote sterrewieken
Tegen den hemel en de ranke gieken
Der wolken drijven doelloos aan den grond.

Ik weet uw wapp'rend kleed door 't donker land:
Een smijdig zeil tusschen de stroeve hutten;
Een moede daglooner schrikt uit zijn dutten
En hoort uw schreden aan zijn wrakken wand.

Zacht is uw groet tegen hem opgekaatst
En 't levend wonder is in hem geboren.
Zijn zwarte wereld gaat in u verloren,
Een helder licht staat in zijn oog geplaatst.

Zwaar weegt mijn droom en vochtig is mijn mond,
Ik zit hier aan den weg met al de sterren
En al de stilte om u in te sperren . . .
Dit is de nacht van het geheim verbond.

XVIII.

Waarheen voert deze spraaklooze reize
Als door een tooverland van feeën?
Mijn oogen komen in d' uwe drijven
Als dobb'rende booten in vreemde zeeën.

Waarheen voert deze spraaklooze reize?
Voelt ge mijn hart niet driftig kloppen
Onder uw wijdgespreide handen
Tegen uw trillende vingertoppen?

Waarheen voert deze spraaklooze reize?
Komen uw armen mij omgorden?
't Is of de duisternis breekt in sterren . . .
Ben ik een goudgolf van u geworden?

XIX.

Ik hoor hoe de storm door uw wezen schrijdt;
De uren dreunen zijn donk're maat.
Voelt gij mijn begeerte, ik ben bereid
Te dragen het deel dat ge op mij laadt.

Dit uur zal de suizende wetsteen zijn,
Waaraan mijn wilskracht geslepen wordt:
Een luisterrijk wapen dit zwaard van pijn
Dat weerelicht over mijn wangen stort.

Dit zware tumult is een duizeling
Van leed; doch dit gaat voorbij, voorbij;
Een schaarde in de kling die uw slagen ving
Is 't adelmerk van uw liefde mij.

Hoe zoeken mijn lippen een melodie
Waaraan ik mijn ziel te zingen zet.
Dat hoog als een vogel mijn zang uitvlie
Boven den storm van uw golvenbed.

XX.

Wat ik wensch en wat ik wil,
Is uit uw geruisch geboren;
Al mijn kleinheid gaat als gruis
In uw glanzend bed verloren.

Slechts mijn zangen staan als goud
Op de uitgespreide kusten
En de zwervers van den dag
Komen in hun weelde rusten.

Slechts mijn zangen deinen aan
Op de zwaarbewogen winden,
Om de hooge rustigheid
Van uw stil gelaat te vinden.

Slechts mijn zangen gaan getroost
Door de wankelende lichten
Van het brekende gesternt'
Naar uw blonde vergezichten.

XXI.

Zoo naakt de vreugde tot mij in glanzende vormen,
Kommernis is als een wolk aan den hemel vergaan;
Hevig en sterk als de zon staat boven de stormen
Voel ik uw stralende zekerheid boven mij staan.

Trekt gij den nacht niet omhoog aan flikk'rende naalden,
Staan niet uw stalen magneten op iederen stroom?
Tilt niet uw machtige arm de groote verdwaalde
Weer'ld als een kind uit zijn adem-beklemmenden droom?

Komt niet mijn eigen klein lijf uw klotsende kusten
Nadergezwommen als zilverforel op 't getij?
Weet het uw feest'lijke schoot niet in d' eigen lusten
Ied'ren dag dichter en ieder uur naderbij?

Wie zegt u ver? In de grauwe bestorven luchten
Wademt uw adem als geur uit een wintersche vrucht.
Boven de duistere schim der vergeten gehuchten
Zie ik de zilveren schim van uw machtige vlucht.

Zijt ge niet daar in de zachte zalige nachten
Onder het voetvolk zij, zonder heem, zonder hof?
Raak ik niet zuiver en diep aan uw schoonste gedachten
Wanneer ik met hen wandel, donker van stof?

Goud is uw hartslag en goud zijn alle de zuilen
Waarop uw woning de hemelen naderschouwt.
Zou niet mijn vreugd' als een schip in uw haven schuilen,
Waar g' uit nooden zoo'n naamlooze weelde bouwt?

XXII.

Uw banner woei;
Het waren stoere vuisten
Die hem opzwaaiden in den hollen dag . . .
Ik dacht: Gij waart hetzelf, de Heer der scharen
Die als een toren hief de morgenvlag.

Uw banner woei;
Het waren zwarte uren
Die zwermden aan als raven op d' orkaan.
Ik dacht: Gij waart het die 't schuimbekkend water
Met bei uw sterke oogen hielpt weerstaan.

Uw banner woei;
Van al de woeste zeeën
Stoof 't golfgeratel op het weerloos vlak.
Ik dacht: Gij waart het die de hooge bergen
Terzijde steldet dat de kust niet brak.

Uw banner woei;
Door grauwe nachtspelonken
Joeg als krankzinnig rond een roode ster.
Ik dacht: Gij waart hetzelf die opwaarts vuurde
De felle strijders duiz'lingwekkend ver.

Uw banner viel . . .
Een pols was doorgesneden,
Een zware val doordreunde d' aardelaag.
Ik dacht: mijn hart vloot leeg, de bloedstroom stokte;
Gij storttet zelf in bliksemlicht omlaag.

Uw banner viel . . .
Een floers beschoot den hemel;
In 't hart van alle wezens schokte dood . . .
Toen zag ik stijgen, stijgen uit de scheuren
Der duisternis uzelf, onmeet'lijk groot.

XXIII.

Laat een zilveren wind de lichten uitslieren,
Laat een haastige gast zijn verlatenheid vieren,
Wat deert mij duister en eenzaamheid?
Wie de vlam bergt in zijn gevouwen handen,
Wie de harp draagt binnen zijn hartewanden,
Houdt spel en licht in zijn eigenheid.

De vernedering was al mijn vermogen,
Toen ik stond als een kind aan uw stralende oogen
En met uw naamlooze liefde vocht;
Doch een floers is tegen uw blik gedragen
En een sluier over uw stem geslagen
Toen ik te klein naar uw wezen zocht.

Op een zwaren storm is mijn stem gebroken,
Doch een voorjaarsnacht sliep in de knoppende kroken
En dicht lei 't lentehart aan mijn leed.
Toen ik moe uitsnikte in laatst verwijten,
Zag ik diep de donkere aarde splijten
En een bonte wereld naar buiten gleed.

In een duizeling ving ik 't nieuw beleven,
Waar ik voelde mijn lippen heel fel, heel even
Beroerd van een zware hartstochtelijkheid.
Uit den grauwen grond ben ik opgestooten
En uw diepe lach heeft mij volgevloten . . .
Wat deert mij duister en eenzaamheid?

REORGANISATIE VAN HET MUSEUMWEZEN

NAAR AANLEIDING VAN HET RAPPORT DER STAATSKOMMISSIE

DOOR

ALB. J. LUIKINGA.

De staatskommissie inzake reorganisatie van het museumwezen heeft haar rapport uitgebracht. Het is te belangrijk dan dat ik niet de aandacht der lezers van onzen „Gids" daarop zou behoeven te vestigen. Naar aanleiding van de instelling dezer kommissie heb ik in ons tijdschrift van Februari 1920 een bijdrage geleverd. Aan de daarin vervatte beschouwingen moge ik het onderstaande doen aansluiten.

Vertegenwoordigers van de verschillende soorten van musea hier te lande waren in de staatskommissie opgenomen. De administrateur Mr. M. I. Duparc, chef der afdeeling „kunsten en wetenschappen" van het departement van onderwijs, was haar voorzitter; de heer F. Schmidt Degener, thans hoofddirekteur van het rijksmuseum te Amsterdam, daarvoor direkteur van het museum Boymans te Rotterdam, haar onder-voorzitter. Sekretarissen waren dr. C. Hofstede de Groot, de bekende kunstgeleerde, en prof. dr. W. Martin, direkteur van het Haagsche Mauritshuis. De kommies bij het onderwijs-departement P. Visser, aanvankelijk adjunkt-sekretaris, werd later ook tot sekretaris benoemd. Haar overige leden waren: de direkteur van 's rijks prentenkabinet jhr. H. Teding van Berkhout; de kunstgeleerde dr. A. Bredius; de Haagsche architekt S. de Clercq; dr. H. E. van Gelder en dr. J. H. Holwerda, direkteuren respektievelijk van den Haagschen gemeentelijken dienst van kunsten en wetenschappen en van 's rijks museum van oudheden te Leiden; de konservator van het museum Fodor C. G. 't Hooft en die van het stedelijk museum te Amsterdam C. W. H. Baard; dr. H. H. Juynboll en Willy Martens, direkteuren onderscheidenlijk van het ethnografisch museum te Leiden en van het Haagsche Mesdagmuseum; de wnd. konservator van het Amsterdamsche scheepvaartmuseum A. W. M. Mensingh; de Utrechtsche rijksarchivaris mr. dr. S. Muller Fzn.; M. van Notten, direkteur van het museum van geschiedenis en kunst (een afdeeling van het rijksmuseum) te Amsterdam; de thans voormalige hoofddirekteur van het rijksmuseum jhr. B. W. F. van Riemsdijk; de archivaris der vereeniging van vrienden der Aziatische kunst T. B. Roorda; en de professoren jhr. dr. J. Six, dr. J. Veth en dr. W. Vogelsang.

Het rapport der kommissie wordt voorafgegaan door een inleiding, die tevens een samenvatting van haar voorstellen is. Aan de inleiding moge ik het volgende ontleenen, daarbij, waar er aanleiding toe is, meer in bijzonderheden omtrent de voorstellen afdalende.

De opdracht van de regeering, hoe vol verantwoordelijkheid ook, noemt de kommissie bijzonder aantrekkelijk, daar zij den weg wijst tot een grootsche konceptie: het Nederlandsche museumwezen gezien als een levend organisch geheel. Wanneer men van het rapport heeft kennis genomen, zal men het ongetwijfeld eens zijn met de in de inleiding geuite meening van de kommissie, n.l. dat haar voorbereidend werk de mogelijkheid schept van een ontwikkeling, die rijk en vruchtdragend zal kunnen worden.

In zeer breede groepen, uit alle rangen der samenleving, blijkt een groeiende ontstemming over de toestanden in onze musea. Ingrijpende verbetering kan van de tegenwoordige leiding kwalijk worden gevergd, daar deugdelijke grondslagen aan de oude instellingen ontbreken. De kommissie had dus voor het gansche museumwezen een beter fundament aan te wijzen.

Zij gaf zich daarom in de eerste plaats rekenschap van wat aan het samenstel der musea ontbreekt. Na grondig overleg kwam zij tot de konklusie, dat in onze, meestal op toevallige of willekeurige wijze gegroeide, openbare verzamelingen veel van den chaotischen toestand is overgebleven, die heerschte in de kabinetten uit vroegere tijden, toen alles, wat men merkwaardig achtte, al was het nog zoo heterogeen, werd bijeengegaard.

Het vorige geslacht heeft in betrekkelijken zin door dat bijeengaren veel bereikt, maar het vatte het museum voornamelijk als veilige bewaarplaats op en niet genoeg als middel om het volk nader tot de schatten van het verleden te brengen. Indien dat geslacht al van opvoeding en ontwikkeling sprak, dan dacht het daarbij aan den vakman en kunstgeleerde, terwijl het de groote massa te weinig in het oog hield.

Met de afkeuring van dezen toestand door de kommissie zal wel ieder onzer warm instemmen. Het eerste doel van het museumwezen moet zijn de opvoeding van het volk. Het is dat volk, hetwelk door de belastingen, die het opbrengt, de instandhouding van het museumwezen mogelijk maakt. Dan behoort ook het volk de kultureele vruchten daarvan te plukken. Dat is een eisch zoowel van sociale rechtvaardigheid als van voortschrijdende beschaving. Het stemt tot hartelijke voldoening, dat de staatskommissie dit heeft ingezien.

Zij wijst er op, dat het ontstane gebrek aan ordening en schifting van de museale verzamelingen de belangen der geschiedenis en der

kunst en daarmede de algemeene kultureele en aesthetische vorming van ons volk ernstig heeft geschaad.

De kommissie stelt voorop, dat heden ten dage een museum een organisch geheel dient te vormen, en dat daarom, veel duidelijker dan tot nu toe het geval was, het karakter van de verschillende musea en de plaats daarvan in het algemeen samenstel moeten worden bepaald. De uitwerking op het publiek, de inrichting en leiding van de musea zijn met het aldus te verkrijgen samenstel ten nauwste verbonden.

De uitwerking immers van een openbare verzameling op het publiek wordt vanzelf stelliger en sterker naarmate aanleg en samenstel den bezoeker helderder bewust worden, naarmate deze beter zal gevoelen, in welke geestelijke sfeer hij wordt binnengeleid. Men zal een museum op de eenvoudigste wijze vruchtbaar maken door het scheppen van een op rustige aandacht gestemd geheel, dat door sprekende indeeling en harmonieuze tentoonstelling de warmste belangstelling en het beste inzicht wakker roept. Uit een scherp omschreven program, uit een juist geformuleerde rol dus, die aan het museum zal zijn toebedeeld, zullen inrichting en opstelling vanzelf voortvloeien. En ook de leiding zal uiteraard makkelijker den weg vinden, wanneer doel en inrichting van het museum duidelijk voor oogen staan.

In dezen gedachtengang meent de kommissie, dat de thans heerschende, ongewenschte toestand te verbeteren is, wanneer tusschen de verzamelingen, vanuit verschillende gezichtspunten gevormd en ten onrechte vermengd, scheiding wordt gemaakt.

De kommissie onderkent drie hoofdsoorten van verzamelingen: n.l. van voorwerpen van uitstekende kunstwaarde, van kunsthistorische beteekenis en van historisch belang. Deze verschillende soorten moeten strikt afzonderlijk worden gehouden.

Dezelfde klachten over het rijksmuseum te Amsterdam, waarvan ik in mijn vorig opstel melding maakte, worden door de kommissie in haar rapport geuit. Het zou trouwens ondenkbaar zijn, dat het tegendeel het geval ware. Immers die klachten zijn volstrekt algemeen en hangen ook met de geheele desorganisatie van het museum-wezen ten nauwste samen.

De verwarring en de vermoeienis — zoo merkt de kommissie op — die den bezoeker in een verzameling als die van de schilderijen in het Amsterdamsche rijksmuseum overvallen, ja, die hem vaak ervan weerhouden, nader kontakt met het tentoongestelde te zoeken, ontstaan goeddeels doordat de aandacht er nu eens voor een werk van kunstwaarde, dan weer voor een stuk van in hoofdzaak kunsthistorische beteekenis, dan weer voor een afbeelding van uitsluitend geschiedkundig belang wordt gevraagd, zonder dat des bezoekers opmerk-

zaamheid nuttig in een bepaalde richting wordt geleid. Zoo geraakt de bezoeker verbijsterd en wendt zich onbevredigd van alles af. Bij het „Nederlandsch museum van geschiedenis en kunst" maakt alleen reeds de naam duidelijk, dat daar oorspronkelijk niet is gedacht aan scheiding van beide soorten van desbetreffende voorwerpen. Meer of minder lijden bijna alle, zelfs als bepaalde kunstmusea bedoelde, openbare verzamelingen aan hetzelfde euvel.

Daarom heeft de kommissie zich allereerst vereenigd in het voorstel om een volstrekte scheiding te maken tusschen de voorwerpen, die getoond worden om der schoonheidswille, en die, welke speciaal van historische draagkracht zijn. De laatste vormen in het projekt der kommissie de kern voor een Nederlandsch historisch museum. Dit museum moet een instelling van breede allure zijn, waarin door middel van twee evenwijdig loopende seriën, die der beschavings- en der politieke geschiedenis, de historie van ons volk wordt opgeroepen.

Wat betreft de schilderijenkollektie in het rijksmuseum, deze biedt, als daaruit alle uitsluitend historische stukken worden verwijderd, in het overblijvende nog geenszins een geheel. Voortbrengselen van zuivere kunst zijn dan nog omgeven door werken van minder kunstbelang of van meer uitsluitend kunsthistorische beteekenis. Men vindt in het rijksmuseum tal van schilderijen, die ongetwijfeld van belang zijn voor het begrip van de ontwikkeling der kunst. Evenmin echter als men b.v. tusschen de bedrijven eener Shakespeare-opvoering voordrachten zou willen aanhooren over voorloopers en tijdgenooten van den dichter, evenmin kan men de groote werken der beeldende kunst genieten, wanneer men bij de beschouwing daarvan wordt afgeleid door de nabuurschap van velerlei, dat uitsluitend kunsthistorisch belang heeft.

* * *

Een tweede schifting, n.l. tusschen voorwerpen van zuiver kunstkarakter en van kunstgeschiedkundigen aard, blijkt dus noodzakelijk. Want — zegt het rapport der staatskommissie — de werken, die tot het ruimer gebied der wereldkunst behooren, moeten — losgemaakt uit het eerder neertrekkend milieu van kunsthistorische — in hun volle kracht aan de geestelijke en aesthetische beschaving des volks kunnen worden dienstbaar gemaakt.

Deze eisch kreeg voor de kommissie de beteekenis van een algemeen beginsel. Zij meent dan ook, dat voor den inhoud der andere musea geheel hetzelfde moet gelden.

Welnu, zoowel in het prentenkabinet, het museum van oudheden te Leiden en het ethnografisch museum, als in het museum van geschiedenis en kunst worden kunstwerken van zeer hooge orde

bewaard, die in de eerste plaats als objekten van zuivere schoonheid tot hun recht dienen te komen.

Betreffende het museum van oudheden te Leiden geldt dit behalve voor werken uit de klassieke oudheid ook voor eenige onvergelijkelijke scheppingen der Egyptische kunst, die vroeger vrijwel uitsluitend voor de beschavingsgeschiedenis van belang werden geacht, maar die men thans tot de allerhoogste openbaringen der beeldhouwkunst rekent.

Hetzelfde kan van de exotische kunst in het ethnografisch museum worden gezegd. Het besef van de hoogere schoonheid b.v. der Oost-Aziatische meesterwerken is ten onzent eerst laat ontwaakt. Thans echter zou het van verregaande achterlijkheid getuigen, wanneer men de aandacht voor die werken uitsluitend aan de ethnologie wilde overlaten. Zeker, deze kunst is ook uit een oogpunt van beschavingsgeschiedenis van groot belang. Doch het Lam Gods der Van Eycken, Michel Angelo's beeldhouwwerken en Rembrandt's „Nachtwacht" zijn dit in niet mindere mate. Toch betwijfelt niemand, dat zulke hooge uitingen in de eerste plaats tot het domein der kunst behooren. Meende men een eeuw geleden nog, dat b.v. de Japansche grafiek en plastiek, waarvan het ethnografisch museum zoo uitnemende specima bewaart, uitsluitend uit een volkenkundig oogpunt van belang zijn, nu zou niemand dit meer kunnen volhouden.

Ook wat de kunst van den Nederlandsch-Indischen archipel betreft, is men algemeen tot een gansch andere waardebepaling gekomen. Deze uitingen van elementaire, maar volstrekt zuivere schoonheid zijn al te lang aan de oogen der kunstminnenden onttrokken, en dat nog wel, terwijl zij in Nederland nog minder dan elders ter wereld zouden mogen worden miskend.

Dit alles overwegend, meent de kommissie, dat, wanneer naast een keuze van schilderijen hoofdzakelijk uit het rijksmuseum een beperkt aantal kunstwerken van de eerste orde uit het tegenwoordige museum voor geschiedenis en kunst, de musea van oudheden en ethnografie en het prentenkabinet wordt samengebracht, daarmede een synthese van wereldkunst kan worden verkregen, van welke door haar geestelijke eenheid een machtig kultureele werking zal kunnen uitgaan.

Inderdaad zal aldus, wanneer geen bijbedoelingen van historischen, ethnologischen of anderen aard aanwezig zijn en dus geen stoornis daarvan kan plaats hebben, een aantal der meest sprekende uitingen van schilderkunst, beeldhouwkunst, gebruiks- en sierkunst en teekenkunst van vele landen en geslachten gegroepeerd zijn, waardoor de liefde en het begrip voor de beeldende kunst bij de schare uitnemend verruimd en veredeld kunnen worden.

Met nadruk merkt de kommissie nog op, dat zij met haar wensch, om in een kunstmuseum een selektie voorwerpen ten toon te stellen ook uit het museum van oudheden en het ethnografisch museum allerminst bedoelt, de waarde van het eigen karakter dezer instellingen te miskennen of aan de rechten der wetenschap te tornen. Zoozeer zij voor de rechten der geschiedenis opkomt door de voorwerpen van speciaal historisch belang te willen groepeeren tot een historisch museum, zoo min wenscht zij door deze haar voorstellen tot schifting de archaeologie en de ethnografie te schaden. Integendeel, zij meent, dat juist door een tentoonstelling in het drukst bezochte centrum des lands van een aantal der schoonste kunstwerken uit het archaeologisch en het ethnografisch museum de aandacht van het publiek op den duur ook meer naar die speciale verzamelingen zelven zal worden getrokken.

Bovenstaande aanduidingen vormen het geestelijk beeld van het algemeen kunstmuseum, zooals de staatskommissie dat heeft geprojekteerd.

Het beeld is ongetwijfeld hoogst aantrekkelijk, ja, men kan, naar ik meen, aannemen, dat in de door de staatskommissie aangegeven richting de zegenrijke oplossing van het moeilijke museumprobleem zal worden gevonden.

In mijn artikel van Februari 1920 heb ik de aandacht gevestigd op de brochure „over hervorming en beheer onzer musea", als uitgave van den oudheidkundigen bond bij A. W. Sijthoff's uitgeversmaatschappij verschenen en geschreven door een kommissie uit dien bond, bestaande uit de heeren Muller, voorzitter; Hofstede de Groot, Pit, Veth en Vogelsang en onzen partijgenoot Van Gelder, sekretaris. Behalve dr. A. Pit hebben genoemden ook van de later ingestelde staatskommissie deel uitgemaakt. Evenals deze konkludeerde ook de kommissie uit den oudheidkundigen bond in haar rapport tot een scheiding tusschen kunst en historie, tot een afzonderlijk kunst- en een afzonderlijk historisch museum. Het rapport der staatskommissie echter beteekent, vergeleken bij dat der kommissie uit den oudheidkundigen bond, een belangrijken vooruitgang. In eerstgenoemd rapport namelijk is de scheiding tusschen kunst en historie veel zuiverder doorgevoerd.

Volgens de kommissie uit den oudheidkundigen bond moesten in het kunstmuseum om de meesterwerken worden gegroepeerd kunstwerken van minder hoogen rang, van baanbrekende voorgangers en talentvolle tijdgenooten en navolgers, eenerzijds om het belang, dat deze kunstwerken op zichzelf hebben, anderzijds om voor te stellen, hoe de groote meesters uitblinken, hoe zij op hun hoogte zijn gekomen, welken invloed zij hebben ondergaan en welken geoefend. In mijn opstel van het vorige jaar waagde ik het, twijfel te uiten aangaande

de vraag, of de kommissie bij het opzetten van deze stelling gelukkig was geweest. Thans vermoed ik, dat de leden der kommissie van den oudheidkundigen bond zelven deze vraag ontkennend zullen beantwoorden. Wanneer men het rapport van de staatskommissie leest, schijnt de veronderstelling niet gewaagd, dat ten gevolge van de diskussie in deze veelzijdig samengestelde kommissie bij de leden der kommissie van den oudheidkundigen bond een evolutie van denkbeelden heeft plaats gevonden, dat zij thans ook hebben gevoeld de noodzakelijkheid om het karakter van het eigenlijke kunstmuseum veel zuiverder te houden dan zij dat ten dage van de samenstelling van het rapport wenschten te doen. Ik uitte destijds de vrees, dat de leden der kommissie van den oudheidkundigen bond, specialisten als zij zijn, te weinig hebben bedacht, hoe bezwaarlijk het voor den gewonen bezoeker zal wezen, het verband te bespeuren tusschen een minder grooten baanbreker en zijn grooteren navolger, tusschen een grootmeester der kunst en zijn minder groote leerlingen. Ik sprak het vermoeden uit, dat het gewild-doceerende karakter van een dergelijke rangschikking niet het beoogde resultaat zou hebben en afbreuk zou doen aan het genot, dat bezoekers van meesterwerken kunnen smaken.

Welnu, de staatskommissie is thans gekomen niet slechts, zooals de kommissie van den oudheidkundigen bond, tot een scheiding tusschen kunst en historie, maar tot één tusschen kunst, kunsthistorie en historie. Zij heeft daardoor blijk gegeven, inzake het kunstmuseum een volmaakt hoog-ideëele opvatting te zijn toegedaan. Terecht beschouwt zij het kunstmuseum niet als een ontwikkelingsinstituut op het gebied der kunstgeschiedenis, maar uitsluitend als een gelegenheid tot het smaken van zuiver kunstgenot.

• • •

Haar algemeene standpunt brengt de staatskommissie er ook toe, zich ervoor uit te spreken, dat het kunstmuseum gelegenheid krijge, zich i n t e r n a t i o n a a l te ontwikkelen.

Onze kunstmusea hebben in de geheele beschaafde wereld een grooten roep wegens hun rijkdom aan vaderlandsche kunstwerken. Op het fundament, dat bij de stichting van de beide rijksmusea (Amsterdamsche rijksmuseum en Haagsche Mauritshuis) aanwezig was, heeft men sedert voortgebouwd en ook de andere musea hebben zich tot het vaderlandsche terrein beperkt.

In een tijd, toen de verzamelingen nog vele leemten vertoonden, toen slechts zeer beperkte middelen tot aanvulling voorhanden waren, toen de Hollandsche kunst nog niet zoo hoog geprijsd was als de goede buitenlandsche en toen hier de studie van de kunstgeschiedenis

zich nog in hoofdzaak tot de vaderlandsche kunst beperkte — in dien tijd was het ongetwijfeld juist, de middelen niet te versnipperen en liever met deskundige hand beslag te leggen op kunstwerken, die een leemte in het bestaande vulden en waarvan de aankoop door den belangstellenden landgenoot werd gewaardeerd, dan hiernaast een groep buitenlandsche kunstwerken bijeen te brengen, die slechts weinig belangstelling opwekte en waarvan men in den eersten tijd in het gunstigste geval alleen zou kunnen zeggen, dat zij hoofdzakelijk uit lacunes bestond.

Thans — aldus het rapport der staatskommissie — is de toestand anders geworden. Een soort oververzadiging bestaat. Een nieuwe aanwinst van een oud-Hollandsch schilderij in het rijksmuseum wekt slechts matige belangstelling. Men vindt daar reeds te veel en verlangt meer naar schifting dan naar vermeerdering van het aanwezige. Hiernaast is de belangstelling voor buitenlandsche kunst ontwaakt. Men wenscht een waardemeter, ten einde de beteekenis onzer eigen kunst beter te kunnen bepalen. Andere, op kunstgebied kleinere landen als Hongarije, Denemarken en Zweden bezitten in hun hoofdsteden kunstverzamelingen, waarin de groote verscheidenheid der Europeesche kunsttijdperken vertegenwoordigd is. Nog ruimer zijn in de groote, Amerikaansche musea de grenzen uitgezet. Alleen Nederland beperkt zich tot zijn eigen kunst.

De kommissie beaamde de wenschelijkheid, dat hierin verandering worde gebracht, en stelt der regeering voor, tot de stichting van een encyclopaedisch, een algemeen kunstmuseum te Amsterdam over te gaan, waarin het beste, dat wij reeds op verschillend kunstgebied bezitten, wordt bijeengebracht, en aan de uitbreiding waarvan in de toekomst in de eerste plaats aandacht zal moeten worden geschonken.

De inhoud van dit algemeen kunstmuseum zal met één uitzondering aan geen grenzen van tijd of plaats gebonden zijn. Het zal kunstwerken vanaf de vroegste tijden, voortbrengselen der klassieke kunst van de landen om de Middellandsche Zee, exotische kunst en alle gebieden der zgn. westersche kunst kunnen omvatten. De eenige voorwaarde, waaraan een voorwerp zal moeten voldoen om erin te kunnen worden opgenomen, is die van schoonheid. Het moet een eminent kunstwerk zijn en in geen geval iets, dat alleen uit een of ander kunsthistorisch of oudheidkundig oogpunt belangwekkend is.

De eenige uitzondering, waarvan zoo juist sprake was, betreft de kunst van eigen tijd. Het oordeel over eigen tijdgenooten en hun werken kan — meent de staatskommissie — nooit zoo rijp, zoo omvattend, zoo bezonken zijn, dat men zou kunnen bepalen, wie en

wat van hen in een kunsttempel als die der staatkommissie voor oogen staat, van den aanvang af mag worden opgenomen.

Niet alle leden van de kommissie konden met het denkbeeld van een algemeen kunstmuseum medegaan. Er waren leden, die er in beginsel geen voordeel in zagen, als het ware de „toppen" van alle kunsttijdperken bijeen te brengen. Zij meenden, dat de museumbezoeker geheel anders tegenover de Egyptische, Boeddhistische of Japansche kunst moest komen te staan dan b.v. tegenover de werken van Van Eyck of Rembrandt. De ver van ons afliggende kunst kan niet worden begrepen zonder kennis van de ver afgelegen beschaving, waaruit zij is voortgekomen. Zij moet in een omgeving, die deze beschaving illustreert, worden tentoongesteld, zooals in de musea voor ethnografie, voor Egyptische en klassieke kunst geschiedt. Deze leden achtten het ongeoorloofd om ter wille van een kunstenaarsideaal andere verzamelingen, die andere belangen behartigen, te schenden.

Sympathiek doet aan, wat hiertegen werd in het midden gebracht, n.l. „dat het bij kunstwerken niet in de eerste plaats op begrijpen maar op bewonderen en genieten aankomt. Men heeft achttien eeuwen lang de sfinx en de obelisken bewonderd zonder één hieroglief te kunnen ontcijferen. Een groot kunstwerk uit verre tijden spreekt tot ons door de kracht van zijn stijl en de wijdte van zijn dracht. Chineesch porcelein, Japansche gebruïkskunst, beelden van Boeddha zijn bewonderd door talloozen, die niet het minste begrip hadden van het beschavingsmilieu, waaraan die kunstwerken hun ontstaan hadden te danken. Een Egyptisch kunstwerk is van meer beteekenis voor de tienduizenden, die het in hun eenvoud bewonderen, dan voor den eenen geleerde, die het opschrift ervan kan ontcijferen."

Een minderheid in de kommissie meende, dat het onoverkomelijke bezwaren met zich bracht, uit bestaande musea meesterwerken uit te zoeken om tot de oprichting van een museum voor meesterwerken te geraken. In dit geval zou toch tevens door het vestigen van plaatselijk verband tusschen de verschillende afdeelingen van het algemeen kunstmuseum en de kunsthistorische verzamelingen, waaruit zij geput hebben, de eenheid, die deze verzamelingen bezaten, moeten blijven bewaard.

De meerderheid van de kommissie zou het niet verstandig achten, zonder meer het denkbeeld van het algemeen kunstmuseum tegen de overtuiging dezer minderheid, die tot groote voorzichtigheid maande, door te zetten, waardoor besloten werd, voor de musea, waar zulk een lokaal verband is te vestigen, dit denkbeeld zonder meer ter uitvoering aan te bevelen en daar, waar het niet mogelijk is, naar een middenweg te zoeken.

Het bezwaar, dat men door het bijeenbrengen der meesterwerken in een algemeen kunstmuseum de verzamelingen, waaruit men ze verwijdert, van een deel van haar aantrekkingskracht en wetenschappelijke beteekenis zou kunnen berooven, doet zich bij de verschillende afdeelingen in verschillende mate gelden.

Het minst geldt het voor den inhoud van het prentenkabinet, de zgn. grafische kunst. In het algemeen kunstmuseum kan een steeds afwisselende keuze van de fraaiste prenten en teekeningen worden vertoond. Wat hiervan voor studiedoeleinden op een gegeven oogenblik in het eigenlijke kabinet noodig is, kan zonder bezwaar tijdelijk vervangen worden.

Bij de schilderijen is de toestand — naar de kommissie meent — reeds eenigszins anders. Zij schrijft:

„De schilderkunst is de grootste glorie van ons land en de schilderijenverzameling in het rijksmuseum is en zal steeds blijven de plaats, waar men deze het best kan leeren kennen. De studie ervan staat in ons land op groote hoogte. Ook buiten den kring der vakgeleerden bestaat groote belangstelling voor de meesters van den tweeden en derden rang. Zij worden ijverig gekocht en verzameld. De groote meesters spreken het duidelijkst in verband met hun voorgangers en talentvolle navolgers, de kleinere worden het best op hun juiste waarde geschat, indien men ze met de werken der in waarheid groote kan vergelijken."

Men bemerkt, dat deze overwegingen gelijksoortig zijn aan die der kommissie uit den oudheidkundigen bond, welke destijds niet tot een scheiding tusschen kunst en kunsthistorie kon geraken.

Om de hierbovengenoemde redenen konden eenige leden van de staatskommissie dan ook alleen met het denkbeeld van een selektie voor het algemeen kunstmuseum medegaan, indien het overblijvende in de onmiddellijke nabijheid daarvan werd gehuisvest als een kunsthistorische verzameling van schilderijen, die niet minder dan het algemeen kunstmuseum voor iederen bezoeker toegankelijk zou zijn. De juistheid van het bezwaar werd door de staatskommissie erkend en leidde tot een voorstel, waarover ik straks meer zal mededeelen. Dit voorstel houdt tevens rekening met de wenschelijkheid, die men meent, dat bestaat ten aanzien van een lokaal verband in huisvesting der meesterwerken en der kunsthistorische bestanddeelen op het gebied der gebruiks- en sierkunst.

De grootste bezwaren tegen het selektie-stelsel werden aangevoerd door de direkteuren der beide musea, die niet te Amsterdam gevestigd zijn en ook niet in hun geheel daarheen kunnen worden overgebracht: het museum van oudheden en het ethnografisch museum te Leiden. Inzake deze verzamelingen is men het ten slotte eens geworden op het volgende akkoord. Ten opzichte van het museum van oudheden stelt de kommissie zich de klassieke afdeeling in het algemeen kunstmuseum

zoo voor, dat in deze zalen wisselende tentoonstellingen zullen worden gehouden, uit 's rijks bezit aan klassieke kunst, met dien verstande, dat de voor de Leidsche verzameling duurzaam onmisbare voorwerpen na vijf jaar, of zooveel eerder als het organisch verband van het algemeen kunstmuseum dit toelaat, daarheen terugkeeren. En de verhouding van de exotische afdeeling in het algemeen kunstmuseum tot het ethnografisch museum is aldus bedoeld, dat eminente kunstwerken eveneens na vijf jaren of zooveel vroeger als zij uit het algemeen kunstmuseum kunnen worden gemist, kunnen teruggaan.

* * *

Wat de huisvesting van het algemeen kunstmuseum aangaat, is de staatskommissie, bij alle waardeering voor de architektonische beteekenis van het Amsterdamsche rijksmuseum, overtuigd, dat het in den eigelijken zin niet als kunstmuseum gekonciperde gebouw reddeloos ongeschikt zou zijn om er de door haar beoogde encyklopaedische kunstkollektie behoorlijk in onder te brengen. Noch de verlichting noch de zaalverdeeling zijn voldoende. Zonder ernstige schending van de architektuur is de voor kunstgenot onontbeerlijke, rustige omgeving niet te verkrijgen. De staatskommissie herinnert aan de door de kommissie van toezicht op het museum reeds in haar jaarverslag over 1885 vermelde klachten, die de staatskommissie onderschrijft:

„Het licht is nergens zoo goed als men zou kunnen wenschen en op sommige plaatsen zeer slecht." „De bontheid der vloeren doet afbreuk aan de schilderijen, die toch reeds meestal in zeer bonte omgeving van schelkleurige ornamenten zijn, wat voor de oud-Hollandsche kunst vooral hinderlijk is."

Verder hebben hier te lande o.a. Vosmaer, Weissman, Veth en F. Lugt, in het buitenland Louis Gonse en W. v. Bode scherpe kritiek geoefend. De Nederlandsche Spectator schreef eens:

„Het Rijksmuseum is alleen goed te maken, indien men er nieuwe vloeren, muren en zolders, nieuwe vensters en deuren in aanbrengt."

De staatskommissie noemt als eenige fundamenteele gebreken:

„De geheele middenpartij, de zoogenaamde „Rerezaal", is wegens de gebrekkige verlichting voor schilderijen onbruikbaar. De hoog opgaande bouw ervan en de vooruitspringende torens benadeelen de verlichting in de aangrenzende zalen en kabinetten. Er zijn, behalve in het aanbouwsel voor de Nachtwacht, geen zalen met warm zijlicht. De licht gehouden gewelven in de kabinetjes trekken te veel het licht van de schilderijenwanden. De steenen vloeren, muren en gewelven doen kond aan voor oud-Hollandsche schilderijen, die het best tot hun recht komen op een behang, liefst van stof. De veelkleurige beschildering der wanden en kooven werkt storend. Een andere opvatting van den architekt, waarmede de kommissie zich moeilijk kan vereenigen, is geweest, dat hij het verleden heeft willen laten spreken

en herinneringen aan beschaving en geschiedenis heeft willen oproepen door opschriften, versieringen en wandschilderingen, daar, waar alleen de kunstwerken behoorden te spreken."

De ongeschiktheid van het rijksmuseum voor de inrichting van een algemeene encyklopaedische kunstverzameling heeft bij de staatskommissie den wensch doen ontstaan naar een nieuw gebouw van bescheiden omvang, waar geen weelde of pracht de aandacht afleidt van de kunstwerken, die er, in uitgelezen nabuurschap, elkaars schoonheid zouden helpen dragen.

In beginsel zou de staatskommissie het meest aanbevelenswaardig vinden de stichting van een nieuw gebouw, waarin zoowel het algemeen kunstmuseum als de kunsthistorische verzamelingen — het verband tusschen het één en het ander moet volgens de staatskommissie zoo weinig mogelijk worden aangetast — zouden worden ondergebracht. Zij begrijpt echter, dat dit denkbeeld in de gegeven omstandigheden onuitvoerbaar is. Het nieuwe gebouw zou niet kleiner mogen, ja misschien grooter moeten zijn dan het bestaande rijksmuseumgebouw en voor een dergelijke kolossale stichting ontbreken in dezen tijd de middelen. De kommissie besloot daarom met de grootst mogelijke meerderheid, dat zoo dicht mogelijk bij het tegenwoordige rijksmuseum uitsluitend voor het algemeen kunstmuseum een nieuw gebouw (of gebouwenkomplex) van beperkten omvang moet worden gesticht.

„Deze stichting", aldus het rapport, „zal mogelijk zijn, indien met welwillende medewerking der gemeente Amsterdam de beschikking kan worden verkregen over de open plek achter het Museumterrein, aan gene zijde van de Hobbemastraat vóór het Sportterrein. Hierop ware plaats voor een gebouw van nader te bepalen grootte, doch in geen geval grooter dan het Stedelijk museum.

Dit gebouw zou door twee op bogen over de Hobbemastraat te leiden galerijen; eene aan de O.- en eene aan de W.-zijde, verbonden kunnen worden met de bestaande gebouwen en, indien de behoefte er aan mocht blijken, ook door tunnels onder de straat tusschen de kelderverdiepingen (sousterrains).

De W.-galerij zoude uitmonden bij den zoogenaamden Druckeruitbouw, terwijl aan de O.-zijde een verbindingsgebouw als pendant van den Druckeruitbouw zou moeten worden opgericht, dat voor de gebruiks- en sierkunst als vergoeding zou dienen voor de vertrekken, die zij tot dusver op ver uiteenliggende plaatsen in het Rijksmuseumgebouw in gebruik heeft. Door dit tusschengebouw zoude de plaatselijke samenhang van de keurkollektie van Gebruiks- en sierkunst in het Algemeen Kunstmuseum met de Kunsthistorische verzameling in den O.-benedenvleugel van het bestaande gebouw worden verkregen, terwijl de W.-galerij als verbinding zou dienen tusschen de beide schilderijenverzamelingen, alsmede tusschen het Prentenkabinet en de tentoonstellingszaal voor graphische kunst in het Algemeen Kunstmuseum."

Tot zoover het rapport van de staatskommissie, dat voorzien is van een door den architekt S. de Clercq ontworpen schets, die aantoont

hoe de kommissie zich het om een cour d'honneur gegroepeerde komplex denkt.

Het wil mij voorkomen, dat het denkbeeld van de staatskommissie niet gelukkig is, en ik hoop vurig, dat het nooit tot een verwezenlijking daarvan moge komen. Ik ben de eerste om te erkennen, dat haar rapport een frisschen geest ademt en doet blijken, dat de staatskommissie den nieuwen tijd verstaat en beseft, dat het museumwezen in de toekomst allereerst aan het kultureele leven des volks moet worden dienstbaar gemaakt.

Op één punt echter is de staatskommissie, naar ik meen, niet ver genoeg gegaan en heeft zij zich nog te veel gesteld op het standpunt van den vakgeleerde, n.l. ten aanzien van het door haar noodzakelijk geachte verband tusschen het algemeen kunstmuseum en de kunsthistorische verzamelingen. Men krijgt, het rapport lezende, den indruk, dat de kommissie de erkenning van deze noodzakelijkheid heeft bedoeld als een koncessie aan de direkteuren dier kunsthistorische verzamelingen. Dezen zien uiteraard noode het schoonste uit hun verzamelingen verdwijnen en naar het algemeen kunstmuseum verhuizen. Dit is menschelijk. Ik zou echter de vraag willen stellen, of de direkteuren van de kunsthistorische verzamelingen zich wel voldoende doordrongen hebben van het groote belang, dat een algemeen kunstmuseum, het schoonste ook van hun verzamelingen herbergende, heeft voor het volk, en of zij het vraagstuk niet hebben beschouwd vanuit het te beperkte oogpunt hunner bijzondere verzameling. De direkteuren der kunsthistorische verzamelingen van schilderijen, van gebruiks- en sierkunst stemmen er blijkbaar alleen in toe, dat het schoonste uit hun kollekties naar het algemeen kunstmuseum overga, wanneer een konkreet verband tusschen dat museum en hun kollekties worde geschapen. Op dezen grondslag heeft de kommissie — op één lid na misschien een Leidenaar, voor wien dit verband niet mogelijk was? — zich vereenigd. Het voorstel der staatskommissie draagt het karakter van een kompromis en vertoont dan ook de gebreken, die meestal een kompromis eigen zijn. Aan de totstandkoming van dit kompromis heeft het waarschijnlijk te danken, dat geen lid der staatskommissie gebruik heeft gemaakt van zijn bevoegdheid om bij afzonderlijke nota van een afwijkende meening blijk te geven. De eenstemmigheid echter is m.i. te duur gekocht.

Had de staatskommissie het denkbeeld praktisch uitvoerbaar geacht, zij zou zich hebben verklaard voor de stichting van een nieuw, groot museum of museum-komplex, waarin zoowel het algemeen kunstmuseum als de kunsthistorische verzamelingen zouden kunnen worden gehuisvest. Wij hebben tot dusver niet één reden gehad, ons te

beugen over den duren tijd, die zooveel uitgaven voor wenschelijke doeleinden onmogelijk maakt. Thans echter geven, naar ik meen, de zorgelijke tijdsomstandigheden, de vele uitgaven en schulden van den staat, ons één reden van verheugenis. Immers zij maken de stichting van zoo een groot, nieuw museum onmogelijk.

Een dergelijk museum zou, dunkt mij, voor het volksbelang volstrekt niet de zegenende werking hebben, die de staatskommissie zich ervan voorstelt. Het zou, vrees ik, weer een groote verzameling worden, die den bezoeker zou vermoeien, hem den lust tot een herhaald bezoek zou benemen, die hem misschien al zijn tijd zou doen verwijlen in de kunsthistorische verzamelingen, terwijl hij in het algemeen kunstmuseum meer en beter genot op minder vermoeiende wijze zou kunnen smaken. De staatskommissie heeft een uitnemend werk gedaan met haar scheiding tusschen kunst en historie. Zij heeft zich voorts buitengewoon verdienstelijk gemaakt door de kunst te schiften in zuivere kunst en kunsthistorie. Het is echter zeer te betreuren, dat zij de konsekwentie van deze schifting, desnoods ten koste van haar eenstemmigheid en eenige afzonderlijke nota's met afwijkende meeningen uitlokkende, niet heeft aangedurfd. Zij had, meen ik, een scheiding tusschen kunst en kunsthistorie moeten maken zonder meer. Zij is ervoor teruggedeinsd en wil een verband tusschen het één en het ander scheppen, een verband, waarvan het twijfelachtig karakter wordt gedemonstreerd door de materiëele belichaming ervan, een verband van bovengrondsche bogen en ondergrondsche tunnels. Het rijksmuseum is reeds verleelijkt door de puist en door den Drucker-uitbouw. In het plan der staatskommissie zal de puist verdwijnen, maar de Drucker-uitbouw zal worden verdubbeld; hij zal een „pendant" krijgen aan den anderen vleugel van het gebouw. Dat echter is niet het ergste. De g e h e e l e aanblik van den achtergevel van het rijksmuseum zal te loor gaan door het nieuwe kunstmuseum, dat moet verrijzen. In welke verhouding zou zoo een museum tot het rijksmuseum moeten staan? Het zou den stijl van dezen eigen tijd moeten bezitten en door bovenstraatsche gaanderijen met het gebouw van Cuypers worden verbonden. Welk een jammerlijken aanblik zouden die beide, tegen elkaar gedrukte, aan elkaar gehaakte musea opleveren! Het is een onmogelijk, een tegennatuurlijk voorstel, dat der staatskommissie. En dit alles ter wille van een dogma van eenige vakgeleerden, een dogma, dat verband tusschen kunst en kunsthistorie moet bestaan. Zij kunnen het één niet scheiden van het ander en toonen zich meer historisch dan kunstzinnig. Hun dogma echter zal tot de historie gaan behooren. Het verband, thans door de kommissie noodzakelijk genoemd, zal over vijf en twintig jaar een algemeen overwonnen standpunt zijn. Moet men ter wille van dat

verband het rijksmuseum bederven met een aanhangwagen ter opneming van de ,,zuivere kunst''? Het lijkt mij een zeer onzuivere kunstmatigheid.

Het plan der staatskommissie tot stichting van een algemeen kunstmuseum is alleruitnemendst en geeft de oplossing van verwikkelingen op museumgebied, die reeds al te lang hebben bestaan, tot schade van de kunstzinnige ontwikkeling der massa. Dit museum dient m. i. te worden gesticht, geheel afgescheiden van het rijksmuseum. Dat de kunsthistorische verzamelingen stukken voor dat kunstmuseum moeten afstaan, is onvermijdelijk, maar die afstand zal den verzamelingen den dood niet aandoen; die verzamelingen zijn in de eerste plaats historie en niet in de eerste plaats kunst. Haar direkteuren behoeven niet te vreezen, dat hun kollekties, een afzonderlijk kunstmuseum gesticht zijnde, niet meer worden bezocht. De geleerden, de kunstkenners, de studeerenden zullen er even goed den weg heen weten te vinden als voor de oprichting van dat museum. Maar ook het uit leeken bestaande publiek zal, kennis dragende van het bestaan van de kunsthistorische verzamelingen, dezen blijven bezoeken en het zal dat te eerder doen, omdat zij gehuisvest blijven in hetzelfde gebouw — het rijksmuseum —, waar ook het historisch museum is ondergebracht, dat altijd een niet geringe aantrekkelijkheid voor de groote massa heeft bezeten.

Men zou zich vleien met een illusie, wanneer men hoopte, dat de staatskommissie ten aanzien van de vraag van een verband tusschen kunst en kunsthistorie alsnog zou terugkeeren van de dwaling haars weegs.

Vertrouwd mag echter worden, dat regeering en volksvertegenwoordiging het desbetreffend advies van de staatskommissie niet zullen volgen, dat zij het vraagstuk van de museumorganisatie zullen beschouwen niet uit eenig bijzonder maar uit het algemeene oogpunt, en dat zij zullen besluiten tot de stichting van een geheel afzonderlijk en zelfstandig kunstmuseum, waarvoor de stad Amsterdam ongetwijfeld met vreugde een mooi terrein — zij het niet een deel van het Museumplein — zal aanbieden.

(Slot volgt.)

WETMATIGHEID IN NATUUR EN MAATSCHAPPIJ

DOOR

J. VAN DER WIJK.

V. (Slot.)

VII. DE WET DER GROOTE GETALLEN. DE SYNTHESE IN PRACTIJK.

Hebben wij in het voorgaande getracht in principe de bezwaren te ontzenuwen, die men tegen methodologische gelijkstelling van natuur- en maatschappij-studie pleegt aan te voeren, dan blijft nog altijd de vraag te beantwoorden, hoe ver die gelijkstelling nu ook praktisch door te voeren is. We zagen toch dat deze getaxeerd was op het feit, dat men in beide gevallen te doen heeft met groepsverschijnselen, en de vrees zou nu niet ongewettigd zijn, dat deze kwalitatieve gelijkenis in de praktijk geheel zou worden overschaduwd door het geweldig kwantitatief verschil, dat er bestaat in het aantal groepseenheden in het eene en in het andere geval. Zelfs is men op het eerste gezicht geneigd, die mogelijkheid voor zekerheid te houden, waar toch volgens de becijfering van Kohnstamm (Warmteleer, blz. 195, noot) reeds in 2 milligram waterstof 'n half billioen maal zooveel moleculen voorkomen als er menschen op de heele aarde zijn. Maar zoo erg als 't lijkt, is het er toch niet mee gesteld. We zagen immers reeds in het voorbeeld van de lootjes uit ons eerste artikel, dat reeds bij een betrekkelijk toch niet zoo heel groot aantal als duizend, de eigenschap waar het ons om te doen was, de opschuiving naar de gelijkmatigheid, de nivelleering, volgens de regels der waarschijnlijkheid reeds zoo enorm was geworden, dat de kans op een eenigszins aanzienlijke afwijking daarvan praktisch gelijk nul gesteld kon worden. We merkten daarbij tevens echter op, dat als we de proef eenige keeren gingen uitvoeren, we dan niet moesten verwachten de verschillende gevallen ook verhoudingsgewijs even vaak verwezenlijkt te zien, als de theorie dat aangaf, maar dat we dit resultaat eerst bij benadering zouden bereiken, wanneer we de proef een zeer groot aantal keer herhaalden. We spraken daarmee uit, dat we zelfs in dit simpele geval, waarbij we opzettelijk trachten alleen het toeval een rol te laten spelen — wat immers de voorwaarde is, waaronder we slechts waarschijnlijkheidsbeschouwingen mogen houden —, toch blijkbaar rekening te houden hebben met de wet der groote getallen, volgens welke eerst bij veelvuldige herhaling van een gebeurtenis

deze ongeveer zoo vaak uitvalt naar den eenen of naar den anderen kant, als de theoretische kansen voor die uitslagen aangeven. Hoeveel meer zal dat dan het geval zijn bij ingewikkelder processen, waarbij stellig nog andere factoren dan alleen het toeval zullen optreden. Al te pessimistisch hoeven wij ten deze toch aan den anderen kant ook weer niet te zijn, waar wij dikwijls een vrij groote regelmaat zien in gevallen, bij welke men dat oppervlakkig niet zou verwachten. Zoo heeft men kunnen vaststellen, dat de snelheid, waarmee ontsmettingsmiddelen inwerken op bacteriën, verschillend is voor de aparte individuën van één „cultuur" (enting), maar dat bij sommige soorten voor de verandering van de gemiddelde dier snelheden bij verandering van de concentratie dezelfde formule geldt, als bij de eenvoudigste soort van scheikundige reacties. Een ander voorbeeld levert ons de metereologie. Terwijl deze nog altijd niet zóó ver gevorderd is, dat zij ons, zooals wij zoo graag zouden willen, omtrent het geheel van de atmosferische verschijnselen veel kan voorspellen, is z ij er, dank zij ijverige waarneming en wetenschappelijke verwerking van de resultaten, tamelijk aardig in geslaagd, omtrent het kwantitatief verband, waarin sommige dier verschijnselen tot elkaar staan, hun correlatie, betrouwbare gegevens te verkrijgen en die in den mathematischen vorm van „regressie-vergelijkingen" [29]) vast te leggen.

Geldt nu ook voor den mensch de wet der groote getallen? Het eerste antwoord daarop, en wel een bevestigend antwoord, is reeds in 1742 gegeven door den vader der „sociaal-statistiek", den Pruisischen predikant J. P. Süssmilch, in zijn werk met den ons vreemd aandoenden titel: „Die göttliche Ordnung in den Veränderungen des menschlichen Geschlechtes das ist grundlicher Beweis der göttlicher Vorschung und Vorsorge für das menschliche Geschlecht, aus der Vergleichung der geborenen und sterbenden, der verheiratheten und gebohrenen, wie auch insonderheit aus der beständigen Verhältnis der geborenen Knaben und Mädchen." Dat het constateeren van dergelijke stabiele verhoudingen, zij het ook met een andere slotsom dan die van de „goddelijke voorziening en voorzorg van het menschelijk geslacht," door Quételet en zijn school geweldig is uitgebreid, is een té bekende zaak, dan dat ik er hier over zou behoeven uit te weiden. Zoo ook het feit, dat die betrekkelijke stabiliteit sinds lang de basis vormt voor het verzekerings-, meer speciaal het levensverzekeringbedrijf met zijn sterftetafels voor allerlei categorieën en zelfs zeer nauwkeurige empirische formules voor de „sterftekracht"; en

[29]) Deze naam is door Galton ingevoerd, naar aanleiding van zijn onderzoek omtrent erfelijkheid van eigenschappen, waarbij de in ons vorig artikel besproken regressie, de terugkeer tot gewone, gemiddelde eischenschappen is waar te nemen.

hetzelfde geldt voor het veelvuldig gebruik van statistische methodes op ander gebied, bijv. de medische wetenschap (verband tusschen kindersterfte en temperatuur, tusschen levensduur en vruchtbaarheid enzoovoorts.)

Intusschen hoe belangrijk, ook uit theoretisch oogpunt, de boven genoemde bevolkings-statistiek e.d. ook moge zijn, staan ze toch in zoover niet rechtstreeks met ons onderwerp in verband, dat hun object hetzij geheel, hetzij voor een deel physiologische of individueel-psychologische eigenschappen betreft, terwijl ons onderzoek gericht was op het groeps-karakter van de zuiver maatschappelijke verhoudingen.

Als kriterium daartoe vonden we, zooals we gezien hebben, de mate, waarin de verschijnselen aan de wet der groote getallen blijken te gehoorzamen. Wanneer we nu weten, dat zelfs de schijnbaar volkomen toevallige handelingen of gebeurtenissen, zooals uit tallooze daartoe opzettelijk genomen proeven is gebleken, niet ten volle aan de strenge, mathematische formuleering dier wet voldoen, dan zal men dat zeker niet mogen verwachten van alle maatschappijgebeuren. Reeds hierom niet, wijl soms de betreffende „maatschappijen" uit bijzonder weinig individuen bestaan. Dat geldt natuurlijk op de eerste plaats voor de horden en stammen der primitieve volkeren, maar toch ook nog voor de dorpen en kleine steden van later tijd, die economisch bijna een „afgesloten systeem" vormden en in vele streken het nu nog vormen. Doch ook daar, waar het economisch contact zich reeds uitstrekt over groepen van zeer grooten omvang moeten wij ons voor de beschouwing van bepaalde sociale verschijnselen die groepen gesplitst denken in veel kleiner eenheden. Het is bijv. mogelijk, dat slechts betrekkelijk weinig individuën van zulk een groep daadwerkelijk deelnemen aan zekere handelingen, althans slechts hùn activiteit voor constateering vatbaar is; dan zullen deze weinige personen de maatschappij als „groep" vervangen. De officieele „geschiedenis", voor zoover zij zich slechts bezighoudt met de daden van de uitstekenden (staatslieden, veldheeren, kunstenaars, geleerden e. d.) is daar natuurlijk het sterkst sprekend voorbeeld van; in de kringen der eigenlijke historici vindt men dan ook zeer sterk de betoning van het verschil in karakter tusschen kultuur- en natuurwetenschap tot de verloochening van het causaal verband bij de eerste toe. Evenzoo, zij het in mindere mate, vinden we een beperking van het groepskarakter bij de bestudeering van alle verschijnselen, die een gevolg zijn van sociale en politieke differentieering; bij de partijpolitieke of parlementaire geschiedenis daarenboven nog de straks genoemde uitschakeling der inactieven.

Heeft nu voor deze gevallen de wet der groote getallen alle beteekenis verloren? M. i. niet, al moeten wij ons dan ook tot haar eenvoudigste, minst kwantitatieve formuleering beperken. Deze namelijk, dat de gebeurtenissen des te meer verloopen volgens de a priori bestaande waarschijnlijkheden, praktijk en theorie elkaar dus meer dekken, naarmate de groepen talrijker worden. En waar nu op allerlei maatschappelijk gebied die groepsvergrooting een historisch feit is, daar vinden we, in overeenstemming met het in het tweede artikel omtrent de nivelleering gezegde, als algemeen resultaat dit: De beteekenis der theorie groeit, naarmate we verschijnselen van jongen datum beschouwen. De stelling bijvoorbeeld, dat politieke partijen de weerspiegeling zijn van economische belangengroepen, moge op juiste praemissen gegrond zijn, àlle factoren voor partijvorming omvat zij stellig niet; daarom zullen de verwaarloosde factoren bij de vorming en in den jeugdtijd der partijen „toevallig" soms een overwegende rol zal kunnen spelen, om eerst langzamerhand op den achtergrond te treden tegenover het constant aanwezige economisch element, waar de theorie van uitging. Methodologische beteekenis heeft de wet in deze beperkte beteekenis alleen in zoover, dat zij ons den weg wijst om vragen te stellen. De algemeene vraag n.l. of er maatschappelijke nivelleering plaats vindt, die zoo nauw verbonden is met de meerder of minder geldigheid van de wet der groote getallen, lost zich, op concreet gebied toegepast, op in detailvragen. Zoo suggereert de in ons tweede artikel aan de hand van een citaat uit J. St. Mill besproken vraag naar de nivelleering van arbeidsgelegenheid en loonen der arbeiders o. a. de volgende: Is de differentiatie, die van onderaf verminderde (bijv. doordat de kennis van lezen en schrijven gemeengoed werd) weer versterkt door een tegelijk omhoog gaan van sommige der bovenste lagen; of is met meerdere scholing der eersten juist een ontscholing van de laatsten gepaard gegaan? Zijn de loonen, bijv. de uurloonen ,in den loop des tijds meer gelijkmatig geworden in verschillende branches? Zijn de loonen in de van ouds kapitalistische landen (b.v. Engeland) meer gelijkmatig dan in landen als Hongarije, Argentinië, enz.; heeft in de eerste landen een grooter deel van de arbeidersklasse loonen nabij het gemiddelde dan in de laatste? En geldt zulk een verschil ook voor de in één land gelijktijdig gevestigde groote en kleine ondernemingen?

Ik wil natuurlijk niet ontkennen, dat dezelfde vragen ook gesteld konden worden door iemand, die niet van een dergelijk algemeen gezichtspunt uitging als hier geschiedde. Maar wie dit wèl doet, bereikt daarmee m. i. een systematiseering dier vraagstelling, een

stap dus op den weg naar de wetenschappelijke „economie van het denken". De volgende, gewichtiger stap, hulpmiddel te zijn voor het oplossen der vraagstukken, is de wet der groote getallen in dit stadium van haar geldigheidsbereik in het algemeen nog niet, waar hierbij juist de mate van geldigheid in elk speciaal geval nog punt van onderzoek moet uitmaken. Zij wordt dat pas daar, waar die geldigheid gebleken is zóóver te gaan, dat men haar praktisch als grondslag voor inplaats van als resultaat van het onderzoek mag aannemen. Dit is het geval bij de bevolkings-statistiek, waarom dan ook de daarop gebaseerde levensverzekering even sterk het karakter van toegepaste wetenschap draagt als b.v. ingenieurswerk.[30]) In die gevallen is n.l. het aantal onafhankelijk van elkaar werkende oorzaken of krachten zóó groot, dat ze tezamen een resultante van groote stabiliteit opleveren, een resultante, die om zoo te zeggen een flinke duw kan velen, zonder merkbaar van richting te veranderen. Eerst een bijzonder krachtig werkende nieuwe „oorzaak" brengt dan een ingrijpende verandering teweeg. Zulke oorzaken plegen echter in tegenstelling met de velerlei en niet te voorziene neven-oorzaken, niet in grooten getale voor te komen en zijn ook in den regel wel à priori te verkennen. Zoowel zij zelf als de veranderingen, die zij in de verschijnselen teweegbrengen — veranderingen, die zich kenmerken door hun regelmaat — zijn daardoor scherp te omschrijven en zelfs zonder te groote abstractie in mathematische formuleering te brengen. M. a. w. de vraagstukken zijn in dit stadium van nivelleering vatbaar voor een behandelingswijze, die in de natuurwetenschappen sinds eeuwen haar superioriteit heeft getoond boven de „praat"-methode en daar nog dagelijks bezig is nieuw terrein te veroveren. Wat dat laatste betreft, zij die zich de scheidingslijn zóó voorstellen: aan den eenen kant de geheel op wiskundigen leest geschoeide natuurwetenschappen, (die der doode natuur), aan den anderen kant de cultuurwetenschappen, die het redeneerende af kunnen — die zien de zaak wel wat schablonenhaft. Feit is het toch bijv., dat men nog niet zoo héél lang geleden een goed chemicus kon zijn, zonder van wiskunde meer af te weten dan een H. B. Scholier, terwijl thans de volkomen wiskundig geformuleerde physische chemie tot zelfs in het meest „praktisch" werk van den scheikundige een groote rol speelt. Anderzijds is althans op één gebied van maatschappijwetenschap, de economie, het gebruik van de mathesis sinds langen tijd in zwang, ja, kan men zelfs met St. Jevons er van zeggen, dat het even oud is als de economie

[30]) In de praktijk der particuliere verzekeringsmaatschappijen spelen vaak heel andere overwegingen (concurrentie e.d.) een veel grooter rol dan de berekeningen van den wiskundigen adviseur; dit kan hier natuurlijk buiten beschouwing blijven.

zelf. Dat ze van alle cultuurwetenschappen juist déze het eerst bezig is te veroveren, behoeft ons niet te verwonderen, waar toch de ruil de nivelleerder bij uitnemendheid is in de maatschappij. Vooral in haar meest ontwikkelden vorm, den wereldhandel, is zij de meest krachtige stimulans geweest voor de vergrooting der „afgesloten systemen", niet alleen in dien zin, dat zij contact bracht of versterkte tusschen te voren vrijwel van elkaar geïsoleerde menschengroepen en aldus deze groepen in aantal minder doch in omvang grooter maakte, doch vooral ook in dien anderen zin, dat zij het aantal gelijksoortige handelingen zijn, in dit geval transacties, dat de individu ën van zulk een groep binnen zekere tijd volbrachten, enorm deed toenemen. Het zullen dus in het bijzonder de economische handelingen zijn, die zich als typische groepsverschijnselen voor mathematische behandeling leenen. Inderdaad is dan ook, zooals we zeiden, sinds langen tijd getracht, de fundamenteele economische begrippen en verschijnselen in wiskundigen vorm te brengen. Nog eenigszins embryonaal — wat dien vorm betreft! — zien we dat bij Marx (o. a. in de productieschema's van „Das Kapital II") en enkele Marxisten, ten volle ontplooid bij de school van Lausanne (Leon Walras c.s.), al moet er dadelijk bij gezegd, dat de essentieel-foutieve grondslag, waarop dezen hun leer hebben opgebouwd, n.l. het grens-nut, hun theorie van te voren een steriliteit van inhoud gaf, die door geen nòg zoo schitterende beheersching van den mathematischen vorm kon te niet gedaan worden. Dat die vorm inderdaad zijn nut afwerpt, bewezen vertegenwoordigers dierzelfde school op terreinen, die buiten hun theoretischen opzet omgaan. Zoo is door een der eminentsten onder hen, Pareto, uit statistieken betreffende het aantal aanslagen voor de verschillende klassen, waarnaar de inkomens zijn gerangschikt, een wiskundig geformuleerde wet [31]) — ik zal haar formule en die van de na te noemen wet van Gini in een noot geven voor de liefhebbers, de andere lezers behoeven er dan niet naar te kijken — die den leek hoogstens een curiositeit toeschijnt. Terwijl deze wet iets zegt over het aantal personen met een inkomen grooter dan een zeker bedrag, is er een andere, eveneens empirisch gevonden wet, die van Gini [32]), die een verband legt tusschen dat aantal personen en het totaal hunner inkomens. Nu zijn de pogingen om voor deze wetten, onafhankelijk van elkaar, een ander dan een empirisch bewijs te leveren, wel niet

[31]) Cours d'Economie politique, d. II, 1897, p. 299.

[32]) Wet van Pareto:

Zij x een geldbedrag en Y het aantal personen met een inkomen grooter dan x, dan is $Y = \frac{A}{x^a}$ waarvan A en a constanten zijn.

geslaagd, maar wèl is het Czuber en Van Dorsten [33]) gelukt de wet van Gini af te leiden uit die van Pareto, wat niet zoo eenvoudig is als de oppervlakkige gelijkenis van beide wetten misschien zou doen vermoeden. Hierdoor is voor deze bepaalde kwestie hetzelfde bereikt als wat o. a. voor de geheele meetkunde (door toepassing van één eigenschap, het dualiteitsprincipe) geldt, dat men n.l. de vraagstukken in aantal weet te halveeren, door het eene tot het andere terug te brengen. Er valt echter wel wat meer van dit voorbeeld te zeggen. Eerstens hebben beide formules een constante grootheid (bij Pareto α, bij Gini δ) die bij statistieken van verschillende landen en steden ongeveer gelijk bleek, maar afnemend (α) resp. toenemend (δ) in den tijd. Nu leert aandachtige beschouwing der formules, dat deze àf-, respectievelijk toeneming er op wijst, dat de grooter inkomens bij minder personen gaan behooren, dus meer geconcentreerd worden; m. a. w. de concentratie van het inkomen neemt toe. A wordt daarom genoemd de concentratie-index van het onkomen. In de groote steden is hij in het algemeen het grootst. Voor Amsterdam en Rotterdam vond Van Dorsten merkwaardigerwijze een tamelijk groote toename van α tusschen 1903 en 1911/'12, zoodat daar vermoedelijk de concentratie is afgenomen; voor dezelfde jaren (1903 en 1911) bleek α voor beide steden bijna volkomen dezelfde.

Waarvoor zooveel geleerderigheid voor het constateeren van een zoo eenvoudige zaak als de inkomens-concentratie, vraagt misschien deze of gene. O, zeker, als het alleen om groote veranderingen daarvan ging, dan konden wij het er best zonder stellen, zooals wij ook groote temperatuursveranderingen wel zonder thermometer, groote veranderingen in den luchtdruk wel zonder barometer kunnen waarnemen. Maar wanneer wij ook de betrekkelijk geringe, zeer geleidelijk verloopende variaties in de inkomens-verdeeling willen nagaan, dan zijn de α en vooral de δ (de laatste is het meest gevoelig) kostelijke hulpmiddelen, geestelijke instrumenten. Daarom vooral, omdat zij ons meteen inzicht geven in de bruikbaarheid van het grondmateriaal der berekening, wat, zooals ieder statisticus weet, bij belastingaanslagen a priori nu niet zoo bepaald vaststaat. Waar bijv., zooals

Wet van Gini:

Zij K het totaal der inkomens van alle belastingschuldigen met een inkomen grooter dan x, en Y weer als boven, dan is $Y = \frac{X\delta}{K}$ waarin K en δ weer constanten.

A en K zijn afhankelijk van de gekozen munteenheid, dus onbelangrijk.

[33]) Prof. Dr. R. H. v. Dorsten, „De wetten van Pareto en van Gini voor de verdeeling der inkomens over eene bevolking" in Archief voor de Verzekeringswetenschap, XV (1916), blz. 211 e.v.

boven gezegd, de Amsterdamsche en Rotterdamsche tabellen een nagenoeg overeenstemmende α gaven, zooals men dat bij vergelijking van buitenlandsche gegevens op veel grooter schaal ook gezien had, en die α in 1911 bovendien ongeveer gelijk was aan de door Czuber voor Oostenrijk berekende, daar kan men aan Van Dorsten's grondmateriaal veilig vertrouwbaarheid voor het gestelde doel toezeggen. Maar we zijn er nog niet; neemt de argelooze lezer bedoeld artikel van Prof van Dorsten in oogenschouw, dan bemerkt hij met schrik, dat bij de eigenlijke uitvoering der berekening van α (of δ) de mathesis eerst recht begint. Alweer is het: het k a n er zonder, ten minste zoo goed als; maar niet, wanneer men zoo nauwkeurig mogelijke resultaten wil bereiken. Dan moet men, zooals ook de physicus of astronoom doet, de onnauwkeurigheden in de aparte gegevens (hetzij metingen of opgaven) zooveel mogelijk trachten elkaar te doen compenseeren door het toepassen van bepaalde mathematische kunstgrepen.[24])

Ik heb dit voorbeeld eenigszins uitvoerig besproken (zij het ook in vage termen, om verstaanbaar te blijven), om te doen zien, dat zelfs bij een eenvoudige zaak als deze men met gezond verstand alléén niet een zoo volledig mogelijke „Ausnützung" van zijn materiaal bereikt, doch reeds daarvoor een behoorlijke dosis wiskunde noodig is. Hoever zulk een Ausnützung kan gaan en hoeveel regelmaat ze dan toont in sociaal-economische aangelegenheden, blijkt uit een aantal artikelen in het „Journal of the Royal Statical Society" en de „Quaterly Publications of the American Statistic Association". We kunnen er natuurlijk niet aan denken, die meestal uitvoerige publicaties hier te refereeren, ook al omdat we, evenals in het vorig voorbeeld, op de berekeningen zèlf niet kunnen ingaan, maar willen van enkele er van toch een paar resultaten laten zien.

In het eerste tijdschrift (Vol LXXXII, Part. III, blz. 360) vinden we een bewerking van de cijfers eener officieele budget-onderzoeking. Nagegaan worden de uitgaven (uitgedrukt in shillings) voor voedsel van 390 gezinnen van geschoolde arbeiders met 1 of meer personen boven 2 of meer onder de 14 jaar. Splitst men het totaal aantal personen, nadat dit statistisch „omgewerkt" is op mannen, in groepen naar opklimmend bedrag van de uitgaven per „man", en vergelijkt men die groepeering (I) met die, welke zich laat verwachten volgens de wet der groote getallen (II) en volgens een daaraan verwante

[24]) Meestal, en ook door prof. v. Dorsten, wordt daarvoor gebruikt de z.g. methode der kleinste kwadraten.

groepeering volgens Pearson [55]) (III), dan vinden we (we laten bij II en III de ook opgegeven waarschijnlijke afwijking weg):

Aantal personen met uitgaven (in shilling).

	I.	II.	III.
Tot en met 5,5	18	22	7
Van 5,5 tot 7,5	107	123	122
„ 7,5 „ 9,5	255	233	252
„ 9,5 „ 11,5	245	248	250
„ 11,5 „ 13,5	173	168	172
„ 13,5 „ 15,5	101	89	95
„ 15,5 „ 17,5	38	51	45
„ 17,5 „ 19,5	17	22	19
„ 19,5 „ 21,5	9	11	7
boven 21,5	7	1	1

Zooals men direct ziet, vertoont de tabel der werkelijke aantallen bijna overal een verrassende overeenkomst met die der berekende.

Past men een splitsing toe naar het aantal personen per gezin, dan blijkt de voedseluitgave per huisgezin (mits we het klein aantal gezinnen met 1 persoon boven de 14 jaar uitsluiten) bij benadering aldus in formule te brengen:

Voedseluitgave per gezin (in shilling) = 14.5 plus 9.4 keer het aantal personen boven 14 jaar plus 3.7 keer het aantal kinderen.

Hoe ver die benadering gaat, blijkt uit volgende tabel:

Voedseluitgaven per gezin (in shill.)

A. gemiddelde van de werkelijke uitgaven;
B. uitgaven volgens bovenstaande formule.

Aantal personen boven 14 jaar	Aantal kinderen							
	2		3		4		5	
	A	B	A	B	A	B	A	B
2	40,5	40,7	45,2	44,4	47,1	48,1	52,9	51,8
3	54,8	50,1	51,2	53,8	58,2	57,5	64,9	61,2
4	58,0	59,5	60,2	63,2	78,1	66,9	—	(70,6)

Buitengewoon interessant over de diepgaande verwerking is een studie van Dr. Ogburn in de „Quaterly Publications" van Juni 1919

[55]) Er bestaan 5 „typen" van Pearson, alle afgeleid uit één frequentieformule. De hier bedoelde is type III.

(no. 126, Vol XVI).[36]) Einde 1916 verzamelde het U. S. Bureau of Labor Statisties 2110 budgets van gezinnen uit het district Columbia, waarbij alleen uitgesloten waren gezinnen met een loon buiten het inkomen van $ 2000 en hooger, of waar de man minder dan drievierde van het gezinsinkomen verdiende. Door Ogburn werd nu een scherpe schifting gehouden (alleen blanken, inkomen niet boven $ 1800, geen pensionhouders enz.) zoodat hij 200 gezinen overhield uit ± 90 verschillende beroepen, zoowel geschoolde als ongeschoolde. Nu werd zeer gedetailleerd nagegaan, hoe de uitgaven voor verschillende dingen (o. a. voedsel, huur, vuur en licht, gezinskleeding, kleeding van den man, van de vrouw en van de kinderen, opvoeding, vermaak) veranderen met de grootte van het inkomen èn van het gezin. Vrouwen en kinderen werden voor de berekening van de gezinsgrootte „omgerekend" op volwassen mannen volgens een schaal van het U. S. Bur. of Lab. Stat. (1 man = 1; 1 vrouw = 0.9; kind 11—14 jaar = 0.9; 7—10 jaar = 0.75; 4—6 jaar = 0.4; beneden 4 jaar 0.15) en die schaal meteen gecontroleerd. Van de resultaten van dat onderzoek vermeld ik de volgende:

Daalt het inkomen dan is een van de eerste slachtoffers de kleeding van de vrouw; de kinderen zijn 't minst getroffen. De vrouw besteedt slechts driekwart zooveel als de man voor kleeding. Bij groei van het inkomen daalt het percentage daarvan, dat voor voedsel gebruikt (bevestiging van de wet van Engel), dat voor kleeding blijft ongeveer en die voor huur en voor vuur en licht blijven praktisch geheel onveranderd; die voor opvoeding, gezondheid, vermaak en ontspanning stijgen. Het eigenaardige van zulk een onderzoek is echter niet, dat dit geconstateerd wordt, maar wel, dat die veranderingen alle kwantitatief aangegeven worden en wel in zulk een vorm, dat men het percentage voor de een of ander soort uitgaven bij iedere willekeurige binnen de grenzen van het onderzoek vallende samenstelling van het gezin en loonbedrag onmiddellijk berekenen kan.[37]) Het merkwaardig artikel vermeldt dan ook in woorden bovengenoemde conclusie, doch uitsluitend in den vorm van algebraïsche vergelijkingen. Behoudens de inleidende beschouwingen doet het oog het oog dan ook veel meer denken aan een wiskundige studie (het bestaat grootendeels uit tabellen van „correlatie-coëfficienten" e

[36]) t. a. p., blz. 374. Analysis of the Standard of Living in the District of Columbia in 1916, bij William F. Ogburn.

[37]) N.l. als z.g. partieele regressie-vergelijkingen. Een dier vergelijkingen, die uitgave voor voedsel (X_4), uitdrukkend in 't totaal jaarlijks inkomen (X_1) en in de gezinsgrootte (X_2) luidt:

$$X_4 = 47{,}00 - 0{,}01158\,X_1 + 1{,}88\,X_2.$$

vergelijkingen) dan aan een sociale. Toch staat er geen letter meer wiskunde in dan voor het doel noodzakelijk is.

Van belang in verband met wat we vroeger zeiden over de nivelleering van het loon zijn een paar tabellen in een studie van Prof. H. Westergaard.[38]) Ze zijn berekend uit de Kopenhagensche loonstatistiek van 1909. Rangschikt men de arbeiders naar opklimmend loon, dan krijgt men per 1000 man de volgende groepeering (zie onderstaand staatje).

Aantal arbeiders per 1000 in verschillende loongroepen.

Jaarlijks inkomen in kronen	Aantal arbeiders per 1000	Jaarlijks inkomen in kronen	Aantal arbeiders per 1000
Minder dan 100	7	800—900	58
100—200	24	900—1000	18
200—300	37	1000—1200	48
300—400	40	1200—1400	139
400—500	52	1400—1600	167
500—600	62	1600—1800	119
600—700	70	1800—2000	77
700—800	66	meer dan 2000	16

Zooals men ziet, vertoont de tabel wel eenige regelmaat, maar wijkt zij met haar 2 maxima toch sterk af van de groepeering volgens de lijn van Quételet.[39]) Westergaard wijst er nu op, dat in zulke gevallen de regelmaat vaak kan bereikt worden door het materiaal meer homogeen te maken. Werd dat in het vorig voorbeeld verkregen door slechts een deel van het grondmateriaal te gebruiken, W. bereikt het door een omgroepeering der cijfers (de statistiek is wel niet „l'art", maar „la science de grouper les chiffres".[40]) Hij splitst n.l. de betrokkenen in eenige klassen, groepeert de personen uit elke klasse naar opklimmend inkomen en bepaalt hoevelen van hen een afwijking van het gemiddeld loon dier klasse hebben van 0—100 kroon, van 100—200 kroon, enz. Die aantallen nu uit de verschillende klassen bij elkaar optellend, krijgen we de volgende tabel van de frequentie der afwijkingen van de verschillende gemiddelden, die een tamelijk

[38]) H. Westergaard, „Scope and Method of Statistics", in Quaterly Publications of the Am. Stat. Ass.; Sept. 1916, blz. 249 e.v.

[39]) Boven de 1000 kroon heeft W. de loongrenzen met 200 kroon laten verspringen, daaronder met 100 kroon, doch men ziet dadelijk, dat dit niet de eenige reden voor 't tweede maximum is.

[40]) „Niet de kunst, maar de wetenschap van het groepeeren der cijfers."

Groepeering naar de afwijkingen van het gemiddeld loonbedrag.

Afwijking van het gemiddeld loon (in kronen)	Frequenties		Frequenties verwacht boven wet der groote getallen
	boven het gemiddelde	onder het gemiddelde	
0—100	223	212	195
100—200	154	148	152
200—300	84	73	91
300—400	33	29	42
400—500	6	19	15
500—600	3	9	4
600—700	2	1	1
700—800	2	0	0
800—900	2	0	0
Totaal . . .	509	491	500

groote overeenkomst vertoont met de uit de wet der groote getallen (dus de lijn van Quételet) berekende frequenties, zooals vergelijking met de laatste kolom doet zien.

De gelijkenis met de exponentieele wet (d. i. die der groote getallen, J. v. d. W.), zegt Westergaard, gaat ook door, als we scheiden mannen en vrouwen, geschoolden en ongeschoolden. „Als enkele weinige bedrijfstakken opmerkelijke verschillen van de wet toonen, schijnt het altijd mogelijk de reden te vinden. Zoo schijnen er onder de gaswerkers twee duidelijk onderscheiden groepen arbeiders te zijn, waarvan elke groep haar eigen gemiddelde heeft"

We vinden dus als resultaat van deze en dergelijke onderzoekingen (W. wijst op analoge voorbeelden in het boek van H. L. Moore, Laws of Wages) een aanwijzing, dat ten opzichte van de loonen de arbeidersklasse b e z i g is een regelmatig groepskarakter te verkrijgen, doch het wegens de door Stuart Mill beäccentueerde beperktheid van de concurrentie onder hen nog niet ten volle vertoont. H o e ver we daardoor op dit punt nog van de volkomen nivelleering af zijn, wordt weer door een dergelijke fijnere bewerking van het materiaal veel beter aangegeven dan door de bij ons gebruikelijke.

* * *

Wenden wij ons thans van de wereld van den arbeid naar die van het k a p i t a a l en wel naar het „geldkapitaal". Indien ergens, dan zal dáár, aan beurs en bank, de ruil zijn nivelleerende werking hebben moeten uitoefenen. Dat is voorlang door socialistische economen erkend, zij het ook van geheel ander gezichtpunt uit dan het onze.

Zoo Parvus in zijn werk „Der Staat, die Industrie und der Sozialismus" (± 1912) op blz. 106—107:

„(Maar) de concentratie en kartelleering der industrie, door de banken zelf bevorderd, schuift, terwijl ze de techniek op de gelijke algemeene hoogte brengt en den afzet tezamenvat, de duizendvoudige verschillen in de ondernemerswinst op zijde, die voortspruiten uit de persoonlijke bekwaamheid van den ondernemer, zijn kapitaalbezit, zijn kredietrelaties enz., voert tot een nivelleering („Ausgleich") der winsten, leidt tot een doorsnee-dividend ... De concurrentie heeft ... tot monopolie gevoerd; door de ontwikkeling van dit monopolie wordt de bourgeoisie zelf van de ontwikkeling des privaat-eigendoms uitgesloten. De beurs ijlt aan de spits van deze ontwikkeling en voleindt ze, doordien ze de koersen aan de rentabiliteit aanpast en het groote publiek niets anders overlaat dan net de doorsnee-rente.

Hoe ver deze nivelleering gaat blijkt op drastische wijze uit de volgende weergave der dividenden en koersen van de Duitsche effectenbanken voor 1910 (uit „Handelszeit. des Berliner Tag").[41])

Naam	Dividend in procenten	Rentabiliteit in procenten
Deutsche Bank	12,5	5,02
Disconto-Gesellschaft . .	9,5	4,97
Dresdener Bank	8,5	5,24
Schaffhausen Bank . . .	7,5	5,24
Darmstädter „ . . .	6,5	4,82
Berliner Handelsgesels. .	9,0	5,14
Nationalbank	6,5	5,17
Kommerzbank	6,0	5,20
Mitteldeutsche Kreditbank	6,0	5,06

„Men ziet, de beurs werkt zeer nauwkeurig. Terwijl de dividenden der aparte maatschappijen een verschil van 6—12.5, dus van meer den 100 pCt. vertoonen, schommelt de rente naar de koerswaarde slechts tusschen 4.82 pCt. en 5.17 pCt."

Evenzoo R. Hilferding in „Das Finanzkapital", welk boek doorloopend de assimileering, nivelleering der kapitaalsoorten aan elkaar door de werking van het krediet naar voren brengt. Hij wijst er op, dat in de naamlooze vennootschappen met op de open markt verhandelbare aandeelen een groot deel van de winst aan de emittenten ten goede komt („Gründergewinn") en de winst voor de gewone aandeel-

[41]) Wij vermelden hier alleen de cijfers der dividenden (in procenten) en van de rentabiliteit, d.i. de verhouding van 't gezamenlijk dividendbedrag tot de koerswaarde van 't actien-kapitaal.

houders ten slotte ongeveer tot de gemiddelde rentevoet gereduceerd wordt (blz. 124). Ten bewijze geeft hij de volgende tabel, ontleend aan het „Berliner Tageblatt" van 1-7-'07. Het disconto van de Rijksbank bedroeg toen $5^1/_2$ pCt.:

Naam	Koers van 30 Mei	Dividend in proc.	Rentabiliteit in proc.	Afwijkingsrentabiliteit	
				in proc. v/h kapitaal	in proc. v/h middelmaatig
Berliner Handelsgesellsch.	150.75	9	5.97	— 0.18	— 2.92
Darmstädter Bank . . .	129.30	8	6.18	+ 0.03	+ 0.48
Deutsche „ . . .	223.60	12	5.36	— 0.79	— 12.85
Discontogesellschaft . .	169.—	9	5.32	— 0.83	— 13.50
Dresdener Bank . . .	141.—	8.5	6.02	— 0.13	— 2.11
Nationalbank	121.50	7.5	6.17	+ 0.02	+ 0.32
Bochumer Gusstahl . . .	224.25	15	6.68	+ 0.53	+ 8.64
Laurahütte	225.30	12	5.32	— 0.83	— 13.50
Harpener Bergbau . . .	207.60	11	5.29	— 0.86	— 14.—
Gelsenkirch. Bergwerk .	195.50	11	5.62	— 0.53	— 8.64
Phönix Bergbau	205.30	15	7.30	+ 1.15	+ 18.70
Rombacher Hüttenwerke	204.50	14	6.84	+ 0.69	+ 11.20
Donnermarkhütte	264.50	14	5.29	— 0.86	— 14.—
Eisenwerk Kraft	166.—	11	6.62	+ 0.47	+ 7.65
Eisenhütte Thale, Vorzugsaktien	123.—	9	7.31	+ 1.16	+ 18.85
Allg. Elektr. Gesellsch. .	198.50	11	5.54	— 0.61	— 9.91
Lahmeyer Elektrizit. . .	122.—	8	6.55	+ 0.40	+ 6.51
Hoffmann Waggonfabrik	335.—	22	6.56	+ 0.41	+ 6.67
Gaggenauer Eisenwerk .	105.—	8	7.61	+ 1.46	+ 23.80
Schering Chem. Fabriken	263.—	17	6.46	+ 0.31	+ 5.04
Chem. Fabr. Oranienburg	184.50	10	5.42	— 0.73	— 11.86
Schultheiss' Brauerei . .	288.50	18	6.23	+ 0.08	+ 1.30
Vereinsbrauerei, Aktien .	210.50	12	5.70	— 0.45	— 7.35
	Middelwaarde rentabiliteit		6.15		

Ook hier vertoont de rentabiliteit, als is het niet zoo sterk als in het lijstje van Parvus, een tamelijk groote constantheid. Zoodat men bij benadering kan zeggen: De koers van een effect is evenredig aan zijn dividend. Om te laten zien, hoe ver die benadering gaat, heb ik de twee laatste kolommen toegevoegd, aangevende de afwijkingen der rentabiliteitscijfers van hun gemiddelde. Vooral de laatste kolom, die afwijking uitdrukkende in procenten van de gemiddelde rentabiliteit, is in dat opzicht duidelijk. Mij ziet er aan, dat procentisch de afwijkingen, zooals dat bij zulk een gering aantal opgaven ook wel te verwachten was, meest niet zoo heel gering zijn (de helft is tusschen

de 5 en 13 pCt.) en zich ook niet juist volgens de lijn van Quetelet groepeeren, al is toch ook bij dat kleine aantal reeds een aanloop in die richting te bespeuren: Het aantal positieve (12) en negatieve (11) afwijkingen stemt zoo goed mogelijk overeen, en de grootere (hierbij afgezien van het teeken) zijn, zooals de theorie dat eischt, minder frequent dan de kleinere; bijv. onder de 12 pCt. zijn 15 afwijkingen, daarboven slechts 8, hoewel de grootste daarvan bijna 24 pCt. is.

Berekent men ook voor de tabel van Parvus de afwijkingen, uitgedrukt in het gemiddelde rentabiliteitscijfer, dan krijgt men de volgende getallen:

— 1.59; — 2.58; + 2.78; + 2.78; — 5.55; + 0.79; + 1.39; + 1.39; + 1.98; — 0.79.

Niet alleen dat deze percentages veel kleiner zijn dan de voorgaande, maar hun frequentie komt ook merkwaardig nabij de theoretische: tusschen 0 en 2 pCt. — **6**; van 2 tot 4 pCt. **3** en daarboven **1**. Ten deele is dit waarschijnlijk toeval; voor een ander deel ligt de oorzaak misschien aan het meer homogeen grondmateriaal.

Naast de beurs is het bankwezen het nivelleeringsinstituut op economisch gebied. In zekeren zin zelfs nòg sterker, waar de normalisatie bij de bank bewust gaat, bij de beurs voor een goed deel slechts achter de ruggen der betrokkenen om. Wat haar eigen zaken betreft, bewerkt de bank die normalisatie door wat Riesser[42]) noemt „het principe der risicoverdeeling", door hem beschouwd als een der „Grundsätze", waar de bank onverbiddelijk aan vast moet houden. „Het principe der risicoverdeeling," zegt hij, „is bijna op alle gebied van bank-bemoeiing .... in acht te nemen. Het vordert o. a., dat niet één tak van het loopend bedrijf op bovenmatige en ongezonde wijze op kosten van een ander eenzijdig behartigd wordt; dat niet het totaalbedrag der op grond van zorgvuldige schifting toegestane blancokredieten in een ongezonde verhouding tot de gedekte kredieten staat; dat de aan een enkelen industrietak of een enkele onderneming verleende kredieten niet te hoog zijn; dat bij iedere overname of emissie van waarden, daar steeds met de mogelijkheid van den omslag der politieke en economische verhoudingen of der voor het aparte geval in aanmerking komende conjuncturen en vooruitzichten valt te rekenen, met een gepaste mate van deelname („Abgabe von Beteiligungen"), dus met een vermindering van het risico, zelfs bij de meestbelovende zaken en den schitterendsten toestand van de markt, rekening gehouden moet worden, enz."

[42]) Dr. Riesser, Die deutschen Groszbanken und ihre Konzentration, Jena, 1910, blz. 9/10.

Riesser's boek biedt nu in zijn geweldig cijfermateriaal, tal van bewijzen voor de groote regelmaat in het beloop van bankzaken. Natuurlijk moeten we die regelmaat weer niet verwachten in het absolute aantal transacties, dat eenvoudig een beeld geeft van omvang en groei der betreffende ondernemingen, maar in de verhouding, waarin die van verschillende soort tot elkaar staan. Wij zullen er eenige van weergeven, waarbij we in enkele gevallen weer een andere uitwerking zullen voegen om de mate van regelmaat scherper te doen uitkomen. Wat Riesser zelf betreft, deze schenkt aan die regelmatigheden niet de minste aandacht, vermeldt ze zelfs in de meeste gevallen niet. Dat heeft het voordeel, dat we althans te zijnen opzichte niet voor geflatteerdheid van het materiaal behoeven te vreezen.

De regelmaat kan bestaan in een gelijkmatige stijging of daling in den loop der jaren, of wel in een constant blijven.

Van het eerste geeft een voorbeeld de verhouding van de reserven tot het actienkapitaal (t. a. pl., blz. 353:

Jaar	Bij alle banken			Bij de Berlijnsche banken		
	Actienkap. in millioenen	Reserves Mark	Verhoud. res. tot actienkap. %	Aktienkap. in millioenen	Reserves Mark	Verhoud. res. tot aktienkap. %
1885	723.95	93.24	12.90	326.74	55.08	17
1886	733.69	99.27	13.53	332.75	59.52	18
1887	758.00	107.90	14.23	351.75	67.14	19
1888	772.40	115.32	15.00	368.18	74.03	22.11
1889	981.45	156.06	15.90	473.12	103.82	22.00
1890	1054.33	187.88	17.82	507.45	119.65	23.58
1891	1053.21	191.72	18.20	481.24	117.56	24.50
1892	1057.09	200.31	18.95	494.39	123.18	24.92
1893	1076.17	196.33	18.77	486.40	117.56	24.17
1894	1067.52	199.82	18.72	534.20	120.49	22.56
1895	1134.82	210.62	18.56	626.86	142.46	22.73
1896	1240.31	235.25	19.00	656.57	153.04	23.32
1897	1418.09	290.75	19.10	758.08	172.32	22.73
1898	1688.17	330.37	19.60	926.53	202.86	21.90
1899	1906.25	373.93	19.61	1019.92	225.54	22.11
1900	1959.55	390.93	19.95	1019.92	230.68	22.62
1901	1959.29	380.21	19.40	1015.80	223.73	22.13
1902	1980.59	391.36	19.75	1022.80	239.89	23.45
1903	1989.96	400.37	20.12	1019.40	243.31	23.87
1904	2066.54	448.38	21.68	1071.20	278.95	26.04
1905	2223.58	479.56	21.50	1136.70	294.10	25.80
1906	2432.14	554.41	22.70	1175.44	333.75	28.30
1907	2572.89	586.75	22.80	1209.10	344.85	28.50
1908	2646.61	607.07	22.90	1178.00	342.89	29.10

Wat aan deze tabel vooral opvalt is de grooter regelmaat in de stijging van het percentage bij alle[42]) banken dan bij de Berlijnsche banken alleen. Eenzelfde verschil vinden wij ook bij de „liquiditeitsgraad" (t. a. pl. 419—420), d.i. de verhouding in procenten tusschen de spoedig opvorderbare activa tot alle verbintenissen, die het volgende beeld toont:

a. Bij alle Duitsche kredietbanken:

1893	'94	'95	'96	'97	'98	'99	1900	'01	'02	'03	'04	'05	'06	'07	'08
85	81	72	73	75	72	73	70	70	72	67	66	62	61	60	62

b. Bij alle Berlijnsche banken:

1893	'94	'95	'96	'97	'98	'99	1900	'01	'02	'03	'04	'05	'06	'07	'08
88	83	73	75	79	76	78	73	70	76	71	70	65	63	63	64

Een vrij regelmatige afname vertoont ook het percentage, dat de accepten uitmaken van de debiteuren (t. a .pl. blz. 222):

Bij alle banken:

35,4	35,4	35,1	34,6	35,0	35,9	33,9	33,1	33	33	30	30	33	28
1895	'96	'97	'98	'99	1900	'01	'02	'03	'04	'05	'06	'07	'08

Bij de aparte banken fluctueerde dat percentage echter sterk,

	1906	1907	1908
b.v. Berliner Handelsgesellschaft	34 pCt.	41 pCt.	39 pCt.
en bij A. Schaaffhaus.-Bankverein	30 „	36 „	22 „

Ik kom nu aan de verhoudingen, die tamelijk wel constant gebleven zijn en vermeld daarvan in de eerste plaats het percentage van de totaal activa aller Duitsche banken aan debiteuren en wissels (t. a. pl. 214).

	Debiteuren:	Wissels:
einde 1895	50 pCt.	19 pCt.
„ 1906	53 „	21 „
„ 1907	53 „	20 „
„ 1908	52 „	21 „

Dus vooral in het wissel-percentage een groote stabiliteit. Voor de aparte banken geldt dit weer veel minder, blijkens onderstaand staatje:

[42]) Riesser betrekt alleen de banken met een kapitaal van minstens 1 millioen mark in zijn onderzoek. Dit geldt dus ook voor alle volgende tabellen.

	Debiteuren:			Wissels:		
	1906	1907	1908	1906	1907	1908
Deutsche Bank	43	40	45 pCt.	29	33	29 pCt.
Disconto-Gesellschaft . . .	55	59	59 ,,	20	18	18 ,,
Dresdener Bank	45	51	49 ,,	22	19	18 ,,
Darmstadter Bank	55	57	48 ,,	17	19	22 ,,
A. Schaaffh.Bankverein .	67	68	62 ,,	11	8	13 ,,
Berl. Handelsgesellsch. .	45	41	44 ,,	17	28	21 ,,
Nationalb. f. Deutsch. . .	43	45	45 ,,	19	25	18 ,,

Opvallend door het constantheid is ook de verhouding tusschen de hoogte der accepten van 8 Berlijnsche grootbanken tot die van het gezamenlijk wervend kapitaal (actienkapitaal, reserves, deposito's, crediteuren) dier banken (t. a. pl. blz. 224-225). Kolom A van de volgende tabel geeft het bedrag dier accepten uitgedrukt in procenten van het accepten-bedrag voor het jaar 1883 (door mij afgerond tot geheele procenten), kolom B bovengenoemde verhouding (in pCt.); de door mij toegevoegde kolommen C en D zullen hieronder toegelicht worden.

Jaar	A Acc. in % van die van '83	B Acc. in % van wervend kap.	C	D	Jaar	A Acc. in % van die van '83	B Acc. in % van wervend kap.	C	D
1883	100	26.6	11	10	1896	233	26.7	12	14
1884	116	26.9	14	13	1897	257	26.9	14	16
1885	120	26.5	10	9	1898	282	25,1	— 4	2
1886	124	26.6	11	10	1899	315	25.9	4	6
1887	129	27.8	23	22	1900	353	27.8	23	25
1888	134	25.1	— 4	— 5	1901	331	25.2	— 3	— 1
1889	145	23.2	— 23	— 24	1902	355	24.9	— 6	— 4
1890	134	22.7	— 28	— 29	1903	393	24.4	— 11	— 9
1891	131	21.7	— 38	— 39	1904	467	24.0	— 15	— 13
1892	158	25.8	3	2	1905	555	24.6	— 9	— 7
1893	159	25.4	— 1	— 2	1906	613	23.9	— 16	— 14
1894	187	25.8	3	2	1907	672	26.5	10	12
1895	239	28.6	31	30	1908	626	23.5	— 20	— 18

Neemt men het gemiddelde van de getallen onder B, dan vindt men als gemiddeld percentage 25.5. Kolom C bevat nu de afwijkingen der percentages in de jaren 1883 tot en met 1908 van dat gemiddelde, gemakshalve (het betreft hier toch alleen verhoudingen) alle 10 keer vergroot. Die afwijkingen vertoonen nu een groote regelmaat: positieve en evenveel en ongeveer paarsgewijs voorkomende, daarbij

zooals de theorie dat verlangt, de kleine afwijkingen het talrijkst. Duidelijk ziet men dat aan volgend lijstje.

Afwijkingen gerangschikt naar opklimmende absolute grootte:

Van 0—10	+ 3, 3, 4, 10, 10 — 1, 3, 4, 4, 6, 9	totaal 11
Van 11—20	+ 11, 11, 12, 14, 14 — 11, 15, 16, 20	„ 9
Van 21—20	+ 23, 23 — 23, 28	„ 4
Boven 30	+ 31 — 38	„ 2

Ook in een ander opzicht vinden we hier verhoudingen, die aan de wet der groote getallen doen denken. Splitsen we namelijk de tabel in twee deelen, de eerste bevattend de cijfers voor de eerste 13 jaar, de tweede die van de laatste 13 jaar, dan vormen die gedeelten twee volkomen vergelijkbare en gelijkwaardige statistieken, met dit ééne verschil slechts, dat de cijfers uit de eerste betrekking hebben op kleiner absolute getallen dan die uit de tweede; ze hebben daarom, zooals men het pleegt uit te drukken, een kleiner gewicht. De theorie eischt nu, dat de getallen met het grootste gewicht over het algemeen kleiner afwijkingen van hun gemiddelde zullen toonen, dat dus deze afwijkingen zèlf een kleiner gemiddelde zullen hebben als die der getallen met het kleinste gewicht. Kolom D dient nu om dit na te gaan. Zij bevat weer de tienvoudige afwijkingen der getallen B van hun gemiddelde, nu echter niet van 't totale gemiddelde 25.5, maar voor de jaren 1883—'95 van 25.6 (gemiddelde der eerste 13 getallen B) en voor 1896—1908 van 25.3 (gemiddelde der laatste 13 getallen B). Als gemiddelde dier tienvoudige afwijkingen vinden wij dan **15.2** voor de eerste en **10.8** voor de tweede 13 jaar. Kwalitatief klopt de zaak dus. Maar ook kwantitatief? De theorie leert n.l. ook, hoe de gemiddelde afwijking afneemt bij toename van het gewicht. Daar de som der eerste 13 cijfers A 1876 is en die der laatste 13: 5452 met een verhouding als 1 : 2.91, eischt zij, dat de gemiddelde afwijking in het tweede geval $\sqrt{2.91} = 1.7$ maal zoo klein is als in het eerste. In werkelijkheid is hier de verhouding zoo als we zagen $\frac{15.2}{10.8}$; d. i. **1.4.** Van een kwantitatieve overeenstemming mag dus nog niet gesproken worden, hoewel het resultaat voor zulke kleine tabellen toch reeds werkelijk niet slecht is.

Ten slotte nog de volgende tabel, aangevend de verhouding tusschen de provisies (hoofdzakelijk commissie-affaires) tot de brutowinst voor alle Duitsche banken met een kapitaal van minstens 1 millioen Mark (t. a. pl. blz. 259):

Jaar	A	B	C	D	Jaar	A	B	C	D
	Provisies in mill. Mk.	Provisies in % van br. winst				Provisies in mill. Mk.	Provisies in % van br. winst		
1885	19.7	25.3	14	11	1897	40.4	22.5	— 14	— 7
1886	20.5	26.0	21	18	1898	50.5	23.1	— 8	— 1
1887	20.7	25.5	16	13	1899	57.9	22.1	— 18	— 11
1888	24.2	22.0	— 19	— 22	1900	60.0	22.9	— 10	— 3
1889	32.1	22.8	— 11	— 14	1901	58.9	22.8	— 11	— 15
1890	32.2	22.8	— 11	— 14	1902	57.7	22.5	— 14	— 18
1891	28.8	25.7	18	15	1903	62.7	24.7	8	4
1892	26.7	23.8	— 1	— 4	1904	68.2	25.0	11	7
1893	27.8	25.2	13	20	1905	81.4	24.7	8	4
1894	28.1	25.0	11	18	1906	91.4	24.3	4	0
1895	34.3	22.8	— 11	— 4	1907	97.5	25.5	16	12
1896	35.4	27.3	— 16	— 9	1908	103.7	24.9	10	6

Kolom C heeft weer dezelfde beteekenis als bij de vorige tabel: 10-voudige afwijking der getallen B van hun totaal gemiddelde 23.9. Wel zijn positief en negatief er weer regelmatig over verspreid, maar in hun frequentie naar de grootte gerekend doen zij niet aan de lijn van Quételet denken:

Positief: 4, 8, 8, 10, 11, 11, 13, 14, 16, 16, 18, 21 totaal 12
Negatief: 1, 8, 10, 11, 11, 11, 11, 14, 14, 16, 18, 19 ,, 12

Kolom D levert hier een merkwaardige nadering van de feiten tot de theorie. De cijfers er van zijn verkregen door kolom B in 3 groepen, elk over 8 jaar loopend, te splitsen, en in elke groep de afwijkingen (10-voudig) de partieele gemiddelden (resp. 24.2, 23.2 en 24.3) te bepalen. Daar dan weer eenzelfde berekening op toepassend als op kolom D van de voorgaande tabel (alleen moet de gemiddelde afwijking der middelste groep hier nog worden vermenigvuldigd met $\frac{24.2}{23.2}$ resp. $\frac{24.3}{23.2}$ om haar vergelijkbaar te maken met die der uiterste groepen, en de gemiddelde afwijkingen in de 1ste, 2de en 3de groep noemend A_1, A_2 en A_3, krijgen wij voor haar feitelijke en haar te verwachtingen verhoudingen:

	Feitelijke verhouding:	Theoretische verhouding:
$\frac{A_1}{A_2}$	1.46	1.29
$\frac{A_1}{A_3}$	1.69	1.74!
$\frac{A_2}{A_3}$	1.16	1.37

* * *

Ik zal het hier bij deze voorbeelden laten. Met uitzondering van dat aangaande de constantheid der rentabiliteit en de arbeidersbudgets behandelen zij geen voor het sociaal of economisch leven rechtstreeks belangrijke problemen. Wat ook niet de bedoeling was. Hun belang ligt voor ons alleen daarin, dat zij aanwijzingen, illustraties zijn voor de stelling, dat de economische en sociale verschijnselen op weg zijn naar een dergelijk groepmatig karakter, dat de wet der groote getallen als basis kan worden beschouwd voor de wetenschappen, die zich met haar studie bezig houden, zooals zij dat ook, blijkens de onderzoekingen van Boltzmann c.s. is voor die der natuurwetenschappen. Tot mijn spijt heb ik door bijzondere omstandigheden aan het onderzoek van de zuiver economische verhoudingen niet die uitbreiding kunnen geven, die ik — met behulp van een ruimer grondmateriaal — van plan was geweest er aan te geven, en die allicht de regelmaat op dit gebied nog duidelijker en beteekenisvoller had gemaakt. Moest ik mijn conclusies dan ook enkel bouwen op het hier weergegeven resultaat van eenige detail-onderzoekingen van beperkten omvang, dan zou ik haar zéér voorzichtig willen formuleeren, ook al verlies ik daarbij niet uit het oog, dat de aparte gegevens uit mijn voorbeelden zèlf reeds complexen uit een groot aantal eenheden bestaande voorstellen en uit dien hoofde zèlf reeds meer of min „gestabiliseerd" zijn. Maar de merkwaardige, systematisch bewerkte gegevens over regelmatige schommelingen over de gansche linie van het economisch leven, die S. de Wolff ons in zijn artikel „Prosperiteits- en Depressie-Perioden („De Socialistische Gids", Januari 1921) heeft verstrekt, in verband brengende met het hier meegedeelde over bank- en beurszaken, over arbeiders-loonen en -uitgaven meen ik mijn conclusie te mogen gieten in dezen positieven vorm: De maatschappijverschijnselen zijn reeds in belangrijke mate groepsverschijnselen en worden het steeds meer. De wet der groote getallen is kwalitatief op vele harer reeds lang toepasselijk en bij benadering ook kwantitatief. De wetmatigheid op maatschappelijk gebied nadert daardoor tot die op het terrein der natuur, de methodologie der maatschappijwetenschappen tot die der natuurwetenschappen. Voor de economie in het bijzonder geldt: de objectivistische beschouwingswijze en de mathematische formuleering zijn op weg en niets zal haar weerhouden.

* * *

.....Niets zal haar weerhouden? Neen, niet de bekamping of negeering van de zijde der tegenstanders, noch zelfs de fouten van haar verdedigers. Maar een andere tegenstand, machtiger dan deze beide tezamen, laat zich denken. Is het zoo zeker, dat de basis onzer

maatschappij-beschouwingen ‚de vergrooting der sociale complexen, een steeds doorgaand verschijnsel is? Is het zoo zeker, dat wereldhandel en wereldcultuur zullen doorgaan het contact steeds inniger, de samensmelting steeds volledíger te maken?. Reeds nu zijn er tegenstroomingen aan te wijzen, reeds nu doet de evolutie krachten geboren worden, die door haar vermindering van de afhankelijkheid, waarin de maatschappijgroepen ten opzichte van elkaar staan, remmend werken op de tendenz naar versmelting, remmend dus ook op den voortgang der nivelleering. Ik heb hierbij voornamelijk het oog op de voorziening der maatschappij met de grondstoffen voor productie en consumptie, die naarmate de techniek voortschrijdt, op steeds meer gevarieerde wijze kan tot stand komen, wat op zichzelf de verschillende volkeren in een meer zelfstandige economische positie zou doen staan.

Vooral in een tijd als de pas achter ons liggende, waarin die zelfstandigheid met „autarctie" als einddoel, om politieke redenen wordt gepropageerd, zien wij de techniek, en speciaal de chemische techniek, sterk in die richting werken. Men denke maar aan de grootsche ontdekking der stikstofbinding (kunstmestbereiding uit de stikstof der lucht) en aan de vervanging van steenkool door stookolie en ander materiaal. De grootste stap in die richting zou natuurlijk zijn de kunstmatige vervaardiging van de hoofdvoedingsmiddelen of van volwaardige vervangingsmiddelen daarvan. Doch hoe ver de chemie theoretisch en praktisch ook reeds voortgeschreden is, aan de oplossing van dit probleem zijn voor haar nog onoverkomelijke bezwaren verbonden. Er is dan ook alle reden om aan te nemen dat in afzienbaren termijn de groepenvergrootende, nivelleerende tendenzen in de maatschappij sterker zullen zijn dan de tegengesteld gerichte.

Voor alle tijden zal dat echter zeker niet gelden. Nòg wint in het rijk der levende natuur de evolutie het van de regressie, nòg verbergt zij ook bij den mensch door haar werking op het sociale leven den teruggang van de individueele krachten. Maar de tijd zal komen, dat de opgang van natuur- tot cultuurmensch zijn hoogtepunt bereikt en de kentering haar eerste sporen toont in een afname van de wetmatigheid op maatschappelijk gebied.

En de doode natuur? Zal de weg naar den chaos, dien wij haar zien afleggen in haar „onomkeerbare processen" van nu, ten eeuwigen dage onomkeerbaar blijken? En moet het in het verleden ook altijd zoo geweest zijn? Kohnstamm, in zijn ijver om het „ordenend beginsel" van Van der Waals als noodzakelijke aanvulling voor te stellen, voor de reconstructie van het verleden, van de Boltzmannsche theorie, schrijft in zijn „Warmteleer" (blz. 263) („Immers) wij zijn er volkomen van overtuigd, dat bij die reconstructie dezelfde empirische

wetten moeten worden toegepast als bij de voorspelling in de toekomst. Ook in het verleden hadden de processen plaats in denzelfden zin zooals wij ze zien afloopen, de „omgekeerde" processen kwamen niet voor." Maar Boltzmann zelf, wiens gedachten hij hier heet te vervolgen, spreekt van de „tijdfaze", waarin zich een „Einzelwelt" bevindt [44]) en laat ter toelichting daaraan o. a. voorafgaan:

„Men kan zich de wereld als een mechanisch systeem van een enorm groot aantal bestanddeelen en van enorm langen duur denken. Dan moeten in het universum, dat overigens overal in warmte-evenwicht, dus dood is, hier en daar zulke relatief kleine gebieden van de uitgebreidheid van ons zonnestelsel (noemen we ze Einzelwelten) voorkomen, die gedurende de naar verhouding korten tijd van aeonen aanmerkelijk van 't warmte-evenwicht afwijken, en wel even dikwijls zulke, waarin de toestandswaarschijnlijkheid, juist toe- als afneemt." (Spatieering van mij, J. v. d. W.)

En soortgelijke gedachten vinden wij vertolkt bij Spencer, die meer geleid door zijn schitterende intuïtie dan door mechanische overwegingen, reeds voor zestig jaren schreef.[45])

„Blijkbaar maken de overal tegelijk bestaande krachten van aantrekking en afstooting, die, naar wij zagen, een rhytmus noodwendig maken in alle kleinere veranderingen in het Heelal, ook een rhythmus noodwendig in de totaliteit zijner veranderingen — brengen nu eens een onmetelijke periode voort, waarin de aantrekkende krachten de overhand hebben, en een universeele concentratie veroorzaken, en dan weder een onmetelijke periode, waarin de afstootende krachten de overhand hebben, en een universeele verspreiding veroorzaken — afwisselende tijdperken van Evolutie en Dissolutie. En zoo, doemt de voorstelling bij ons op van een verleden, waarin er opvolgende Evoluties geweest zijn, analoog aan die, welke thans plaats heeft; en van een toekomst, waarin er andere zulke Evoluties mogen plaats hebben — steeds dezelfde in beginsel, maar nooit dezelfde in concreet resultaat."

Een eeuwig wisselend spel van dialectiek, ziedaar dus, wat wijsbegeerte en wetenschap ons als einduitspraak geven over den gang der wetmatigheid in natuur en maatschappij.

ALGEMEENE SAMENVATTING.

I. Wetenschap op welk gebied ook vóóronderstelt wetmatigheid, d. i. definieerbare samenhang van verschijnselen.

II. Schijnbaar bestaan tusschen de wetmatigheid op het gebied van de „doode" natuur en die van den geest deze twee principieele verschillen:

a. De natuurverschijnselen staan met elkaar in verband volgens absoluut geldige wetten (al zijn onze formuleeringen

[44]) Gastheorie, II blz. 256.

[45]) „Algemeene Grondstellingen", vertaling van Mr. v. Tricht, 1899, blz. 593.

ook slechts benaderingen dier absoluut geldende verhoudingen); de wetten der geesteswetenschappen daarentegn zijn korte samenvattingen van divergent verloopende gebeurtenissen.

b. Het verband, dat in de natuurwetten tot uiting komt, is oorzakelijk, of, meer in het algemeen, functioneel, dat van de geesteswetenschappen doelstellend.

III. De ontwikkeling der statistische mechanica (Boltzmann, Gibbs e. a.) eenerzijds, die van de wetenschappelijke statistiek anderzijds hebben doen zien, dat deze verschillen niet in bovengenoemden principieelen vorm voorkomen. De wetmatigheid der verschijnselen blijkt n.l. ook in de ,,natuur" bijna altijd slechts een beperkte te zijn veroorzaakt door de geldigheid van de ,,wet der groote getallen" zoowel bij de doode als bij de levende stof; ook zijn schijnbaar statistische natuurwetten vaak slechts de uitdrukking van richtingsverschijnselen. Methodologisch vermindert hierdoor tevens in beteekenis het verschil tusschen ,,natuur-noodwendigheid" en ,,doelmatigheid".

De absolute tegenstelling tusschen de levende en de doode stof, zooals we die o. a. bij Bergson vinden, is dan ook onhoudbaar. Evenzoo de afwijzing door Marx en Max Adler van iedere vergelijking van het maatschappij-individu met het ,,atoom" der natuurwetenschappen.

IV. a. De complexen of ,,afgesloten systemen" der natuurwetenschappen (,,lichamen", ,,stralenbundels" e. d.) bevatten echter in den regel een enorm veel grooter aantal ,,individuën" dan die der maatschappijwetenschappen (o. a. stammen, staten,, klassen, warenmarkten). De afwijkingen van het gemiddelde nemen daardoor bij de laatste relatief een onnoemlijk veel grooter plaats in dan bij de eerste.

b. Behalve dit kwantitatieve verschil laat zich van het standpunt der statistische mechanica uit nog het volgende richtingsverschil formuleeren: Bij de natuurverschijnselen verloopen de processen in het algemeen van het ongelijkvormige naar het gelijkvormige, d. i. van het minder waarschijnlijke naar het meer waarschijnlijke (de ,,dissipatie", degradatie of dissolutie), bij de levens- en maatschappijverschijnselen daarentegen, onder vergrooting der complexen, van het homogene naar het heterogene (de ,,evolutie").

V. Die evolutie echter, in het heele rijk der levende natuur reeds geremd en onderbroken door haar antipode, de regressie of teruggang, toont zich bij den mensch hoofdzakelijk nog slechts als gevolg van de gestadige vergrooting der groepen, die de dragers van het maatschappelijk leven; zij draagt hier dus niet meer een biologisch, maar een sociaal karakter. Als groepsverschijnsel vereenigt zij in zich absolute differentieering met relatieve nivelleering (toepassing op de kwesties van leiderschap, democratie, loonen, actieve normalisatie, enz.).

VI. Door bovengenoemde groepsvergrooting wordt de wet der groote getallen steeds meer, niet alleen kwalitatief, maar ook k w a n t i t a t i e f op de maatschappij-verschijnselen toepasselijk. Dit gold reeds lang voor de algemeen-sociologische verschijnselen (bevolkings-statistiek e. d.), maar geldt ook in toenemende mate voor de zuiver economische verschijnselen. De mogelijkheid is daardoor geschapen de economie van de praat-wetenschap, die zij nu nog grootendeels is, òp te werken tot wetenschap, zonder meer, naar den vorm gelijksoortig, naar den inhoud gelijkwaardig met de natuurwetenschappen.

DE ARBEIDERS EN DE INDUSTRIE IN HONGARIJE

DOOR

C. WOUDENBERG.

Als een van de eersten en een van de weinigen, die, sedert de regeering van Horthy in Hongarije werd gevestigd, officieel als vertegenwoordiger van buitenlandsche arbeiders dit zwaarbeproefde land kon bezoeken, woonde ik in Augustus van dit jaar een vakvereenigingscongres in Budapest bij.

Voor de mededeelingen en inlichtingen die ik daar kreeg en de gegevens die ik er verzamelde, interesseeren de lezers van dit tijdschrift zich misschien voldoende, om er een en ander van weer te geven.

Niet voornamelijk over de beide terreurs, de ,,roode'' en de ,,witte'', die er na elkaar zoo vreeselijk hebben gewoed, en waarvan de laatste nog lang niet is overleefd, al is haar hevigheid onmiskenbaar beduidend afgenomen, wil ik het hier hebben.

Dat de politieke organisatie der arbeiders, onze Soc. Dem. Partij, in dit land, nog altijd iedere bewegingsvrijheid volkomen mist, zoodat verschijning van haar dagblad ,,Nepszava'' — natuurlijk onder zeer scherpe censuur — vrijwel het eenige uiterlijke teeken van haar bestaan is;

dat ook de vakbeweging — die dan, naar het heet, haar economische taak vrijelijk mag vervullen, als zij zich slechts onthoudt van bemoeiïngen die op politiek terrein liggen — niet dan zeer bezwaarlijk functioneeren kan, omdat het beleggen van vergaderingen, zelfs van bestuursbijeenkomsten, slechts na verkregen toestemming van de overheid en in tegenwoordigheid van politie-officieren kan geschieden, zoodat al het werk en de beraadslagingen waarop het aankomt, in het geheim moeten plaats hebben;

dat staking voor verbetering van arbeidsvoorwaarden thans nog vrijwel onmogelijk is, omdat de autoriteiten, ook al is daarvoor elk behoorlijk motief afwezig, onmiddellijk in iedere staking een ,,politieke'' tendenz ontdekken, wat voldoende is, om de leiders en zoo noodig, ook de stakers, gevangen te nemen;

dat b.v. op het congres dat ik bijwoonde, aan een spreker, die, nota bene, ernstig waarschuwde tegen ,,wilde'' stakingen, op last van den aanwezigen politiedienaar het woord moest worden ontnomen, omdat hij ,,veel te lang over stakingen sprak'';

dat de vakvereenigingskantoren, thans nog, iederen dag bloot staan aan de mogelijkheid van een plotselingen overval van de Horthy-soldaten, die instructie hebben om de boeken en de correspondentie te „controleeren" en de bureaux en de kasten te „onderzoeken";

dat het voor de arbeiders in het spoorwegbedrijf, in de overheidsbedrijven en in het landbouwbedrijf verboden is lid te zijn van een andere dan de door Horthy geprivilegeerde „christelijk-sociale" vakorganisatie;

dat het, ook voor de vakbonden, onmogelijk is, behalve dan in Budapest en de onmiddellijke omgeving, eenig contakt met de leden der organisaties te onderhouden;

dat de arbeidersleiders op de trams en in de café's, uit vrees voor wel- en niet-geuniformde spionnen, niet met elkander over de beweging durven spreken;

dat nog altijd duizende arbeiders in gevangenissen en interneeringskampen worden vastgehouden, alleen omdat zij tijdens de Radendiktatuur lid of bestuurder van een vakvereeniging waren;

dat deze arbeiders in hun kerker bezocht worden door geestelijken, die hen beloven dat zij onmiddellijk zullen worden vrijgelaten, als zij slechts schriftelijk verklaren, dat zij voortaan hun activiteit niet aan de socialistische- maar aan de „christelijk-sociale" arbeidersbeweging zullen wijden;

dat alles is — nu iedereen in Budapest zegt, dat het toch reeds zoo heel veel beter is dan het geweest is — voldoende om te pogen er zich een denkbeeld van te vormen, hoe het dan wel geweest moet zijn, toen die verbetering nog niet was ingetreden.

* * *

Tengevolge van het „verdrag van Trianon" bleef er van het Hongarije van 1914 nog slechts een betrekkelijk klein deel over.

Aan Roemenië moest een oppervlakte van 104.000 K.M.² grond worden afgestaan, met groote bosschen en rijken bodeminhoud. Aan den nieuwen staat Tschecho-Slowakije kwam een deel van Hongarije metende 63.000 K.M.², eveneens voor de industrie van het land van groote waarde. Het nieuwe Jugo-Slavië kreeg, van wat in 1914 tot Hongarije behoorde, een stuk van 67.000 K.M.². Rekent men daarbij nog het verlies van het, juist in deze dagen zooveel besproken West-Hongarije, dan is dit land, dat, onverdeeld, een oppervlakte van 325.400 K.M.² had, wel in letterlijken zin „gevierendeeld".

Het inwonersaantal verminderde van ruim 21.000.000 tot circa 9.000.000.

Sterk-agrarisch land als het groote Hongarije was, vond slechts een kleiner deel der bevolking in 1913 zijn bestaan in de industrie, n.l.:

in de groot-industrie	445.792	personen.
in de middel-industrie	392.939	,,
in de klein-industrie	1.297.086	,,
tezamen	2.135.817	personen.

Toch geeft Budapest en omgeving, met de uitgestrekte industrieterreinen tusschen Budapest en Nieuwpest naar het noorden en tusschen Budapest en Kleinpest naar het zuid-oosten, den indruk dat er een beteekenende industrie bezig was zich te ontwikkelen. Zijn meelfabrieken en bierbrouwerijen, zijn metaal- en machine-industrie, zijn chemische fabrieken enz., schenen voorbeschikt een factor van gewicht te worden in de economische positie van het land.

Gaan wij na, welken invloed de verdeeling van het land op de industrie heeft gehad, dan krijgen wij (uitgaande van de cijfers van het laatste jaar vóór den oorlog, 1913) de volgende overzichten:

Verlies der Groot-industrie door het Verdrag van Trianon.

	in 1913 aan Hongarije behoorend	Daarvan gingen verloren aan:								Totaal aan andere landen verloren:		Aan Hongarije gebleven	
		Rumenië		Tschecho-Slowakije		Jugo-Slavië		Oostenrijk (West-Hong.)					
		absoluut	in %	absoluut	in %	absoluut	in %	absoluut	in %	absoluut	in %	absoluut	in %
Aantal ondernemingen	4241	927	21.9	817	19.3	336	7.9	132	3.1	2212	52.2	2029	47.8
Drijfkracht (aantal paardenkrachten)	798049	153667	19.2	173815	21.8	58865	7.4	12773	1.6	399120	50	398929	50
Aantal arbeiders	445792	92650	20.8	98238	22	23876	5.4	11303	2.5	226067	50.7	219725	49.3
Verkoopwaarde d. productie*)	3408	614.9	18.1	619	18.2	222.1	6.5	52	1.5	1508	44.2	1900	55.8
Uitbetaald arbeidsloon*)	368	61.9	16.8	66.5	18.1	20.7	5.6	7.2	1.9	156.3	42.4	212.7	57.6

*) in millioenen kronen.

Verlies der Klein- en Middel-industrie door het Verdrag van Trianon.

	in 1913 aan Hongarije behoorend	Daarvan gingen verloren aan:								Totaal aan andere landen verloren		Aan Hongarije gebleven	
		Rumenië		Tschecho-Slowakije		Jugo-Slavië		Oostenrijk (West-Hong.)					
	absoluut	absoluut	in %	absoluut	in %	absoluut	in %	absoluut	in %	absoluut	in %	absoluut	in %
...nt. zelfstandige ...ndernemers....	399300	95827	24	68559	17.2	42025	10.5	9755	2.4	216166	54.1	183134	45.9
...ntal beambten.	32686	4902	15	4304	13.2	1464	4.5	361	1.1	11031	33.8	21655	66.2
...ntal arbeiders..	865100	166363	19.2	157255	18.2	57977	6.7	28533	3	410128	47.1	454972	52.9
...otaal aantal be...kkenen in klein-...dustrie	1297086	267092	20.6	230118	17.7	101466	7.8	38649	3	637325	49.1	659761	50.9
...antal personen in ...e bedrijven met ...er dan 20 ar...iders (geen ...root-industrie)..	392939	67827	17.2	80057	20.4	14849	3.8	8279	2·1	171012	43.5	221927	56.5

De verdeeling, naar de waarde der productie, geeft in een aantal industrieën het volgende beeld:

Verlies der productiewaarde in verschillende industrieën door het Verdrag van Trianon.

	Industrieën	Totaal waarde der productie (in millioenen kronen)				
		in 1913	daarv. thans aan andere landen		daarv. aan Hongarije gebleven:	
			absoluut	in %	absoluut	in %
1	Levensmiddelenindustrie.....	1650.3	705	42.7	945.3	57.3
2	IJzer- en metaalindustrie	501.8	249.4	49.7	252.4	50.3
3	Machine-industrie.....	305.5	54.8	17.9	250.7	82.1
4	Chemische industrie	230.5	104.5	45.3	126	54.7
5	Weef- en brei-industrie	193	114.3	59.2	78.7	40.8
6	Hout- en beenindustrie.....	186.3	145	77.8	41.3	22.2
7	Steenmateriaalindustrie.....	120.7	49.5	41	71.2	59
8	Leder- en borstelindustrie	78.2	33.2	42.4	45	57.6
9	Papierindustrie.....	49.6	38.9	78.4	10.7	21.6
10	Grafische industrie.....	48.2	5.6	11.6	42.6	88.4
11	Kleeding-industrie.....	32.3	8.2	25.3	24.1	74.7

Toelichting, voor wat betreft den omvang van het verlies, behoeven deze cijfers niet. Wat er echter niet in tot uitdrukking komt, is de omstandigheid, dat de grondstoffen voor tal van industrieën, voor zoover Hongarije daarover zelf de beschikking had, slechts gevonden worden in de landsdeelen, die het verloren heeft.

Ingesloten als het land thans ligt aan het noorden, oosten en zuiden tusschen de landen van de „kleine-entente", die het nu juist niet al te vriendschappelijk behandelt en het stervende Oostenrijk aan het westen, kan het begrijpelijkerwijs de benoodigde grondstoffen ook niet zoo gemakkelijk importeeren. Ongeacht dan nog de lage koers van het geld en velerlei andere omstandigheden, die evenzoovele belemmeringen in den weg leggen.

Zien wij b.v. naar de machine-industrie (no. 3 op bovenstaand staatje). Van de productie van 305.5 millioen Kronen, werd ruim 82 pCt. vervaardigd in het overgebleven Hongarije. Het verlies bedraagt dus nog niet $^1/_5$ deel; oppervlakkig gezien dus een gunstig geval, omdat het verlies slechts gering is. Inderdaad is echter deze industrie zeer zwaar getroffen, omdat het land voor het resteerende $^4/_5$ deel de grondstoffen niet heeft. En een regeering, die bereid en in staat is om een politiek te voeren, die het buitenland vertrouwen geeft, waardoor de toch reeds geringe kans op hulp van buitenaf zou worden benut, is de Horthy-regeering niet.

Wat er in en om Budapest in de machine-industrie nog aan werk is, zijn bestellingen uit Rumenië en Tschecho-Slowakije. Waaruit valt af te leiden, hoe afhankelijk Hongarije voorloopig zal zijn voor het voortbestaan van zijn industrie, waarvoor het nu eenmaal de fabrieken en de arbeiders heeft. Het land heeft relatief een te groot deel van zijn industrie-arbeiders overgehouden, waarvoor toch op den duur op de een of andere wijze gezorgd zal moeten worden. Terwijl het van zijn oppervlakte bijna 75 pCt. en van zijn bevolking 57 pCt. verloor, veranderde slechts 48 pCt. der industrie-arbeiders door de verdeeling van het land, van nationaliteit.[1])

* * *

Dat in dit land en in het bijzonder in Budapest de arbeidersbevolking er niet te best aan toe is, na de meer dan vier jaren oorlog en de daarop gevolgde revoluties en terreurs, laat zich licht begrijpen.

De volgende cijfers, ontleend aan officieele statistieken, spreken daarover duidelijke taal. De kosten, van wat een gezin van 5 personen behoeft, om in Budapest behoorlijk te leven, bedroegen in Juli 1914

[1]) Van socialistisch standpunt kan er natuurlijk niets tegen zijn dat de verschillende volkeren, die door de Magyaren werden onderdrukt, hun nationale zelfstandigheid hebben hernomen, of zich hebben opgelost in de volkeren waarmede zij één ras vormen.

Het fatale is dat de Horthy-regeering, erger wellicht dan de Franschen na 1871, revanche-gedachten koestert en voedt, die een goede onderlinge verstandhouding tusschen de landen belemmert, zoo niet onmogelijk maakt. Mijn artikel bedoelt slechts te wijzen op de gevolgen die daaruit voor de Hongaarsche arbeidersklasse voortvloeien.

per week Kr. 42.68. Om precies dezelfde artikelen en precies dezelfde hoeveelheden te koopen, moest men betalen:

31 Juli 1914 Kr. 42.68.
31 Juli 1920 Kr. 1478.40 is vanaf 1914 3364 pCt.
31 Jan. 1921 Kr. 2024.99 is vanaf 1914 4644 pCt.
31 Mei 1921 Kr. 1572.78 is vanaf 1914 3589 pCt.
30 Juni 1921 Kr. 1498.12 is vanaf 1914 3410 pCt.
31 Juli 1921 Kr. 1684.64 is vanaf 1914 3847 pCt.
31 Aug. 1921 Kr. 1962.16 is vanaf 1914 4497 pCt.

Daartegenover staat, dat het loon van den volwassen arbeider in Budapest in 1914 bedroeg gemiddeld Kr. 26.50 per week; dat is slechts $^2/_3$ deel van wat toen een normaal gezin minstens noodig had.

Dit loon bereikte in Februari 1921 zijn hoogtepunt, n.l. gemiddeld Kr. 624 per week; d. i. sedert 1914 ± 2258 pCt.

In het begin van dit jaar stond dus tegenover de stijging van het levensonderhoud van 4644 pCt. slechts een loonstijging van 2258 pCt. Van het bedrag, dat een gezin, naar de levenswijze van 1914 noodig had, kreeg de arbeider — als hij zoo gelukkig was werk te hebben — gemiddeld slechts ruim 30 pCt. aan loon. Toen daarop de levensonderhoudsprijzen gingen dalen, is spoedig ook het loon verlaagd. Pas in September, toen de prijzen zich weer „herstelden" is het loon op de hoogte van Februari teruggebracht.

Een beeld van de loonsverhoudingen in de verschillende industrieën geeft de volgende staat:

Stijging der loonen van 31 Juli 1914 tot 31 Mei 1920 in verschillende industrieën.

	Industrieën	Loon per week in kronen				Stijging in pCt.	
		van de in 1920 bestbetaalde groep		van de in 1920 slechtstbetaalde groep			
		31 Juli 1914	31 Mei 1920	31 Juli 1914	31 Mei 1920	best-betaalden	slechtst-betaalden
1	Levensmiddelenindustrie	39.—	450.—	34.—	300.—	1054	782
2	Bouwbedrijf	42.75	648.—	14.40	232.—	1416	1511
3	Hout- en meubel-ind.[1]	76.80	960.—	33.—	430.—	1150	1203
4	Grafische vakken	37.—	385,—	24.—	243.—	941	912
5	Kleedingindustrie	42.—	600.—	24.—	270.—	1328	1025
6	Transportbedrijf	30.—	350.—	30.—	350.—	1067	1067
7	Metaalindustrie	32.49	280.80	21.09	218.40	764	936
8	Andere branches[2]	30.—	624.—	18.—	288.—	1980	1500
9	Vrouwenarbeid[3]	32.—	476.16	11.—	120.—	1388	990
10	Ambtenaren enz.	70.76	487.39	34.62	267.70	645	673

[1]) Bestbetaalden zijn beeldhouwers.
[2]) Bestbetaalden zijn mandenmakers, slechtstbetaalden arb. chem. fabr.
[3]) Bestbetaalden zijn dameskleermaaksters, slechtsbetaalden suikerbakkerij-arb.

Men vergelijke de weekloonbedragen met het bedrag van Kr. 1478.40 en met dat van Kr. 1962.16 dat een gezin resp. in Juli 1920 en Aug. 1921 noodig had om te kunnen leven. De percentages der loonstijging legge men eens naast die der prijsstijging, die in genoemde maanden bedroegen resp. 3364 en 4497.

Een ander beeld van de ontzettende verarming is het volgende: Een meubelmaker in Budapest behoort tot de allerbest betaalde arbeiders en verdient Kr. 15 per uur; natuurlijk alleen als er werk voor hem is. Einde Augustus 1921 kostte een K.G. suiker Kr. 94, of $6^4/_{15}$ maal het uurloon van den meubelmaker. Een meubelmaker in Amsterdam verdient 91 cent per uur. Naar denzelfden maatstaf zou dus in Amsterdam een K.G. suiker moeten kosten *f* 5.70.

Dezelfde berekening kan de lezer maken met de volgende prijzen van Augustus 1921 in Budapest.

1 K.G. meel	19—29 Kr.	1 K.G. gort (grof)	24 Kr.
1 brood met bon	6 Kr.	1 K.G. gort (fijn)	60 Kr.
1 brood zonder bon	14—18 Kr.	1 K.G. boter	200 Kr.
1 K.G. vleesch	70—72 Kr.	1 K.G. reuzel	154 Kr.
1 K.G. goedkoop vleesch (kop, hart, nieren enz.)	30—40 Kr.	1 K.G. snijboonen	22—24 Kr.
1 K.G. aardappelen	4.5—6 Kr.	Sla per krop	4 Kr.
1 K.G. groene erwten	24—35 Kr.	1 heerenkostuum:	
1 K.G. bruine boonen	16—20 Kr.	1e klas aangemeten	12.000 Kr.
1 K.G. rijst	35—48 Kr.	2e klas aangemeten	8.000 Kr.
1 K.G. gries	29 Kr.	Middelsoort confectie	4.500 Kr.
		Schoenen per paar	1.200 Kr.

Zoo is de toestand voor een goedbetaalden, werkenden arbeider. Hoe moet het er voor een slecht-betaalden, hoe voor den werkloozen uitzien? Steun van overheidswege kent de werklooze arbeider in dit gezegende land niet en de hulp die de vakbond hem verschaft, kan, zelfs bij de uiterste inspanning van alle krachten, niet anders dan zeer ontoereikend zijn.

* * *

Verblijdend bij al deze slechte toestanden en sombere vooruitzichten is de trouw en de liefde waarmede de Budapester arbeider onze arbeidersbeweging aanhangt. Dit komt vooral sterk uit in het fiasco dat de Horthy-vakvereenigingen, de „christelijk-sociale" organisaties gemaakt hebben. In Juni 1920 namen zij, vertegenwoordigd door Huszar, deel aan de stichting van de internationale der christelijke vakbeweging. Met 190.000 leden sloten zij zich daarbij aan.

Op het hoogtepunt van hun glorie telden zij 270.000 leden. Maar onlangs moesten zij publiceeren dat hun aantal tot 116.000 was teruggeloopen. „Die Gewerkschaft" van ons Oostenrijksch Vakverbond

becijferde echter aan de hand van de gepubliceerde financieele cijfers, dat er in 1920 hoogstens 35000 leden hun contributie betaald kunnen hebben. En als men dan bedenkt dat zoowel de spoorwegarbeiders als de rijks- en gemeentearbeiders, op straffe van ontslag, gedwongen zijn deel uit te maken van deze „christelijke" organisaties, dan blijkt wel dat zij in de particuliere bedrijven geenerlei invloed kunnen hebben.

Het is gelukkig, bij al het nationalistisch gekruip en gekuip dat in dit land zoo vruchtbaren bodem vindt en bij den onmetelijken invloed die de 40.000 officieren van het oude Hongaarsche leger naar alle richtingen uitoefenen — de gebeurtenissen in het Burgenland zijn er een keer te meer het bewijs van — dat de georganiseerde arbeiders zoo onverzettelijk aan hun socialistische- en vakorganisatie blijken vast te houden.

Als aanstonds de politieke hemel nog wat meer zal zijn opgeklaard, dan zullen de nieuwe verkiezingen voor het parlement, waaraan de Sociaal-Democratische Partij zeer waarschijnlijk weer zal deelnemen, uitwijzen, dat ook in dit land de socialistische arbeidersbeweging, wel tijdelijk onderdrukt, maar niet duurzaam in haar opmarsch gestuit kan worden.

DE HERZIENING DER JACHTWET

DOOR

W. VAN DER SLUIS.

II. (Slot.)

HET ONTWERP VOOR EEN NIEUWE JACHTWET.

Herhaaldelijk heeft de oude Jachtwet (van 13 Juni 1857), die den landbouwer overlevert aan de dictatuur van hazen en landjonkers en die het moreel bedreigt der uit haar aard „brave" plattelandsbevolking, bloot gestaan aan scherpe critiek. In 1873 dienden de leden van de Tweede Kamer Oldenhuis Gratama, Idzerda en Van Kerkwijk een ontwerp voor een nieuwe jachtwet in, dat ten doel had de jachtwet af te schaffen en slechts strafbaar te stellen het ongeoorloofd betreden van eens anders grond. Het voorstel viel echter onder hevige bestrijding.

In 1882 dienden de leden Oldenhuis Gratama, Sickesz en Goeman Borgesius een nota in, waarin betoogd werd, dat de jachtwet moest worden afgeschaft, omdat men ze strijdig oordeelde met de belangen van den landbouw.

In 1902 diende onze partijgenoot Helsdingen een motie in, die aldus luidde:

„De Kamer,
van oordeel, dat de tegenwoordige Jachtwet niet in overeenstemming is met den geest des tijds en strijdig met de belangen van den landbouw,
acht een grondige herziening daarvan dringend noodzakelijk,
en gaat over tot de orde van den dag."

Het zou natuurlijk te mooi geweest zijn, wanneer in dien tijd een sociaal-democratische motie ware aangenomen. Daarom nam de Kamer een motie aan van Mr. Kolkman, waarin verklaard werd, dat wijziging van de jachtwet noodzakelijk was en dat wettelijke voorschriften behoorden te worden vastgesteld betreffende vergoeding van door wild toegebrachte schade.

De regeering heeft eerst deze motie een paar jaar laten liggen en toen — 11 Maart 1904 — . . . een Staatscommissie in het leven geroepen, aan welke werd opgedragen „te onderzoeken, welke wijzigingen en aanvullingen de wettelijke bepalingen tot regeling der Jacht behoeven, meer in het bijzonder ter bevordering van de afschaffing der heerlijke rechten en ter verkrijging van een billijke regeling tot vergoeding van wildschade."

Deze Staatscommissie heeft ruim zes jaar naarstig gewerkt en bracht 17 Maart 1910 haar verslag uit; ze bestond uit de heeren Mr. E. H. J. H. van Zinnicq Bergman, A. J. H. Bolsius, Mr. A. P. R. C. Baron van der Borgh van Verwolde, Dr. M. A. Brandts, P. J. A. de Bruyne, Mr. S. van Houten, F. B. Löhnis, Mr. M. Tydeman Jr., Mr. A. J. F. Verheijen van Estvelt en R. van Zinderen Bakker.

De commissie, die door spotters een jagers-commissie werd genoemd, bleek veel oog te hebben voor de voordeelen van een „matige wildstand". Ze schrijft [2]):

„In de eerste plaats verschaft het jachtbedrijf de onontbeerlijke objecten voor den wildhandel en voor de bedrijven der poeliers en bonthandelaars. Hoewel statistische gegevens omtrent de wildproductie hier te lande geheel ontbreken en die omtrent den in- en uitvoer van wild door vermenging met andere artikelen te eenenmale onbruikbaar zijn, mag uit de cijfers uit het buitenland worden afgeleid, dat bij dezen handel groote bedragen betrokken zijn.

Onder de indirecte voordeelen, die het gevolg zijn van de jacht, nemen de jachtverpachtingen de eerste plaats in. In het bijzonder in den laatsten tijd is de vraag naar jachtgelegenheden zeer toegenomen en als gevolg daarvan zijn de pachtsommen vaak buitengewoon gestegen.

Belangrijk zijn in de tweede plaats de inkomsten, die de staat heeft uit de uitgifte van jachtakten. In de jaren 1903 tot en met 1907 werden uitgegeven respectievelijk 26, 27, 32, 31, 33 jachtakten tot alle geoorloofd bedrijf, 6414, 6564, 6819, 7028 en 7111 groote jachtakten voor alle jachtbedrijven met uitzondering van de lange jacht en de valkenjacht en 415, 452, 454, 438 en 430 kleine jachtakten. Daar voor een jachtakte tot alle geoorloofd jachtbedrijf dertig gulden, voor een groote jachtakte van de tweede soort vijftien gulden en voor een kleine jachtakte vijf gulden moet worden betaald, waarbij nog opgeteld moeten worden de zegelkosten, is het belang, dat 's Lands schatkist bij de instandhouding van de jacht heeft, niet onbeduidend.

Bij deze voordeelen komen nog de loonen van particuliere jachtopzieners, drijvers en polsjagers, de uitgaven voor reis- en verblijfkosten, die met het oog op de jacht worden gemaakt, de transportkosten van wild en de belangen, die de verkoopers van jachtgeweren, kruit, lood, jachtkleeding, andere jachtbenoodigdheden en wildvoeder, de hondenfokkers en de uitgevers van jachtliteratuur bij de instandhouding van de jacht hebben."

Het is jammer, dat de jager uit het Landbouwrapport geen lid van de commissie was; hij had onder de voordeelen nog kunnen noemen: de faecaliën van de fazanten en het feit, dat de reeën alleen die rogge afweiden, welke te welig staat.

De regeering deelt in de Memorie van Toelichting mee, dat ze bij het ontwerpen van een nieuwe Jachtwet „een dankbaar gebruik gemaakt heeft van de belangrijke voorstellen der Staatscommissie."

[2]) Zie „Verslag van de Staatscommissie, ingesteld bij Koninklijk Besluit van 11 Maart 1904, no. 28", blz. 5.

De voorstellen der commissie — ziet, hoe degelijk deze zaak is voorbereid — zijn na haar openbaarmaking om advies toegezonden aan de Gedeputeerde Staten, aan landbouw-vereenigingen, aan de Koninklijke Jagersvereeniging en aan de Jagersvereeniging Nimrod.

En op 22 September 1920 — 10 jaar dus na de publicatie van het rapport der Staatscommissie, en 18 jaar nadat ze daartoe door de Tweede Kamer was uitgenoodigd — heeft de regeering een nieuw ontwerp-Jachtwet ingediend.

Welke zijn nu de voornaamste bepalingen?

Het ontwerp wil in de eerste plaats de heerlijke jachtrechten afschaffen en den eigenaren een schadeloosstelling uitkeeren.

De heerlijke rechten danken hun ontstaan aan de eigenaardige verhouding, die er in de middeleeuwen bestond tusschen leenheeren en leenmannen. De laatste namen zekere verplichtingen op zich ten opzichte van de eersten en van de bewoners van hun gebied. In ruil daarvoor schonken de leenheeren hun zekere rechten: vischrechten, tolrechten, tiendrechten, jachtrechten, enz. Tegenover de plichten stonden dus de rechten. Zoodra echter de plichten vervielen, vervielen meteen en daardoor ook de rechten.

Zoo luidt de theorie! Maar de practijk was deze, dat de vroegere leenmannen en hun nakomelingen de oude rechten wisten te handhaven, toen door het verdwijnen van het leenstelsel de plichten waren vervallen. Zij konden dat doen, omdat zij in de regeering van het land een overheerschende positie innamen, terwijl degenen, ten koste van wie de rechten werden uitgeoefend, politiek rechteloos waren. Toen echter kwam de Fransche Revolutie, die als een frissche wind over Europa woei en veel, dat oud en vermolmd was, in puin deed storten.

Art. 25 van de Staatsregeling 1798 luidde:

„Alle Tiend-, Chijns-, of Thijns, Verkoops-, Afstervings- en Naastingsrechten, van welken aard, mitsgaders alle andere rechten of verplichtingen, hoe ook genoemd, uit het Leenstelsel of Leenrecht afkomstig, en die hun oorsprong niet hebben uit een wederzijdsch, vrijwillig en wettig verdrag, worden met alle de gevolgen van dien, als strijdig met der burgeren gelijkheid en vrijheid, voor altijd vervallen verklaard."

En art. 27 luidde:

„Alle burgeren hebben te allen tijde, het recht, om met uitsluiting van anderen, op hun eigen of gebruikten grond te jagen, te vogelen of te visschen."

Dat alles is zeer duidelijk: de revolutie ruimde de voorrechten uit de middeleeuwen op! Maar 20 jaar later woei er weer een reactionnaire

wind over Europa en toen Willem I aan de regeering kwam, was één zijner eerste daden een besluit uit te vaardigen, ,,houdende provisioneele bepalingen wegens de toekomstige uitoefening der voormalige Heerlijke Rechten."

Art. 3 van dat besluit luidde:

„De rechten van jacht, visscherij, vogelarij, nakoop, pondgeld, veeren en soortgelijken, zullen op den voet bij het voorgaande artikel bepaald, door de eigenaren der heerlijkheden worden behouden, onder speciale onderwerping echter van alle dezelve rechten aan zoodanige modificatiën en reglementaire bepalingen als Wij vermeenen zullen, omtrent eenige daarvan, of omtrent allen, te moeten vaststellen, te welken aanzien Wij ons alle mogelijke ruimte voorbehouden."

De beteekenis van dit artikel is, ondanks ,,alle mogelijke ruimte" duidelijk: de heerlijke jachtrechten worden in eere hersteld.

Niettemin is dit een ,,provisioneele" bepaling; de definitieve kwam bij besluit van 8 Februari 1815, waarbij de voormalige bezitters van heerlijke jachtrechten (en andere rechten) hun ,,eigendom" terug kregen.

Tòch ligt hier een heerlijke kluif, waaraan reeds vele juristen hebben gesmuld.

Het ,,provisioneele" besluit draagt de dagteekening 26 Maart 1814, een datum, waarop de koning ,,machtsvolheid" bezat en kon doen wat hij wilde. Maar het besluit is afgekondigd in het ,,Staatsblad" no. 46 van dat jaar, op een tijdstip, dat de Grondwet van 1814 reeds in werking was getreden en de vorst geen regelingen meer kon treffen zonder daarin de Staten-Generaal te kennen.

De kluif nu is deze: is voor de rechtsgeldigheid van het besluit beslissend de datum der dagteekening of die der afkondiging.

Volgens het Gerechtshof van Noord-Brabant (arrest van 9 November 1841) is het tijdstip der afkondiging beslissend, maar deze wordt geacht te zijn geschied op den dag der dagteekening en mag niet worden beoordeeld naar het nummer van het ,,Staatsblad".

Volgens den Hoogen Raad — en de meerderheid der Staatscommissie bovenbedoeld [3]) — beslist de dag der dagteekening, zonder dat die der afkondiging een rol speelt. De Hooge Raad is dus van oordeel, dat het besluit van 1814 rechtgeldigheid heeft.

Volgens anderen — o. a. volgens mr. S. van Houten [4]) — beslist de dag der afkondiging. De heer Van Houten schrijft:

„Nu staat zeker één ding vast, n.l. dat, zonder publicatie, de goedkeuring, zelfs de onderteekening van eenig besluit, aan dat stuk geen formeele rechtskracht geeft.

[3]) Zie het Rapport der Staatscommissie, blz. 24.

[4]) Zie de Nota van Mr. S. van Houten, als derde bijlage gevoegd bij het Rapport der Staatscommissie, blz. 78.

De onderteekenaar heeft eerst door publicatie zijn wil onherroepelijk gebonden. Volgens de dagbladen had Czaar Alexander II den dag, waarop hij vermoord werd, een besluit tot bijeenroeping eener volksvertegenwoordiging onderteekend. Niemand zal wel beweren, dat zijn opvolger, zoo hij daaraan geen gevolg wilde geven, het besluit had moeten publiceeren en dan weder formeel intrekken. De laatste ontbinding van den Rijksdag geschiedde krachtens een volkomen in forma in den zak van Von Bülow voorhanden besluit. Ware de toen voorziene stemming in den Rijksdag in anderen zin uitgevallen, het stuk ware scheurpapier gebleven.

Op het tijdstip, waarop de machtsvolheid van den souvereinen vorst door het in werking treden der Grondwet van 1814 ophield, was dit besluit nog niet in het leven getreden en had het nog geen formeele kracht van wet.

De heer Van Houten is derhalve van meening, dat het besluit van Willem I ongeldig was en dat dus de heerlijke jachtrechten nooit wettelijk hersteld zijn.

Onze vriend Schaper zeide eens in de Tweede Kamer, dat hij maling had aan de juristerij. Het komt ook mij voor, dat men met wetsuitleg alle kanten uit kan; op grond van het bovenstaande kan men verklaren: de bezitters van heerlijke jachtrechten hebben g e e n of hebben w è l wettelijke eigendomsrechten. De kant, dien de jurist uitvalt, zal vaak worden beheerscht door den kijk, dien hij op de rechtvaardigheid van de zaak heeft.

Het behoeft dus niet te verwonderen, dat onze regeering de meening is toegedaan, dat de bezitters van heerlijke jachtrechten een w e t t e l i j k bezit hebben en dat men hen moet schadeloos stellen, wanneer men hen dat recht afneemt. In de Memorie van Toelichting (blz. 9) zegt zij:

„De ondergeteekenden hebben in het onderhavige ontwerp de oplossing der Staatscommissie aanvaard, louter om deze reden, dat de jachtrechten thans reeds gedurende een eeuw zijn beschouwd en behandeld als rechtsgeldig bestaande en als bestanddeelen van het vermogen. Zij zijn in dien tijd voorwerp geweest van overeenkomsten; bij boedelscheiding zijn zij voor de geschatte waarde toebedeeld; processueel zijn zij als rechtgeldig erkend; het ware deswege een onbillijkheid met dezen feitelijken toestand niet volledig rekening te houden."

Toch voelt ieder, dat de heerlijke jachtrechten — er is in Nederland een oppervlakte van ongeveer 300,000 H.A., waarop een heerlijk jachtrecht rust — uit den tijd zijn. In de oude jachtwet is reeds een poging gedaan ze op te ruimen. Artikel 3 luidt:

„Het jagtrecht, dat derden op gronden of wateren van anderen hebben, kan door dezen worden afgekocht, al ware het tegendeel uitdrukkelijk bedongen."

Dat klinkt nog al bout, maar in de practijk is er niets van terecht gekomen, omdat de eischer zulke hooge proces-kosten kreeg, dat ze de waarde van het jachtrecht nabijkwamen of zelfs overtroffen. Bij

de behandeling van zijn motie in 1904 [5]) gaf Helsdingen daarvan in de Kamer dit treffende voorbeeld:

„Aan den afkoop daarvan (van de heerlijke jachtrechten, v. d. S.) zijn nog veel te groote moeilijkheden verbonden, zooals de heer Dr. Rezemans, professor aan het Groot-Seminarium te Hoeven, nog kort geleden ondervonden heeft. Deze wilde het jachtrecht afkoopen van een hoeve groot 18 H.A. De eigenaar van het heerlijke jachtrecht achtte de geboden som niet voldoende en de rechtbank heeft toen een commissie van drie jagers benoemd om dit punt te onderzoeken.

Deze commissie achtte het aangeboden bedrag inderdaad onvoldoende en het resultaat is geweest, dat de heer Rezemans heeft moeten betalen:

voor afkoop van het heerlijk jachtrecht . . f 948.78
voor het onderzoek van de drie deskundigen „ 1094.10
nog een rekening van . . . . . „ 110.—

en eindelijk zijn eigen proces-kosten."

Het spreekt vanzelf, dat er bij een dergelijke wijze van procedeeren van afschaffing der heerlijke jachtrechten geen sprake kon zijn.

Het doet dan ook aangenaam aan, dat art. 80 van het aangeboden ontwerp luidt:

„Alle jachtrechten zijn opgeheven.
Jachtrechten kunnen niet meer gevestigd worden."

Dit artikel heeft mijn onverdeelde sympathie.

In de volgende artikelen (art. 81—art. 127) wordt de schadeloosstelling aan de bezitters der heerlijke jachtrechten geregeld. Ze wordt vastgesteld door een Jachtcommissie, door „Ons" te benoemen. De schadeloosstelling, wordt van Rijkswege aan de vroegere bezitters der jachtrechten uitgekeerd in 30 annuïteiten, ieder groot 7.3 ten honderd. Het Rijk wentelt dezen last af op de eigenaren van den grond door op ieder kadastraal perceel, dat met jachtrecht bezwaard was, een jachtrente te vestigen; gedurende 30 jaren moet ze aan het Rijk worden betaald; ze bedraagt ieder jaar 7.5 pCt. van het totale bedrag der schadeloosstelling. Oneenigheden tusschen belanghebbenden en de Jachtcommissie worden opgelost door den Hoogen Raad.

Voor deze schadeloosstelling voel ik niets. Veeleer ware er aanleiding de vraag te bespreken, hoe hoog de schadeloosstelling moet zijn, die de bezitters van heerlijke jachtrechten hebben te betalen aan de grondgebruikers voor het uitoefenen van een recht, dat géén recht was.

Afgezien van deze regeling is de afschaffing der heerlijke rechten zeer sympathiek. Groote hulde kan de regeering deswege niet treffen, want het is een vrucht, die reeds een eeuw rijp is. Eerder zou men de vraag kunnen stellen, hoe het mogelijk is, dat men een zóó rijpe

[5]) Handelingen Staten-Generaal, blz. 2251.

vrucht zóó lang heeft kunnen laten hangen zonder ze te plukken. Herhaaldelijk heeft de regeering op aanmaning van de jagers de jachtwet gewijzigd — 1886, 1896, 1904, 1908, 1911, 1912, — maar nooit heeft ze den moed gehad door een voorstel tot afschaffing van de heerlijke jachtrechten de landjonkers onaangenaam te zijn.

Een andere, hoogst belangrijke, zaak, die in het nieuwe ontwerp wordt geregeld, is de vergoeding voor wildschade, waarop voortaan de landbouwer aanspraak zal hebben. Tot dusverre kon de haas het gewas opvreten en de boer moest het lijdelijk aanzien; op vergoeding had hij geenerlei recht.

Men herinnert zich, dat in 1902 door de Kamer een motie-Kolkman werd aangenomen, waarin de regeering werd opgedragen, speciaal dit vraagstuk te regelen. De regeering heeft zich 18 jaren bedacht en is nu gekomen met een voorstel.

Hoe is de voorgestelde regeling?

De boer, die schade heeft, moet daarvan opgave doen aan den kantonrechter. De opgave moet o. a. bevatten (art. 63):

a. aanduiding van den grond, waar het wild thuis hoort;
b. zoo mogelijk het bedrag, dat als vergoeding van den eigenaar van het land onder a wordt gevorderd.

De kantonrechter benoemt onverwijld een deskundige (uit een lijst van ten minste vijf personen, die hem door Gedeputeerde Staten wordt verstrekt) en bepaalt dag en uur, waarop de schade-opneming zal plaats vinden (art. 64). Dan gaat men samen naar het veld — de kantonrechter, de griffier, de deskundige, de klager en de aangeklaagde. Klager en aangeklaagde kunnen zich doen vertegenwoordigen door een schriftelijk of telegrafisch gemachtigde en kunnen zich door een raadsman doen bijstaan. Bij de schade-opneming „tracht de kantonrechter de partijen tot overeenstemming te brengen" (art. 65). Blijft de overeenstemming uit, dan beslist de kantonrechter in een zitting van het kantongerecht, waarin de klager en de aangeklaagde nogmaals de gelegenheid krijgen hun belangen te verdedigen.

Wie plotselig van de planeet Saturnus op deze aarde kwam vallen, zou in bovenstaande regeling veel goeds zien. Maar wie ook maar eenigszins bekend is met de verhouding tusschen huurder en eigenaar, tusschen pachter en landheer, die weet, dat ze niets is dan . . . schijn.

Men stelle zich voor:

Een pachter van Mr. P. A. V. baron van Harinxma thoe Slooten komt op een goeden morgen tot de ontdekking (zooals dat meer gebeurt), dat zijn akkers zijn kaal gevreten door de reeën, die de baron uit Duitschland heeft geïmporteerd en die hem zoo buitengewoon dierbaar zijn.

Tot dusverre heeft de boer berust in de schade, die het wild hem toebracht. Maar nu zal hij zijn recht zoeken. En tegen zijn landheer .... baron Van Harinxma thoe Slooten .... dient hij een aanklacht in ....

Malligheid, niets dan malligheid. De man d o e t het niet, want a l s hij het doet, gaat hij onverbiddelijk van zijn boerderij.

„Nietig is elk beding, waarbij de gebruiker van grond afstand doet van zijn recht op vergoeding van wildschade", zegt art. 59. Een dergelijk artikel is volkomen waardeloos, want met of zonder „beding", de pachter d e n k t er niet aan, zijn landheer voor den rechter te dagen. Het moet de regeering ook bekend zijn, dat de landjonker den pachter volkomen in de macht heeft; wist ze het niet, dan zou ze het hebben kunnen leeren uit het Rapport, dat door het departement van den heer Van IJsselsteijn is uitgegeven. Maar juist omdat men geen onbekendheid met de bestaande verhoudingen mag veronderstellen, doet het merkwaardig aan, dat een regeling wordt gepresenteerd, waarvan in de practijk niets kan terecht komen.

Maar niet iedere landbouwer, zal men zeggen, woont op een boerderij van een adellijken jager. Best, maar of de eigenaar adellijk of niet-adellijk, jager of geen jager is, hij heeft er een vervloekten hekel aan, dat zijn pachter hem aanklaagt en de pachter (53 pCt. van den cultuurgrond in ons land wordt gepacht), dit wetende, doet zoo iets niet.

Neem echter aan, dat hij — of de kleine eigenaar — de stoute schoenen aantrekt en zich wendt tot den kantonrechter....Mr. M. P. D. baron Van Harinxma thoe Slooten ... Zijn opgave aan den kantonrechter moet o. a. vermelden: „den grond of de gronden, waar het wild thuis hoort".

Is aan dezen eisch te voldoen?

De boer moet opgeven, waar het wild thuis hoort, dat des nachts, toen hij sliep, zijn oogst heeft vernield. Hoort het thuis op den grond van eigenaar A, die links van hem woont? Of bij eigenaar B, die rechts van hem ligt? Of bij C, die vóór zijn landerijen bezittingen heeft? Of bij D, die achter hem ligt? Of misschien bij eigenaar E, die op 5 minuten afstands een boschje heeft, waarin het wild zich gaarne ophoudt?

Het is onzinnig! In 99 gevallen van de 100 is niet op te geven, waar het wild thuis hoort, aannemende nog, dat het een v a s t e woonplaats heeft! Indien men de hazen kon verplichten bij ieder bezoek een visitekaartje achter te laten, dan was er iets te zeggen voor den eisch, in art. 63 neergelegd. Maar zoo lang een dergelijke wet niet in werking is getreden, is het een dwaasheid, dien eisch te stellen.

Van die heele schadeloosstelling zal niets terecht komen. Euphemistisch drukt de regeering dit zelf uit in de Memorie van Toelichting: „Voorzeker, de beschadigde zal niet altijd in staat zijn, de herkomst van het wild aan te toonen. Maar dan zal het in verreweg de meeste gevallen een zóó geringe schade betreffen, dat, in het algemeen beschouwd, van een nadeel aan het landbouwbelang toegebracht, kwalijk sprake kan zijn en overigens voor het inroepen van 's rechters tusschenkomst geen redelijke grond bestaat."

Inderdaad, de aldus geregelde schadeloosstelling is niets dan een wassen neus: nòch de eigen boer, nòch de pachter kunnen bewijzen, waar het wild „thuis" hoort, terwijl de pachter, als hij het kon bewijzen, het niet zou durven.

De Staatscommissie inzake de jacht heeft een andere regeling van de schadevergoeding voorgesteld.*) Zij wilde iedere provincie verdeelen in stukken: jachtschappen. Deze nieuwe publiekrechtelijke lichamen zouden worden bestuurd door organen, bestaande uit een door de Kroon aangewezen voorzitter en vier tot acht leden, gekozen door de eigenaren van meer dan een halve hectare grond; om de „democratie" te bevorderen zou geen eigenaar meer dan 6 stemmen mogen uitbrengen.

Ieder jachtschap zou worden verdeeld in jachtperceelen, welke door het bestuur zouden worden verpacht of door een aangestelden jager ten bate van het jachtschap zouden worden bejaagd. Buiten het jachtschap zouden vallen aaneengelegen gronden van ten minste 50 H.A., die een bruikbaar jachtterrein vormen: de commissie noemt dit privatieve jachtperceelen.

De landbouwer, die wildschade had, kon zich wenden tot het bestuur van het jachtschap met een eisch tot schadevergoeding; wanneer een oplossing langs minnelijken weg niet werd verkregen, zou de kantonrechter uitspraak doen.

De schade moest worden betaald uit de kas van het jachtschap, die haar baten trok uit de verpachtingen, en die aan het einde van ieder jaar, verminderd met de uitgekeerde bedragen aan schadevergoeding, onder de leden van het jachtschap zou worden verdeeld.

Het voordeel van deze regeling is, dat de pachter bij zijn eisch tot schadevergoeding niet bij zijn landheer terecht komt; dit zal hem waarschijnlijk tot meer vrijmoedigheid stemmen, al is het niet denkbeeldig, dat hij in het bestuur van het jachtschap te doen zal krijgen met vrienden van den landheer, die het recht tot schadevergoeding wederom illusoir maken.

*) Zie het Rapport, blz. 8 e.v.

De regeering heeft het jachtschappen-stelsel niet aanvaard: ze heeft, volgens de Memorie van Toelichting twee ernstige bezwaren. In de eerste plaats vindt ze het scheppen van privatieve jachten een niet te dulden bevoorrechting van de groot-grondeigenaren: zij toch kunnen daarvoor alleen in aanmerking komen. Dit bezwaar is juist, maar het is buitengewoon gemakkelijk te ondervangen door ze eenvoudig weg te laten en a l l e n grond binnen het jachtschap onder het beheer van het jachtschapsbestuur te brengen. Daaraan schijnt de regeering niet te hebben gedacht!

Het tweede bezwaar is, dat door deze regeling het eigendomsrecht wordt aangetast: volgens art. 641 Burgerlijk Wetboek is de eigenaar van het land ook eigenaar van het jachtrecht. „Dit is een bezwaar", zegt de M. v. T., „dat bij een zeer groot deel der landelijke bevolking en in het algemeen bij hen, die het eigendomsrecht niet buiten de noodzakelijke grenzen willen beperken, zwaar weegt." Het is waarschijnlijk, dat dit bezwaar ook bij de regeering zwaar weegt: het eigendomsrecht is het heilige huisje, waar niet aan getornd mag worden.

Het jachtschappen-stelsel van de staatscommissie heeft ook mijn instemming niet, maar er lijkt mij een jachtschappen-regeling denkbaar, waarbij van de schade-vergoeding heel wat meer terecht komt dan bij de onzinnige regeling, die de regeering in haar ontwerp-Jachtwet voorstelt.

Maar hoe men de vergoeding voor wildschade ook regelt, goed of slecht, er is geen enkele regeling, die bevredigend is. Het algemeen belang eischt niet, dat de schade vergoed wordt, maar dat ze voorkomen wordt. Dat is steeds zoo geweest, maar in dezen tijd, nu men roept om: productie, productie! nu is het een eisch, die te meer dringt, dat men de levensmiddelen n i e t laat opvreten door het wild. Als echter de jachtbelangen van de groote heeren op het spel staan, zwijgt de roep om productie.

De afschaffing van de heerlijke jachtrechten en de regeling van de vergoeding wegens wildschade — dat zijn de groote zaken, waarmee het nieuwe ontwerp-Jachtwet zich bezig houdt.

Van de rest noemen we:

D e j a c h t a k t e n. Men zou denken, dat het schieten van het wild zou worden vergemakkelijkt om de wildschade te voorkomen. Geenszins! Er wordt een stevige poging gedaan om de jacht nog meer tot een privilegie te maken van de bezittende klasse dan tot dusverre het geval was. Voortaan zal voor een jachtakte, die nu ƒ 30.— kost, ƒ 75.— moeten worden betaald; voor den kleinen man een niet te betalen bedrag. De boer, die gewoon was te jagen op eigen grond

en op dien van enkele mede-boeren, zal voortaan geen jachtakte meer kunnen koopen. Ook hij zal strooper worden en aldus het onnoemelijke kwaad verergeren, dat boven is geschetst. Het is sterk, dat een christelijke regeering, die pal zegt te staan voor de zedelijke belangen van de bevolking, een dergelijken maatregel durft voor te stellen: haar kapitalistisch geweten heeft wederom luider gesproken dan haar christelijk beginsel.

Uit tal van kleinigheden blijkt, dat de regeering den landjonker in alles ter wille wil zijn. Zoo stelt zij b.v. voor, het stelsel van de logeerakten in te voeren (art. 6). Deze worden uitgereikt aan ingezetenen van het Rijk, houders van een jachtakte, ten behoeve van buitenlanders, die hier willen jagen; ze wordt afgegeven „onder overlegging van dezer portret" (art. 6). Ze kosten maar *f* 10.— en zijn veertien dagen geldig. Hiervan wordt natuurlijk alleen maar gebruik gemaakt door de „bezitters", door de vrienden van Prins Hendrik en den heer Von Hohenzollern. Deze lieden worden met de grootste voorkomendheid behandeld; een portret alleen is voldoende om een akte te bekomen. Een Nederlandsche boer moet aan tal van eischen voldoen (behalve de storting van *f* 75.—) om een jachtakte te kunnen krijgen (art. 9), maar buitenlanders van hooge „komaf" krijgen er één „onder overlegging van dezer portret". Het is maar een kleinigheid, deze logeerakte, maar het doet zoo onaangenaam aan, dat de regeering, die den landbouwer aan de grootste willekeur overlevert, de groote heeren in alle kleinigheden tegemoet treedt.

Nòg een kleinigheid, die betrekking heeft op de gelijkstelling tusschen man en vrouw. Tot dusverre mochten de zonen beneden den leeftijd van 18 jaar hun vaders op de jacht vergezellen, mèt geweer en zónder jachtakte. De regeering stelt voor (art. 8) dit recht voortaan niet alleen toe te kennen aan de zonen, maar ook aan de dochteren. Wij zijn natuurlijk vóór de gelijkstelling van man en vrouw — en van zoon en dochter — maar de oplettendheid tegenover de jagers steekt schril af tegen de onachtzaamheid, waarmee men de eenvoudige landbouwers behandelt.

Hoe regelt de regeering de buitengewone vergunningen? Het nieuwe artikel (art. 53) geeft wederom de bevoegdheid, buitengewone vergunningen te geven voor het vangen van wild „zoowel op eigen gronden als op gronden van derden".

Men herinnert zich, dat wij drie bezwaren hadden in verband met de buitengewone vergunningen — de beperktheid van de vergunning, de onwil van de autoriteiten en de economische overmacht van den landheer. Het eerste bezwaar is nu vervallen: wanneer een vergunning wordt verleend voor het jagen op andermans grond, dan zal ze door

de rechterlijke macht niet meer nietig kunnen worden verklaard. Maar de twee andere bezwaren zijn gebleven: het is weer de commissaris der koningin, die de vergunningen verleenen moet en die er krachtens zijn afkomst niets voor kan voelen, dat Jan Proleet zich vrijelijk, met het geweer op schouder, op de landerijen kan bewegen, die hem of zijn adellijke broeders toebehooren; en het is weer de groote landheer, die zijn boeren eenvoudig zal verbieden een buitengewone vergunning aan te vragen, zooals hij het tot dusverre verboden heeft.

Men herinnert zich, dat de minister op het standpunt staat, dat hij met art. 26 van de oude wet in de hand, wèl het recht heeft een buitengewone vergunning te doen uitreiken op gronden van derden. Nochtans is daarvan tot 1918 nimmer en na 1918 sporadisch gebruik gemaakt. Het is te voorzien, dat ook van de nieuwe bevoegdheid een uiterst spaarzaam gebruik zal worden gemaakt en dat ze den landbouwer in de benauwende positie laat, waarin hij thans verkeert.

Hetzelfde artikel 53 bevat echter nog een paar alinea's, waaruit blijkt, dat de regeering niet tegen het machtige jagersgilde kan of durft op te roeien. Ze luiden:

„Echter is het vangen of dooden van wilde zwijnen, konijnen en schadelijk gedierte, voor zooveel dit niet geschiedt met strikken of schietgeweer, onbeperkt geoorloofd aan gebruikers van gronden of met hunne schriftelijke vergunning of in hun tegenwoordigheid.

Indien aan den houder eener vergunning de toegang tot het terrein geweigerd wordt, verschaft hij zich dien desnoods met inroeping van den sterken arm."

Dat ziet er op het eerste gezicht niet slecht uit: de gebruiker van den grond mag de zwijnen, konijnen en het schadelijk gedierte verdelgen! Maar het artikel wordt volkomen waardeloos door de beperking „voor zooveel dit niet geschiedt met strikken of schietgeweer."

Mijn lieve God, hoe zal men een wild konijn anders bemachtigen dan met strikken of met „schietgeweer"? Ik herinner mij, dat in mijn kinderjaren mijn moeder wel eens tegen mij zei: „je moet hem eerst wat zout op de staart leggen, dan kun je hem zóó pakken." Zou dat misschien ook het advies zijn van den joligen Heemskerk, die het nieuwe ontwerp mede heeft onderteekend?

En hoe zal men een wild zwijn anders te pakken krijgen dan met een geweer? Onze Kamerleden moeten bij de openbare behandeling van het ontwerp daaromtrent eens nadere inlichtingen vragen.

Hier heeft men, evenals bij de schadevergoeding, te doen met een mooi gebaar. Het is onbegrijpelijk, dat de regeering met zulke malligheden voor den dag durft te komen.

Een poging wordt gedaan om de s t r o o p e r i j e n tegen te

gaan. De straf n.l., waarmee men den strooper bedreigt, wordt verzwaard.

Volgens de oude jachtwet worden de gewone jacht-delicten — jagen zonder akte, jagen op verboden terrein, jagen in gesloten jacht, jagen op Zondag, enz. enz. — gestraft met uitsluitend boete, met *f* 20.— als hoogste grens. Voortaan zal dat *f* 100.— zijn, terwijl reeds bij de eerste overtreding een hechtenis van ten hoogste acht dagen kan worden opgelegd.

Wanneer dezelfde delicten 's nachts worden gepleegd, bedraagt volgens de oude jachtwet de straf ten hoogste *f* 40.— boete of 7 dagen hechtenis; voorgesteld wordt *f* 500.— of 6 maanden.

Bij recidive bedraagt de straf *f* 40.— of 7 dagen; het wordt *f* 500.— of 6 maanden.

Overtreding van de Jachtwet in vereeniging van 4 of meer personen werd gestraft met ten hoogste *f* 60.— boete of 14 dagen hechtenis; de stroopers behoeven voortaan slechts met hun tweeën te zijn om tegen zich te hooren eischen *f* 500.— of 6 maanden.

Vermomming wordt thans bedreigd met *f* 60.— of 14 dagen; wie zich voortaan onkenbaar maakt, zal onverbiddelijk moeten brommen en kan een vol jaar tegen zich hooren uitspreken.

Ziedaar de feiten!

Men neemt niet de oorzaken, die tot misdaad leiden, weg, maar men verzwaart de roede!

Zal men er den strooper mee op den goeden weg terugbrengen? Geen sprake van! Wie den strooper kent, die weet, dat hij zijn profijtelijk en avontuurlijk — en dus aantrekkelijk — ambt zal uitoefenen, zoolang er nog één haas in het vrije veld rondloopt. Hij zal iets omzichtiger worden, hij zal zich heviger dan ooit tegen den jachtopziener verzetten, die hem verbaliseert en zijn geweer in beslag neemt, hij zal door valsche getuigenissen van zich en anderen zich aan de straf probeeren te onttrekken, zijn haat tegen den ,,stillen oppasser'' zal groeien . . . maar hij zal zijn bedrijf niet opgeven, zoolang de jachtwet zorgt, dat er hazen en konijnen, patrijzen en fazanten in ruimen overvloed aanwezig zijn.

Mijn oordeel over het ontwerp voor een nieuwe jachtwet, door de ministers Van IJsselsteijn, De Vries en Heemskerk onderteekend en door de koningin aan de Tweede Kamer aangeboden, onder aanroeping van Godes heilige bescherming, is zeer ongunstig.

Mijn bezwaren tegen de huidige jachtwet zijn tweeërlei:

1°. dat zij den landbouwer groote schade berokkent;

2°. dat zij, door het uitlokken van strooperijen, het moreel der plattelandsbevolking zeer ernstig bedreigt.

Ten opzichte van beide punten brengt dit ontwerp geenerlei verbetering.

Wil men iets doen — niet voor den vorm, maar in werkelijkheid — dan moet men iederen landbouwer het recht geven zijn grond te zuiveren van het wild, dat zijn oogst bedreigt. Dàt is het, wat iedere boer wenscht: hij beschouwt het als zijn natuurrrecht, zijn vruchten te beschermen. En dat i s ook zijn recht in het oog van ieder, wien blik niet beneveld wordt door de jachtbelangen van een kleine groep bevoorrechten.

Ik beweer niet, dat de zaak dadelijk en geheel in orde zou zijn, als ieder landgebruiker het recht kreeg het wild op zijn akkers te dooden, want ook dan ware het denkbaar, dat de landheer zich op de een of andere manier het recht aanmatigde het wild te schieten. Geheel — en afdoende — kan de zaak pas worden geregeld, als de landheer .... verdwenen is en de bodem gesocialiseerd. Dan zal niet meer het belang van den enkeling, maar dat der gemeenschap het e e n i g e richtsnoer zijn. Maar zoolang dit niet het geval is, geve men iederen grondgebruiker het recht, zelf zijn oogst te beschermen.

Wanneer men het eigendomsrecht van het wild vastkoppelt aan het gebruik van den grond, dan is het met de strooperij gedaan. Zoo min de eene boer het gras maait op den akker van zijn buurman of diens aardappelen rooit, zoo min zal hij er aan denken diens wild te rooven. Dàn ook kan het hatelijkste wezen, dat het platteland kent, de jachtopziener, zijn matten oprollen; dan is de put gedempt, waarin thans honderden moreel verongelukken.

Maar dat alles gaat niet zonder het heilige huisje van het eigendomsrecht aan te tasten en zonder de landjonkers onaangenaam te zijn. En juist dàt wenscht onze kapitalistische regeering te voorkomen.

Zelden nog zagen we een wetsontwerp, dat op zoo stuitende wijze de voorrechten van de grooten der aarde handhaafde!

FEITEN EN CIJFERS

De Ontwikkeling der Vakbeweging sedert 1913.

Door het Internationaal Arbeidsbureau is onlangs een onderzoek ingesteld naar de ontwikkeling der vakbeweging in de voornaamste landen sinds 1913.

Dit onderzoek toont aan, dat in de dertig landen, in het onderzoek betrokken, het totaal aantal in vakorganisaties vereenigde arbeiders, dat in 1913 weinig meer dan zestien millioen bedroeg, in 1919 gestegen was tot twee en veertig millioen.

Omtrent het jaar 1920 zijn nog niet alle gegevens binnengekomen. Neemt men voor de ontbrekende landen echter aan, dat in hun cijfers betreffende de leden-

tallen der vakvereenigingen, sinds 1919 geen wijziging is gekomen, dan verkrijgt men een aantal van ongeveer acht-en-veertig millioen georganiseerde arbeiders in 1920, dus meer dan het drievoudige van vóór den oorlog.

In het hieronder volgende staatje vindt men de betreffende cijfers voor de drie jaren 1913, 1919 en 1920 vereenigd:

	1913	1919	1920
Argentinië	onbekend	476.000	750.000
Australië	498.000	628.000	684.000
België	200.000	715.000 (2)	920.000
Bulgarije	30.000 (2)	36.000	36.000 (1)
Canada	176.000	378.000	374.000
Denemarken	152.000	360.000	400.000
Duitschland	4.513.000	11.900.000	13.000.000 (2)
Finland	38.000	41.000	59.000
Frankrijk	1.027.000	2.500.000	2.500.000 (1)
Griekenland	onbekend	170.000	170.000 (1)
Groot-Britannië en Ierland	4.173.000	8.024.000	8.024.000 (1)
Hongarije	115.000 (2)	212.000	343.000
Indië	—	500.000	500.000
Italië	972.000	1.800.000	3.100.000
Japan	—	247.000	247.000 (1)
Nederland	189.000	457.000	683.000 (2)
Nieuw-Zeeland	72.000	83.000	83.000 (1)
Noorwegen	64.000	144.000	142.000
Oostenrijk	260.000	803.000	830.000
Polen	onbekend	350.000 (2)	947.000 (2)
Portugal	onbekend	100.000	100.000 (2)
Roemenië (oud)	10.000	75.000 (2)	90.000
Rusland (oud)	—	3.639.000	5.220.000
Servië	9.000	20.000	20.000 (1)
Spanje	onbekend	876.000	876.000
Tsjecho-Slovakije	onbekend	1.301.000	2.000.000 (2)
Vereenigde Staten	2.722.000	5.607.000	5.179.000
Zuid-Afrika	5.000	60.000	60.000 (1)
Zweden	136.000	338.000	400.000 (2)
Zwitserland	95.000	200.000	292.000
Totaal	16.152.000 (2)	42.040.000	48.029.000

Er blijkt uit deze cijfers, dat vooral in België, Duitschland, Italië, Nederland en Oostenrijk een buitengewone stijging heeft plaats gevonden.

Wij vestigen er de aandacht op, dat van de 42 millioen vakvereenigingsleden, die in 1919 bekend waren, 34 millioen, dus meer dan 80 procent, tot de verschillende landen van Europa behoorden. Van de overblijvende 8 millioen behoorden 6 millioen tot Noord-Amerika.

Bovendien valt nog op te merken, dat zes van de dertig landen, waarover het onderzoek zich uitstrekte, Duitschland, Engeland, Frankrijk, Italië, Rusland en de Vereenigde Staten te zamen meer dan 33½ millioen vakvereenigingsleden telden, dus tachtig procent van het totaal. De overige twintig procent verdeelt zich over 24 landen.

[1]) Cijfer van 1919; [2]) Schatting.

BOEKBESPREKING

„Breed Marxistisch klasse-inzicht?" door W. van Leuven, J. J. Bos, Amsterdam 1921.

De officieele Moskousche Communistische Partij in Duitschland heeft onlangs haar sensationeele oppositie-brochure gehad, n.l. het bekende geschrift van Dr. Paul Levi, de officieel-Moskousche Nederlandsche C. P. heeft nu ook de hare. Dit is de overeenkomst, verder is het verschil nogal belangrijk. De grond voor de oppositie van Dr. Levi in Duitschland was het rockelooze „Putschisme" in de heillooze Maart-revolutie in Midden-Duitschland, principieel door hem in meer dan één opzicht, daarbij scherp en klaar uitgedrukt. Die van onzen Nederlandschen opposant tegen de leiding zijner partij, mist in velerlei opzicht die klaarheid van inzicht, die het doen verschijnen van zijn geschrift politiek en historisch rechtvaardigen kan. Wat de schrijver beoogt komt maar vaag tot uitdrukking, terwijl de wijdloopige manier waarop wij ingelicht worden over den inwendigen toestand van de Nederlandsche C. P., over de kwaliteit van de „massa" die haar vormt, de belachelijke arrogantie van het stuk of wat leiders die daar over die „massa" Lenintje spelen, den lezer buiten die partij allicht niet zoo erg kan interesseeren.

Misschien ook zouden zoowel de mededeelingen omtrent den innerlijken ziektetoestand van de Communistische Partij in ons land, als de onthullingen over de intrigues van de leiders en het clubje hunner satellieten, hun gekuip en de verdere onverkwikkelijke verhoudingen in dit kampement van politieke impotenties meer objectieve waarde hebben gehad, zoo de schrijver niet eerst een reis met het groote partijhoofd de eer had te mogen maken, welks resultaten voor hem in meer dan één opzicht, als de thuiskomst van een koude kermis bleken te zijn.

Intusschen, het geschrift is er en wij als niet onmiddellijk geïnteresseerden, hebben naar zijn inhoud in het algemeen te zien en de beteekenis ervan vast te stellen.

Dan zitten er, aldus beschouwd, in het geval-Van Leuven twee elementen, die echter nauw samenhangen, waarover een en ander te zeggen valt.

Het eene is de gedocumenteerde erkenning van het feit, dat de vroegere „S.D.P." er nooit is kunnen slagen een beteekenenden invloed op de werkelijk georganiseerde, den klassenstrijd inderdaad voerende massa van de Nederlandsche arbeiders te krijgen en dat zij onder den lateren naam van „C. P." evenmin hierin eenige serieuse kans had. Dit is geen nieuws zal men zeggen en hiervoor was er geen brochure noodig, om ons dit nogeens in geuren en kleuren duidelijk te maken. Maar het is toch goed om uit dit brokje geschiedenis van onvermogen, om eenigen invloed op de georganiseerde massa van de arbeiders te veroveren, te ervaren hoe erbarmelijk stuurloos de leiders sedert jaren heen-en-weer zwalkten op het wrakhout van resoluties, dat telkenmake onder hen werd weggeslagen, als zij revolutionair poogden te doen of opportunistisch dachten te schijnen.

In dit opzicht waren ook de gevolgen van de reis naar Moskou voor den schrijver van deze brochure een ontnuchtering. Blijkbaar nog meer, wijl hij scheen te hebben gehoopt dat de groote leider in Nederland op reis en de kleineren thuis van die politieke „kinderziekte" zouden zijn genezen, waarover de groote revolutionaire kinderdokter van Moskou een compleete ziektegeschiedenis heeft geschreven en waarover in die stad nogal druk college gegeven moet zijn ten aanhoore van het aantal patientjes; dit heeft blijkbaar een niet onbelangrijk deel van het congres van de „Derde Internationale" van 1920 gevormd.

In Moskou moet de ziekte zelf schijnbaar nogal wat hoop hebben gegeven op beterschap, maar zoodra weer thuis, of daar vertoonden zich zoowaar de verschijn-

selen van politieke scrofulose weder zooveel te heviger. De Russische reis had het klierachtig ondermijnde gestel geenerlei blijvende baat mogen geven.

De schrijver van de brochure poogt hierom tot een meer diepgaand onderzoek te komen naar de oorzaken van die kwaal, waarvan hij meent dat de Nederlandsche „C. P." eigenlijk het monopolie bezit. Hij vergist zich hierbij weliswaar; in alle landen vertoonen de zoogenaamd ultra-radicale, beter gezegd extremistische afscheidingen van de groote klassebeweging ongeveer analoge verschijnselen, maar het is toch niet onbelangrijk om na te gaan op welke manier hij dat doet.

Hij gaat hierbij tot „Deventer" terug, m. a. w. tot aan den genesis van de huidige „C. P.", de toenmalige „revolutionair Marxistische" afscheiding van de S. D. A. P., geprovoceerd door enkele starkoppen die alleen wat toeten en blazen konden, hoewel soms wel wat onmelodieus, medegemaakt door een handjevol volgers, die politiek gesproken, van toeten noch blazen eenig verstand hadden. De erkenning van dit laatste, is aan de brochure zèlf ontleend. (Hoofdst. III, bladz. 48.)

Nu had dit onderzoek wel waarde kunnen hebben, indien n.l. de schrijver zich eenigszins dieper rekenschap had gegeven van den misgreep van 1909, maar dit gebeurt niet. Of hem hiertoe de zedelijke en politieke moed ontbreekt, of de zelfoverwinning kan hier buiten beschouwing blijven.

Maar zoo hij er iets méér dan een heel vage poging toe had gedaan, iets meer ook dan het constateeren van het feit alleen, gepaard aan het betreuren dat zijn en anderer politieke vergissing nu al een dozijn jaren duurt, — wel wat lang voor een kinderziekte kan men meenen — dan had dit geschrift eenige meerdere overeenkomst kunnen verkrijgen, met de in den aanvang bij wijze van vergelijking genoemde brochure van Dr. Levi. Want in dit min of meer zielige wedervaren van iemand, die het blijvend sectarisme in de „C. P." zoo tegenstaat, doch wiens leiders er zoodanig mede behept zijn, dat het eenige middel dat hem schijnt over te blijven een „vlucht in de publiciteit" is, waarvan deze brochure het uitvloeisel is; in dit dokument over de bewustzijnsvernauwing van een stelletje menschen, die alle dagen banvloeken over anderen uitspreken terwijl zij zelven nog in geen enkel opzicht boven de enge sfeer van een onnuttig en schadelijke samenzweerdersgezelschap zijn uitgekomen, ligt stof voor een breedere beschouwing van de oorzaken, dan het den schrijver over „breed Marxistisch klasse-inzicht" voorshands nog gegeven schijnt.

Het sectarisme met zijn veelsoortige en nare aankleve, zooals het in dit geschrift soms raak wordt gegeeseld, ligt in den aard van de Russische nabootsing, die in West-Europa over het algemeen geen bodem heeft gehad en er ook geen krijgen zal. Moskou heeft hiervoor nog verderfelijker werking gehad dan Deventer. JOS. L.

TIJDSCHRIFTEN-OVERZICHT

Der Kampf van September bevat het onzen lezers reeds bekende artikel van Kautsky over Rosa Luxemburg, Liebknecht en Jogiches. Friedrich Adler beschrijft aan de hand van het onlangs verschenen werk van Gustav Mayer, Lassalle's weg tot het socialisme. Uit de in dit boek weergegeven brieven blijken duidelijk de verschillen in eigenaardigheid tusschen Marx en Engels eener- en Lassalle anderzijds. Lassalle was een sterke denker, maar voor alles een geweldig agitator. En ook als denker was niet wijsheid, maar scherpzinnigheid zijn sterkste zijde. Terwijl wij, zegt Adler, tot de oprechte eenvoudigheid van Marx en Engels steeds met vereering opzien, vervult de glans,

welke Lassalle aan geheel zijn optreden wist te geven, ons slechts met bewondering.

N. Jasny geeft een overzicht van de economische verhoudingen der republiek Georgië.

E. B.

In de **„Sozialistische Monatshefte"** van 6 Juni j.l. vinden wij een artikel van Max Schippel over „De gisting onder de Amerikaansche boeren". De ontevredenheid, die thans bij de boeren bestaat, komt niet onverwachts. Sedert Januari 1920 daalden o.a. de marktprijzen van katoen met 62½ pCt., wol met 55 pCt., boter met 20 pCt., appelen met 20 pCt., rogge met 20 pCt. Daarentegen vertoonen de prijzen der artikelen, die de boeren zelf behoeven, een geheel andere tendens. Deze zijn sinds 1914 veelal met 200 pCt. gestegen. De boer klaagt ook over de hooge transportkosten en veroordeelt de houding der spoorwegdirecties wegens de handhaving der huidige tarieven.

Het moge zijn, dat de boer thans in hoogen nood verkeert, aldus Schippel, anderzijds had hij zich heel wat ellende kunnen besparen. Tijdens den oorlog — en ook nog later — heeft hij zijn geld veelal aan luxe-uitgaven besteed of in speculatieve ondernemingen belegd. Het is daarom de vraag of de Amerikaansche arbeidersbeweging in haar eigen belang handelt, indien zij zoozeer de partij der agrariërs trekt. Aan den anderen kant, aldus Schippel, dienen de Duitsche partijbladen zich er voor te hoeden in hun pers bij voorbaat „rücksichtlos" een anti-agrarische politiek te prediken.

Dit nummer bevat nog artikelen van Hans Müller over „Physieke en geestelijke kracht" en van Victor Engelhardt over „Techniek en sociale ethiek".

Uit het nummer van 27 Juni noemen we het artikel van Ludwig Quessel over „De gevaren die den Europeeschen vrede bedreigen". Schrijver wijst allereerst op Opper-Silezië. Ongetwijfeld zou het tot een oorlog tusschen Duitschland en Polen gekomen zijn, indien Engeland er niet toe had medegewerkt Frankrijk in zijn agressieve politiek te stuiten. Naast Opper-Silezië bestaat het gevaar van Hongarije. Schrijver herinnert aan de pogingen, onlangs aangewend, om de keizerlijke regeering weêr haar oude plaats te doen innemen. Deze actie ten gunste van keizer Karl en de oude monarchie is mislukt, maar, blijkbaar bevreesd voor nieuwe staatsgrepen in Hongarije, waarbij vooral beoogd wordt de Entente te dwingen het verdrag van Trianon te herzien, hebben Roemenië, Tschechië en Zuid-Slavië op 7 Juni alvast een militair bongenootschap gesloten.

Meer nog dan Opper-Silezië en Hongarije, aldus Quessel, levert Rusland een gevaar voor den Europeeschen vrede op. Op dit oogenblik is de Russische bureaucratie de eenige steun van de bolsjewistische geweldheerschappij. Het land gaat economisch ten gronde, niettegenstaande de wijze raadgevingen van Lenin. Rusland zal ons dan nog slechts één grooten warboel achterlaten.

Voor den vrede dreigen hier groote gevaren. Want komt het eenmaal zoo ver, dan zullen Rusland's randstaten, van Roemenië tot Letland, zich op het voormalige czarenrijk werpen en pogen een aandeel daarvan te verkrijgen.

Maar niet slechts in Zuid- en Oost-Europa, vervolgt Quessel, dreigen groote gevaren; ook in Midden- en West-Europa gist het en wanneer Engeland tegenover de verplichte schadeloosstellingen van Duitschland aan de geallieerden een andere houding aanneemt dan Frankrijk, dan nog beteekent dit niet, dat de vrede daardoor wordt bestendigd. Want meer en meer legt Engeland het er op aan een Liga van Engelsch-sprekende landen te vormen. Deze tendens is vooral waar te nemen in de politiek dezer beide landen, om zich tegenover Japan te wapenen. Vandaar dat het

in November te Washington te houden ontwapenings-congres met veel belangstelling kan worden tegemoet gezien.

Het nummer van 11 Juli publiceert naast artikelen van Schippel over „Valuta, schadeloosstelling en Amerika" en van Radlof over „Duitsche Arbeid bij den wederopbouw" een bijdrage van Michael Smilg—Benario over „De resultaten van de economische politiek van Sovjet-Rusland." Schrijver schetst den geleidelijken terugkeer van bolsjewistisch Rusland tot een kapitalistischen staat. Het bureaucratisme zegt hij, is in wezen niets anders dan een systeem van georganiseerd wantrouwen tegenover de Russische arbeidersklasse. Het waren de „Sozialverräter" die er tegenover de communisten altijd op hadden gewezen, dat alleen een geleidelijke uitbouw van het systeem van medezeggenschap de arbeiders rijp kon maken voor een socialistische samenleving. Thans wreekt zich de door de communisten aangewende tactiek. De kapitalistische staten, die vroeger met den term „kapitalistische roovers" werden aangeduid, worden thans minzaam uitgenoodigd hun kapitaal ter beschikking van den wederopbouw te stellen. En hoe vriendschappelijker zij zich tegenover den buitenlandschen kapitalist toonden, hoe agressiever toonen zij zich tegenover de socialisten in eigen land.

Hoezeer Rusland op weg is, een kapitalistische staat te worden, blijkt uit de uitlatingen van den voorzitter van den Oppersten Economischen Raad Rykov, die er op het j.l. te Moscou gehouden congres op wees, dat men ondernemingen, die thans niet worden geëxploiteerd, aan de private ondernemers ter verder beheer moest teruggeven. Voorts betoogt schrijver dat de boeren zich in de toekomst niet zullen leenen voor reactionaire manoeuvres, integendeel hun „gemeenschapsgevoel" zal hun veelal aan de zijde der sociaal-revolutionairen brengen. Zooals den lezer bekend kan zijn, staat de Rus Olberg in zijn artikelen over den agrarischen toestand in Rusland, eenigszins sceptisch tegenover dit „gemeenschapsgevoel". ANDR. S.

Het Korrespondenzblatt des Allgem. Deutschen Gewerkschaftsbundes van 3 September bevat de jongste gegevens over het ledental van het Duitsche Vakverbond.

1920	1e kwartaal	6.095.380	1.733.830	7.829.210
	2e „	6.365.255	1.789.906	8.155.161
	3e „	6.323.990	1.701.795	8.025.785
	4e „	6.327.743	1.697.939	8.025.682
1921	1e „	6.161.116	1.657.706	7.818.822
	2e „	6.180.968	1.637.968	7.818.936

Het nummer van 17 September geeft eenige cijfers over den vakstrijd in Zweden gedurende 1920, ontleend aan gegevens van het Zweedsche ministerie van Sociale Zaken. Er vonden 486 stakingen en uitsluitingen plaats. Het aantal betrokkenen wordt alleen overtroffen door die van 1919 toen de algemeene werkstaking plaats vond. In totaal gingen 12 millioen arbeidsdagen verloren. De grootste stakingen waren die in de ijzer-industrie, machinebouw en bouwbedrijven.

Het nr. van 24 September, vervolgd in dat van 1 en 15 Oktober, bevat een artikel over den stand der besluiten van Washington. Medegedeeld wordt hoe in Griekenland, België, Frankrijk, Engeland, Zwitserland, Tsjecho-Slowakije, Duitschland, Argentinië, Duitsch-Oostenrijk, Chili, Denemarken, Finland, Indië, Italië, Noorwegen, Nieuw-Zeeland, Roemenië en Siam, de besluiten der arbeidskonferentie van

Washington zijn uitgevoerd en welke voorbereidingen hiertoe in andere landen worden getroffen.

In hetzelfde nr. (24 Sept.) werd een en ander meegedeeld over de ontzaggelijke ontwikkeling van den Duitschen Landarbeidersbond. Voor den oorlog werd het dezen arbeiders zoo goed als onmogelijk gemaakt zich te organiseeren. Het ledental was dan ook in 1912/13 niet meer dan 20.000. De oorlog en later de revolutie, brachten hierin een geweldige verandering. Bij honderdduizenden sloten de landarbeiders en arbeidsters zich aan. Einde 1920 telde de bond 9038 afdeelingen met 522.152 mannen en 173.541 vrouwen, dus totaal 695.693 leden.

Als bijvoegsel bij ditzelfde n.m. verschijnt de statistiek der bureaux voor arbeidsrecht in Duitschland in 1920. Het is voor de laatste maal dat deze statistiek door het Vakverbond wordt uitgegeven, daar door een overeenkomst ook deze statistiek in het vervolg in de regeeringsstatistiek zal opgenomen worden. In de 20 jaren dat deze bureaux bestaan, werd door 9.533.347 personen hiervan gebruik gemaakt, het aantal behandelde zaken bedroeg 10.057.431, het aantal verzonden brieven, dat op rechtzaken betrekking had 2.602.357. Het aantal bureaux steeg gedurende 1920 van 135 op 150; door 143 bureaux werden gegevens voor de statistiek verstrekt. Zij werden bezocht door 674.192 personen, waarvan 469.827 mannen en 172.995 vrouwen tot de arbeidersklasse behoorden; behandeld werden 717.963 zaken, terwijl 186.775 brieven uitgingen.

Aan het nm. van 1 Oktober ontleenen we het volgende over de vakbeweging in Duitsch-Oostenrijk (gepubliceerd in het verbondsorgaan 24 Augustus) in 1920. Het ledental steeg in den loop van dit jaar met 128.674 leden en bedroeg 900.820 einde 1920, hieronder waren 215.175 vrouwen.

Het aantal bonden daalde door fusie van enkelen, van 55 op 51, waardoor ook het aantal afdeelingen met 14 verminderden. Door de waardevermindering van het geld, moesten de kontributies zeer belangrijk verhoogd worden. De totale inkomsten bedroegen 86.718.534,56 kr., de uitgaven 60.791.244,08 kr.

Tot slot eenige cijfers over de christelijke vakbeweging in Duitschland in 1920. Het gemiddelde ledental bedroeg 1.076.792, en steeg van 1.000.770 einde 1919 op 1.105.894 einde 1920. De totale inkomsten waren 84.815.200 mrk., de totale uitgaven 63.413.688 mrk., het vermogen 42.413.950 mrk. Van de 25 aangesloten bonden hadden de mijnwerkers, metaalbewerkers en textielarbeiders meer dan 100.000 leden.

G. P. L.

BIBLIOGRAFIE

Paul Axelrod. Observations sur la tactique des socialistes dans la lutte contre le bolchevisme. Ed. „République russe". Paris.

Dr. J. H. Clapham. Economic development of France and Germany. Cambridge University Press.

J. L. Cohen. A study of unemployment insurance. King.

Robert Dell. Socialism and personal liberty. Parsons.

C. H. Douglas. Economic democracy. Palmer. 5/-.

C. Götze und L. Pallat. Die produktive Schulgemeinschaft Auer & Co. Hamburg. M. 1.65.

A. Hook. The social and industrial problem. Cassell. 6/-.

Dr. A. Hueck. Das Recht des Tarifvertrags. Franz Vahlen. Berlin 1921. M. 16.

Karl Kautsky. Von der Demokratie zur Staatssklaverei. Verlagsgenossenschaft „Freiheit". Berlin.

S. Kawerau. Soziologische Pädagogik. Quelle & Meyer. Leipzig.

Richard Kiliani. Die Grossbanken-Entwicklung in Holland und die Mitteleuropäische Wirtschaft. Amsterdam 1921.

E. Kraus. Die Bedeutung des Staatserbrechtsystems für das gegenwärtige Deutschland. Unterbadische Verlagsanstalt. Heidelberg.

J. Larin und L. Kritzmann. Wirtschaftsleben und wirtschaftlicher Aufbau in Sowjet-Russland 1917 bis 1920. A. Seehof & Co. Berlin. M. 15.

R. M. Maelver. The elements of social science. Methuen. 6/-.

Heinr. Marx. Handbuch der Revolution in Deutschland. I. Al. Grübel. Berlin.

Gertrud Meyer—Hepner. Mutter und Kind im kapitalistischen Deutschland. Mit einem Anhang: Die proletarische Mutter und das Kind in Sowjet-Russland. Von Else Baum. Frankes Verlag. Berlin.

W. P. Miljutin. Die Organisation der Volkswirtschaft in Sowjet-Russland. A. Seehof & Co. Berlin M. 3.50.

Fr. Muckle. Friedrich Nietzsche und der Zusammenbruch der Kultur. Duncker & Humblot. München u. Leipzig 1921.

S. Rubinstein. Romantischer Sozialismus. Dreimarkenverlag. München.

F. R. Salter. Karl Marx and modern socialism. Macmillan & Co. 6/- net.

Robert Schlaesser. Der Konsument im Rätesystem. Verlag Gesellschaft und Erziehung. G.m.b.H. Berlin-Fichtenau. 1920.

Dr. O. Th. Schulz. Der Sinn der Antike und Spenglers neue Lehre. Fr. Andreas Perthes A.G. Gotha 1921.

G. F. Scott—Elliot. Pre-historic man and history. 10/6.

F. Thienst. Wege und Ziele sozialdemokratischer Gemeindepolitik. Lebe.

E. Unfried. Die Agrarfrage. Frankes Verlag. Berlin. M. 1.50.

Julius West. A short history of the Chartist Movement. Constable & Cy. Ltd. London. 16/- net.